

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Bc. Johana Hartmannová

**Ideová rada pro péči o pomníky, památníky
a pamětní desky v Československu v letech
1955-1989**

**Ideological council for preservation of monuments,
memorials and memorial plaques in Czechoslovakia in the
years between 1955-1989**

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala prof. PhDr. Michalu Stehlíkovi, Ph.D. za veškeré rady, připomínky a komentáře během psaní této práce. Dále bych chtěla poděkovat mé rodině a blízkým za velkou podporu po celou dobu studia.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 27.7.2022

Bc. Johana Hartmannová

.....

Abstrakt:

Tématem této diplomové práce je činnost a fungování Ideové rady pro péči o pomníky, památníky a pamětní desky, která působila v Československu v druhé polovině 20. století. Ideová rada se zabývala velkým množstvím pomníků či památníků, jejich úpravou a výstavbou, určovala jejich prioritu a naopak, a sama přitom prošla dynamickým vývojem. Cílem práce je tak postihnout ideová a ideologická východiska, samotné fungování a vnitřní záležitosti Ideové rady, náplň její činnosti, a následně toto působení a vliv ukázat na konkrétních příkladech. Stěžejním pramenem pro tuto práci jsou archivní materiály z Národního archivu ČR dokumentující činnost a chod Ideové rady.

Klíčová slova:

Paměťová studia, památníky, politika paměti, Československo

Abstract:

This diploma thesis deals with activities and operation of Ideological council for preservation of monuments, memorials and memorial plaques, that worked in Czechoslovakia in the second half of the 20th century. Ideological council was occupied with large amount of memorials and monuments, their adjustment and construction, determined their priority and council itself has undergone dynamic development. Aim of the thesis is to capture activities, internal affairs and ideological background of the Ideological council. The main source for this thesis are archive materials from The National Archive, which document activity and course of the Ideological council.

Keywords:

Memory studies, memorials, politics of memory, Czechoslovakia

Obsah

1 Úvod	7
1.1 Paměťová studia a politika paměti	8
1.2 Stav bádání	12
1.3 Československo v druhé polovině 20. století a jeho kulturní politika	13
2 Vznik a fungování Ideové rady pro pomníky, památníky a pamětní desky	16
2.1 Situace před vznikem Ideové rady	16
2.2 Počátky Ideové rady	19
2.3 Ideová rada po decentralizaci	25
2.4 Ideová rada během normalizace	30
3 Ideová a ideologická východiska	39
4 Případové studie	48
4.1 Památník bitvy Na Běhání u Ústí nad Labem	48
4.2 Pomník Aloise Jiráska v Litomyšli	55
4.3 Pomník kpt. Jaroše v Mělníce	59
4.4 Pomník Svárovské stávky ve Velkých Hamrech	64
4.5 Pomník Klementa Gottwalda v Brně	68
4.6 Pomník V. I. Lenina v České Lípě	73
5 Závěr	77
6 Seznam použitých pramenů a literatury	81
6.1 Archivní prameny	81
6.2 Dobové texty	82
6.3 Odborná literatura	82
6.4 Další použité zdroje	86
6.5 Seznam vyobrazení	87

1. Úvod

Tématem předkládané diplomové práce bych ráda navázala na svou bakalářskou práci, která se věnovala významným československým památníkům v druhé polovině 20. století. Nyní bych se ráda zaměřila hlouběji na celý proces péče a výstavby pomníků, památníků a pamětních desek na našem území, a to skrze instituci, která se jimi zabývala. Laickou i odbornou veřejností poměrně oblíbené a sledované téma paměti, památníků a s nimi spojených politických kauz ve veřejném prostoru, se zdá být již do značné míry vyčerpané. Při bližším pohledu do problematiky se ale ukazuje, že je stále co objevovat, a to zejména v organizační a systémové rovině celého problému, což je i případ této práce.

Jedním ze segmentů v celém „procesu památníkové tvorby“ komunistického období v Československu je právě i Ideová rada pro pomníky, památníky a pamětní desky. Plejáda jejích úkolů je poměrně široká, a podobně je na tom i délka samotného jejího působení, která spadá do zdánlivě jednolitého komunistického období. Konkrétně jsou tedy badatelské otázky pro tuto práci následující: jak Ideová rada vznikla a fungovala během svého působení, kdo do ní patřil, s jakými dalšími částmi státní správy spolupracovala, v jakém byla vůči nim postavení a jak se rada v průběhu času proměňovala? Jaká byla její ideová a ideologická východiska? Čím se konkrétně ve své práci zabývala, jak její práci (pokud vůbec) reflektují lokální prameny, tedy místní instituce, a jak moc byla rada ve svém snažení a práci úspěšná? A konečně jakou roli sehrávala v celém procesu výstavby a péče o pomníky, památníky a pamětní desky v komunistickém Československu? Od obecného pohledu na Ideovou radu se dále v práci zaměřuji i na konkrétní případové studie. Cílem práce je tedy doplnit stále ještě ne úplný obraz o politice paměti v druhé polovině minulého století a komplexně představit Ideovou radu pro pomníky, památníky a pamětní desky a její působení.

Práce je členěna do pěti kapitol, podle již načrtnutých výzkumných otázek. V této první úvodní kapitole je dále představen základní přehled teoretických konceptů na poli paměťových studií, kulturní politika státu po druhé světové válce a současný stav českého historického bádání o památnících a pomnících. Stěžejním pramenem pro tuto práci jsou archivní materiály týkající se Ideové rady z fondů Státní památková správa, Ministerstvo kultury ČSR/ČR, Ministerstvo kultury a Ministerstvo školství a kultury, které jsou uloženy v Národním archivu ČR. V případě příkladových studií se jedná o archiválie jak z Národního archivu, tak o několik různých fondů ze Státních okresních archivů Svitavy se sídlem v Litomyšli, Mělník, Jablonec nad Nisou, Česká Lípa

a archivů měst Ústí nad Labem a Brna. Jde o místa geograficky, časově i tematicky různorodá, ovšem v závislosti na tom, kolik prostoru jim Ideová rada věnovala, resp. na tom, kolik se k jejich problematice dochovalo pramenů.

1.1 Paměťová studia a politika paměti

Kolektivní paměť se v posledních několika desetiletích stala oblíbeným předmětem výzkumu historiků a tvoří již nedílnou součást současné historické vědy. V nejširším slova smyslu lze tento termín chápat jako společně sdílené představy o minulosti, které ale spíše, než o minulosti vypovídají více o naší současnosti, přičemž existuje řada konceptů a teorií, které se snaží kolektivní paměť analyzovat, třídit a rozlišovat jednotlivé její aspekty a vrstvy. Ve středu badatelova zájmu tak není určitá historická událost, období či osobnost, ale jejich „druhý život“ a to, jakou roli tento „historický obraz“ ve společnosti sehrál.

Lidská paměť neustále uchovává, selektuje a vymazává vlastní vzpomínky, a to jak paměť individuální, tak paměť kolektivu. Všechny tyto procesy probíhají pod vlivem aktuálních událostí a potřebou na ně určitým způsobem reagovat. Pro každou společenskou skupinu je společná paměť stěžejní, jelikož pomáhá při určování vlastní identity, jejich specifických vlastností a tím pádem i odlišností od ostatních kolektivů. Obzvláště viditelná je role paměti a identity při dějinných zlomech či revolucích, protože každá vládnoucí vrstva či režim se snaží vybudovat pevné (nejen) historické argumenty pro legitimitu vlastního postavení, odvolává se na určitá období, osobnosti a momenty, ke kterým se buď hlásí nebo se od nich snaží distancovat. Druhý případ přitom často platí především pro ta přímo předcházející období.

Pro výzkum kolektivní paměti je typická interdisciplinarita a také mnohočetnost užívaných konceptů a teorií. Ty mohou být kladeny do souvislosti s moderním nacionalismem,¹ vztahem k historiografii² nebo například s holocaustem.³ V souladu s výše naznačenou šíří a oblibou této problematiky se rovněž teoretické koncepty, pro které lze použít souhrnný název paměťová studia, staly již početně bezbřehé. Od prvotních konceptů zakladatele sociologie

---

¹HROCH, Miroslav. *Paměť a historické vědomí v kontextu národní pospolitosti*. In: ŠUSTROVÁ, Radka a HÉDLOVÁ, Luba, ed. *Česká paměť. Národ, dějiny a místa paměti*. Praha: Academia, 2014, s. 21-55.

²LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Praha: Argo, 2007.

³HIRSCH, Marianne. *The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture after the Holocaust*. Columbia: University Press, 2012.

Emila Durkheima,⁴ Maurice Halbwachse⁵ a dalších teoretiků,⁶ následně Jana Assmanna⁷ i Pierra Norry,⁸ se práce současníků posouvají do stále abstraktnějšího a méně statického pojetí. Stejně tak se od „pouhé“ paměti

---

⁴Émile Durkheim (1858-1917) odlišoval úrovně vědomí na kolektivní a individuální, které sice mohou být provázané, ale ne nutně identické. Kolektivní vědomí vychází ze samé podstaty žití v kolektivu, utváří naše obecné představy o světě, naše přesvědčení a ideje, přičemž dalšími důležitými prvky kolektivního vědomí jsou zejména prostor a čas. Viz. ŠUBRT, Jiří a PFEIFEROVÁ, Štěpánka. *Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání*. In: *Historická sociologie*, č. 1/2010, s. 12-13.

⁵Maurice Halbwachs (1877-1945) ve svém až posmrtně vydaném díle *Kolektivní paměť* do velké míry vychází z prací E. Durkheima i H. Bergsona. Nejvýraznějším motivem jeho pojetí jsou společenské rámce paměti, jako např. národ, rodina, nebo generace, ve kterých se kolektivní paměť konstituuje, přičemž je zřejmá mnohočetnost těchto rámců u konkrétního individua. Paměť v Halbwachsově pojetí, i ta individuální, je sociálně podmíněná. Viz. HALBWACHS, Maurice, NAMER, Gérard a JAISSON, Marie, ed. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. Během svého života se Halbwachs věnoval i dalším tématům souvisejícím s kolektivní pamětí, a to např. topografickými aspekty paměti a vzpomínání u starých kultur, kdy došel k závěru, že lokalizace je výrazným impulsem pro trvalejší uchování vzpomínek. Viz. HALBWACHS, Maurice. *Legendární topografie evangelíí ve Svaté zemi*. In: *Město: antologie francouzských společenských věd*. Praha: CEFRES, 1996.

⁶Neměli by být opomenuti ani následující autoři: filozof H. Bergson, historik umění A. Warburg, filozofové P. Ricoeur a T. Todorov, sociolog T. Parsons nebo etnolog J. Vansina.

⁷Egyptolog Jan Assmann (*1938) rozlišuje kolektivní paměť do čtyř sfér: paměť věcí, paměť mimetickou, kulturní a komunikativní. Komunikativní paměť představuje každodenní lidskou interakci, je v „živém oběhu“. Naopak kulturní paměť je ovlivněna vnějšími společenskými a kulturními okolnostmi, spoluvytváří vědomí vlastní identity a hodnot. Dále se ve své práci zabývá figurami vzpomínání, tedy jeho ustálenými a typickými formami, které se projevují během rituálů a dalších symbolických kolektivních aktivit. Viz. ŠUBRT, Jiří a PFEIFEROVÁ, Štěpánka. *Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání*. In: *Historická sociologie*, č. 1/2010, s. 19.

⁸Koncept míst paměti Pierra Nory (*1931) je pravděpodobně jedním z nejpobulárnějších na poli paměťových studií. Zásadní je pro jeho práci prvek umístění, ať už přímo do místa, objektu nebo symbolu, ve kterých paměť kolektivu „krystalizuje“. Využívá poměrně jasnou nacionální optiku, a z toho důvodu byl později kritizován, že místa paměti přispěla k návratu nacionalismu ve Francii. Věnuje se vztahu historie jako intelektuální operace a žité paměti, které navzájem klade do vyhraněné opozice, a také konci tradiční ústně předávané paměti v 19. století a proměnou paměti, konkrétně té francouzské, od 70. let minulého století. Viz. NORA, Pierre. *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*. In: *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*. Praha: Francouzský ústav pro výzkum společenských věd, 1998, s. 7-32. NORA, Pierre. *Světový nástup paměti*. In: KRATOCHVIL, Alexander, ed. *Paměť a trauma pohledem humanitních věd: komentovaná antologie teoretických textů*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2015, s. 62-72.

rozšiřuje i záběr souvisejících témat, ať už to jsou památníky,⁹ muzea¹⁰ nebo digitální prostředí a jeho impulsy do neustálé rekonstrukce paměti společnosti i jedinců.¹¹ Za zmínku stojí dále např. výzkum vedený Haraldem Welzerem o komunikativní paměti předávané v rodině z generace na generaci¹² nebo Shanon McDonald, která se zabývá vznikem evropské paměti, muzei a komodifikací historie.¹³ Nesmírně zajímavá je i práce Astrid Erll, která akcentuje proměnu vnímání času a prostoru současné společnosti, a tedy s tím související nové podmínky a vztahy při utváření kolektivní paměti.¹⁴

Jedním z témat reflektovaných v paměťových studiích je právě i politika paměti. Při prvním pohledu tento termín evokuje nepřírozené implementování historických výkladů do kolektivní paměti ze strany nějaké autority. Mezi teoriemi, které se politikou paměti zabývají, se ale najdou dva dominantní a protichůdné směry chápání, které Nicolas Maslowski označuje za *technickou kontrolu společnosti* a na druhé straně za *hermeneutický model*. První je takové pojetí, které se přibližuje výše zmíněnému, a sleduje politiku paměti jako do značné míry umělý a nepřírozený proces zavedení nové interpretace minulosti, který souvisí s kontrolou a ovládnutím společnosti.¹⁵ Druhý směr je motivován morálním apelem a odpovědností s cílem poučit se z minulých let, vyvarovat se tragických událostí, a pojí se tedy s didaktickou a silnou aktualizací funkcí.¹⁶ Tím se posouvá téma politiky paměti i mimo období spjatá primárně s komunistickou nebo nacistickou diktaturou. Podobné zásahy a snahy o „kultivaci“ paměti lze vysledovat už v období antiky a středověku,¹⁷ se

⁹KESSLER, Vojtěch. *Paměť v kameni: druhý život válečných pomníků*. Praha: Historický ústav, 2017.

¹⁰JAREŠ, Jakub, PÝCHA, Čeněk a SIXTA, Václav, ed. *Jak vystavujeme soudobé dějiny. Muzeum v diskuzi*. Praha: ÚSTR, 2020.

¹¹PÝCHA, Čeněk. *Místa paměti v digitálním prostředí*. In: *Historie – Otázky – Problémy*, roč. 10, č. 1/2018, s. 32-45.

¹²WELZER, Harald, MOLLER, Sabine a TSCHNUGGNALL, Karoline. *„Můj děda nebyl nácek“: nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha: Argo, 2010.

¹³MACDONALD, Sharon. *Memorylands. Heritage and Identity in Europe Today*. London: Routledge, 2013.

¹⁴ERLL, Astrid. *Cultural Memory Studies: An Introduction*. In: ERLL, Astrid a NÜNNING, Ansgar, ed. *Cultural Memory Studies: an international and interdisciplinary handbook*. Berlin: Walter de Gruyter, 2008, s. 1-15.

¹⁵Maslowski odkazuje na práci E. Kantorowicze *Studie středověké politické teologie*, a dále na klasiku teorií k nacionalismu E. Gellnera, či již zmiňovaného P. Noru. Viz. MASLOWSKI, Nicolas. *Politika paměti jako nástroj manipulace a morálky*. In: MASLOWSKI, Nicolas, ŠUBRT, Jiří a kol. *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum, 2015, s. 71-75.

¹⁶Mezi autory zdůrazňující morální motivace jsou H. Arendt, T. Todorov nebo A. Finkelkraut. Tamtéž, s. 75-77.

¹⁷Maslowski uvádí příklady regulace kolektivní paměti v antickém Řecku, kde bylo trestáno vzpomínání z politických důvodů, protože mohlo vést ke zhoršení vztahů mezi občany.

vznikem moderní společnosti nabírají ale tyto snahy na stále větší intenzitě. Zrození moderního nacionalismu, masové identifikace obyvatel s národem i postupující technické možnosti a kontrolující mechanismy vytvořily „správnou“ interpretaci minulosti a široce přijímaný kánon symbolů, literatury nebo například hrdinů stěžejních pro národní kolektivy. Po druhé světové válce byl tento fenomén do určité míry nahrazován snahou o zachování svědectví a vzpomínky přeživších obětí holocaustu, a posléze i obětí komunistických režimů, aby se hrůzy těchto období už nemohly opakovat.¹⁸

V souvislosti s touto tematikou se lze v odborné literatuře setkat s podobnými pojmy, ať už se jedná například o politiku dějin, politizaci dějin či obecně o kulturní politiku. Jan Randák vykresluje politiku dějin následovně: „*Pod pojmem politika dějin rozumím snahy o politické využití historie ve prospěch dosažení zvolených cílů tak, aby se tyto cíle jevíly jako nutné či žádoucí vyústění dějin.*“¹⁹ Politika dějin tak, jak je představována v některých pracích, zaobírá široké pole působnosti: učebnicovou produkci, publicistiku, dohled nad historickou vědou, ceremoniály nebo nejrůznější veřejné akce a proklamace, zároveň ale sleduje i strategie a mechanismy tohoto působení. Oproti tomu je termín politizace dějin, tedy jejich nabývání politickým obsahem, poněkud zjednodušeným.²⁰ Dalším pojmem je kulturní politika, se kterým pracuje např. Jiří Knapík. Kulturní politiku chápe jako „*soubor politických zásahů do fungování kulturních institucí, vytváření podmínek pro umělecky tvůrčí činnost i chování společnosti, odpovídající určitému politickému systému*“,²¹ a soustředí se přitom převážně na institucionální aspekt kulturní politiky státu a její tvůrce, ať už jde o filmovou nebo literární tvorbu. Jelikož je tématem této práce Ideová rada pro pomníky, památníky a pamětní desky, a předměty jejího zájmu jsou na rozdíl od výše zmíněné širší politiky dějin i kulturní politiky jasně ohraničené, přiklonila jsem se k užívání termínu politika paměti. Navíc bych ráda nastínila další motivaci této volby, a tou je právě na první pohled ne zcela zřejmé a jednoznačné vyznění politiky paměti. Ovlivňovat kolektivní paměť lze jak ze zjištěných, tak morálních a dobře míněných důvodů, a jen málokdy je v silách badatele a v možnostech a výpovědní hodnotě pramenů od sebe tyto dvě strany striktně odlišit. Ostatně to nutně nemusí být cílem historického

---

Pro období středověku je výrazným regulátorem duchovní sféra a posléze i světský politický představitel. Tamtéž, s. 71.

¹⁸Tamtéž, s. 70-77.

¹⁹RANDÁK, Jan. *V záři rudého kalicha. Politika dějin a husitská tradice v Československu 1948-1956*. Praha: NLN, 2015, s. 20.

²⁰Tamtéž, s. 21.

²¹KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci. Kulturní politika, její systém a aktéři 1948-1956*. Praha: Libri, 2006, 7-8.

bádání. Je nicméně důležité mít na vědomí obě zmíněné motivace, které vedou k potřebě působit na kolektivní paměť. „Ať už se při tom jedná o humanisticky motivované jednání, anebo mocenskou taktiku, má tato politika vždy menší či větší dopad na morální řád a hodnotový systém společnosti.“²²

1.2 Stav bádání

V českém prostředí je téma paměťových studií, a také zájem o jednotlivé pomníky a památníky, poměrně rozšířené. Mimo řadu dílčích studií a studentských prací patří mezi rozsáhlejší počiny publikace *Česká paměť: Národ, dějiny a místa paměti*²³ a dále *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*,²⁴ které se věnují jak teoretickým konceptům, tak konkrétním místům převážně české kolektivní paměti. V loňském roce byla vydána objemná publikace s všeríkajícím názvem *Místa paměti v procesu formování moderního českého národa*.²⁵ Základní práce, která v 90. letech minulého století otevřela téma pomníků u nás, je počinem autorů Jiřího Pokorného a Zdeňka Hojdy. *Pomníky a zapomněnky* se věnují nejvýznamnějším dílům nebo tématům a osobnostem v českém veřejném prostoru, a zároveň reflektují i proces zapomínání a ukládání těchto děl do depozitářů.²⁶ Nejen historici se zabývají tímto tématem, např. sociální geografové zkoumají rozmístění pomníků a památníků a jejich interakci s veřejným prostorem městských sídel.²⁷

Památníková a pomníková produkce vychází většinou ze zájmu nejrůznějších autorit, ať už je to přímo z centra vycházející politika státu, která reflektuje cíle momentálně vládnoucí garnitury, nebo ku příkladu zájem místních samospráv.²⁸

²²MASLOWSKI, Nicolas. *Politika paměti jako nástroj manipulace a morálky*. In: MASLOWSKI, Nicolas, ŠUBRT, Jiří a kol. *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum, 2015, s. 80-81.

²³ŠUSTROVÁ, Radka a HÉDLOVÁ, Luba, ed. *Česká paměť. Národ, dějiny a místa paměti*. Praha: Academia, 2014.

²⁴HLAVAČKA, Milan, MARÉS, Antoine a POKORNÁ, Magdaléna, ed. *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha: Historický ústav, 2011.

²⁵ČORNEJ, Petr, KOFRÁNKOVÁ, Václava, HRDINA, Martin, ŠEBEK, Jaroslav, KESSLER, Vojtěch a HLAVAČKA, Milan. *Místa paměti v procesu formování moderního českého národa*. Praha: Historický ústav, 2021.

²⁶HOJDA, Zdeněk a POKORNÝ, Jiří. *Pomníky a zapomněnky*. Praha: Paseka, 1996.

²⁷CUDNY, Waldemar a APPELBLAD, Håkan. *Monuments and their function in urban public space*. In: *Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography*, 73, 5, 2020, s. 273-289.

²⁸Tohoto momentu jsem se dotkla ve své bakalářské práci. Zájem místních činitelů na úspěšné výstavbě a fungování větších památníků byl pro jejich chod naprosto stěžejní. Viz. HARTMANNOVÁ, Johana. *Fenomén památníků jako míst paměti mezi lety 1945-2015*. Praha: Univerzita Karlova, 2019. Bakalářská práce.

Samozřejmě se ale můžeme setkat i se spontánní potřebou vytvářet symboly k upomínání na význačných místech u běžného obyvatelstva. Přesto je tu role státní správy nebo nejrůznějších kulturních institucí naprosto stěžejní, a to zejména pokud se jedná o dlouhodobé nákladné projekty a jejich ještě dlouhodobější údržbu a naplnění kýžených výchovných a vzdělávacích cílů. Pokud odhlédneme od úzce vymezeného zaměření pomníků, památníků a pamětních desek dále např. k muzeím, chod Kabinetu muzejní a vlastivědné práce, později Ústředního muzeologického kabinetu, tedy instituce, která výrazně ovlivňovala chod muzejnictví v komunistickém Československu, je zevrubně popsán.²⁹ Není tomu tak u Ideologické komise Ústředního výboru KSC (dále ÚV KSC), jejíž činnost známe nyní jen vzhledem k některé konkrétní problematice,³⁰ a právě ani u Ideové rady pro péči o pomníky, památníky a pamětní desky.

1.3 Československo v druhé polovině 20. století a jeho kulturní politika

O povaze komunistického Československa se vedou v posledních několika letech ve veřejném prostoru více či méně vyostřené a intenzivní debaty, a jsou úzce provázány se současným politickým děním i zahraničněpolitickou orientací České republiky. Občas bývá tato doba vnímána jako temné jednolitě období vlády jedné strany mezi lety 1948 až 1989, kdy nám vyvstává před očima obraz všemocné komunistické strany, státní bezpečnosti a na druhé straně obětí represí a politických procesů. Pouze takový pohled by byl ale značně zredukovaný a v posledních letech vznikají práce, které přinášejí nová témata a interpretace spojené s komunistickým obdobím.³¹ Především je třeba zdůraznit, že poválečný vývoj byl vnitřně značně diferencovaný, přičemž je důležité sledovat už zahraniční a vnitropolitické aspekty období třetí republiky, kde právě někteří historici vidí kořeny nástupu socialismu v Československu.³²

Téma, zaměření ale i objem této práce vylučuje zahrnutí zevrubných

---

²⁹DOUŠA, Pavel. *Ústřední muzeologický kabinet 1955-1989*. In: *Muzeum: muzejní a vlastivědná práce*, č. 1, 2011, s. 3-14.

³⁰Např. KOHOUTEK, Jan. *Ideologická komise ÚV KSC a československá kinematografie v liberalizačním procesu 60. let. Příspěvek k dějinám cenzury*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. Bakalářská práce.

³¹Např. NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk: Československo 1948-1956*. Brno: Host, 2018.

³²RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu 1945-1989*. Praha: Vyšehrad, 2020, s. 372.

informací o komunistickém období v Československu. Přesto bych se tu ráda podrobněji zmínila o aspektech, které jsou pro práci o Ideové radě důležité. Souvisejí s fungováním státní správy, stranického aparátu a institucí s důrazem na kulturní politiku státu. V obecné rovině došlo po únorových událostech roku 1948 k výraznému nárůstu počtu jednotlivých ministerstev a jejich pracovníků. Navíc v důsledku Ústavního zákona o reorganizaci státní správy z května 1950 nebylo výjimečné slučování nebo naopak dělení a rušení jednotlivých resortů. Vedle tradičního fungování státu po linii ministerstev se nyní objevuje další důležitá linie, a tou je linie stranická. Předsednictvo ÚV KSČ a příslušné sekretariáty byly místem, kde docházelo k nejdůležitějším politickým rozhodnutím, a tato nejednotnost řízení se logicky neobešla bez problémů.³³

Kulturní politika státu prošla s nástupem komunistického režimu v roce 1948 výraznou obměnou, i když pozvolnou, a odrazily se v ní vnitropolitické i zahraniční záležitosti východního bloku. Mezi důležité resorty pro památkovou a pomníkovou produkci patřilo ministerstvo školství a osvěty, resp. ministerstvo školství, vědy a umění v čele s ministrem Zdeňkem Nejedlým, které se zabývalo také ochranou památek a přírody, záležitostmi vědy, muzeí, archivů i tělesné výchovy a sportu.³⁴ Nebylo ovšem jediným zainteresovaným orgánem. Stěžejním vzorem pro novou kulturní politiku byl v celku nepřekvapivě Sovětský svaz i co se týče uspořádání kulturního života státu, ať už šlo o umělecké svazy, masové organizace nebo odpovědné úřady, které vykonávaly dozor nad jednotlivými složkami kulturní a umělecké tvorby. Zásadní změny byly provedeny do roku 1950, i když následně docházelo ještě k dílčím úpravám systému. Vystává tu na povrch problém dvoukolejnosti stranického a státního dohledu, který následně přechází do otevřeného konfliktu mezi jeho hlavními dvěma představiteli, za kulturně-propagační oddělení ÚV Gustavem Barešem a ministrem informací a osvěty Václavem Kopeckým. Zároveň je pro tyto spory příznačný i fakt, že chybí kanonický text, určující směřování kulturní politiky státu.³⁵ Ačkoliv jsou léta po roce 1953 označována jako „mírné uvolnění“ nebo „nový kurs“, i nadále byly detailně posuzovány kulturní projevy, díla i výroky jejich autorů, a prostor pro výraznější uvolnění atmosféry a systému ještě nenadešel.³⁶ I když s rokem 1956 dochází k „pomalému formování „reálněsocialistické“ konzumní společnosti a především moderní masové kultury...představy o formách kulturního využití společnosti stále

³³Tamtéž, s. 97.

³⁴KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci. Kulturní politika, její systém a aktéři 1948-1956*. Praha: Libri, 2006, s. 24-25.

³⁵Tamtéž, s. 96-99.

³⁶Tamtéž, s. 332-334.

*neopouštěly prostor teze o tzv. demokratizaci kultury, která vycházela z „výchovného“ poslání kultury a uplatňování „masové kulturní práce“ v prostředí závodních a osvětových zařízení“.*³⁷

V roce 1950 byl nastaven v řízení kulturní politiky systém, který trval až do roku 1989.³⁸ Jiří Knapík ve své práci předkládá detailní rozpis fungování aparátu ÚV KSČ³⁹ a ministerstva⁴⁰ v roce 1951 a jejich odbory a personální obsazení. Z konkrétních osob je důležité především jméno Zdislava Buřivala, který nejprve figuruje v kulturně-osvětovém odboru IV. oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ, a poté na tomtéž odboru, který vede na ministerstvu informací a osvěty.⁴¹ Buřival je stěžejní osobou pro Ideovou radu zejména v počátcích jejího fungování. Toto a případně i další personální propojení, stejně jako systém orgánů v jejichž rámci fungovala Ideová rada, bude mimo jiné předmětem následujících stran.

---

³⁷Tamtéž, s. 334-335.

³⁸Tamtéž, s. 353.

³⁹Oddělení propagandy a agitace bylo složeno z odborů stranické propagandy, stranických škol, Vysoké školy politických a hospodářských věd a Ústavu dějin KSČ, agitačně masové práce, kulturně osvětového tisku, rozhlasu, vydavatelství a rozšiřování knih, redakce Nové myslí. Oddělení škol, vědy a umění z odborů školství, vědy a vysokých škol, umělecké literatury, filmu a umění. Viz. Tamtéž, s. 375-377.

⁴⁰Na ministerstvu informací a osvěty se nacházely následující odbory: kulturně osvětový, tiskový, publikační, pro kulturní styky se zahraničím, hospodářsko-administrativní a kádrový a kontrolní. Viz. Tamtéž, s. 384-385.

⁴¹Tamtéž, s. 376, 384.

2. Vznik a fungování Ideové rady pro pomníky, památníky a pamětní desky

2.1 Situace před vznikem Ideové rady

Před přikročením k problematice samotné Ideové rady a okolnostem jejího vzniku je třeba se krátce vrátit o několik let zpět a nastínit předcházející vývoj. Dramatické události první poloviny 20. století se nevyhnuly ani Československu a zejména druhá světová válka přinesla velkou potřebu uctění mnoha jejích obětí i pomoci zahraničních osvoboditelů. Pomníky mohly vznikat spontánně, ale dříve či později se jich chopil stát nebo místní samospráva, které se zabývaly jejich vznikem a odpovídající podobou. Do české a slovenské paměti se tak dostaly nová významná místa, jako Lidice, Terezín nebo Dukla, které symbolizovaly národní utrpení i boj za osvobození a spolupráci se Sovětským svazem. Není sice tématem této práce detailně rozebírat politiku paměti v éře třetí republiky, mezi archiváliemi týkající se práce Ideové rady se ale nachází několik dokumentů, které rada převzala z předcházejících let, a které mohou danou dobu předeštířit.

Příkladem spontánní iniciativy obyvatel a potřeby uctění památky padlých byla pamětní deska pro popravené studenty z roku 1939. Podnět přišel od matky jednoho ze zavražděných studentů, Marie Koulové, která žádala o umístění pamětní desky. Ta měla nést jména popravených devíti studentů, členů výboru svazu českého studentstva, kteří přišli o život v noci 17.11.1939 u ohradní zdi ruzyňských kasáren. „Případem“ se zabývalo zejména Ministerstvo národní obrany (dále MNO), které si ale nebylo jisté, zda má tato iniciativa vycházet přímo od matky jedné z obětí, a rozhodlo se úkol předat Ministerstvu školství a osvěty (dále MŠO).¹ Motivací pro tento zásah státu byla z počátku především kontrola kvality uměleckého provedení pamětní desky. Vzápětí se ale přidal závažnější problém, a to, že ještě roku 1946 nebylo přesně určené místo poprav, a tedy ani to, kam má být umístěna pamětní deska. Možných variant totiž bylo několik. Místo muselo být pečlivě ohledáno, a byli vyhledáni svědci a odborníci, kteří přesnou lokaci potvrdili.²

Další velkým tématem se po druhé světové válce staly přirozeně památníky

¹NA ČR, fond MŠK, kart. 1846, sign. 30, *Bedřich Koula, popravený student*.

²Tamtéž, *Místo poprav*, 26.7.1946.

osvobození, i těmi se zabývalo MŠO. Jeho pracovníci chtěli využít zkušeností s výstavbou památníků padlých nedávného prvního světového konfliktu a vyvarovat se estetických, architektonických i urbanistických chyb, jako např. využívání méně kvalitních materiálů. Proto bylo do celého procesu zapojeno i Ministerstvo techniky, které mělo kvalitu provedení na starost.³ Dále se mělo vycházet z uměleckých soutěží a úzce spolupracovat s okresními (dále ONV) i zemskými národními výbory (dále ZNV) a s památkovou správou. V menších obcích se z finančních důvodů měly budovat pamětní desky. Zároveň ale bylo připuštěno i úplně jiné „uctění“ padlých: *„Všeobecně se doporučuje řídit se zásadou, podle které je památník do živého organismu obce zařaden tak, aby současně sloužil duchovním i praktickým potřebám veřejnosti. Obce mohou po zralé úvaze podniknouti místo pomníku pamětní účelnou, užitečnou a veřejným zájmům sloužící stavbu např. požární věž, školu, zvonici, kulturní dům, kapli apod.“*⁴

Z uvedených příkladů plyne několik poznatků. Prvním je široké zapojení jednotlivých resortů a organizací, mimo výše zmíněných také ministerstva vnitra (dále MV), financí, informací, ochrany práce a sociální péče, Státního památkového úřadu a také Bloku architektonických pokrokových spolků v Praze.⁵ Zároveň spolupracovalo MŠO se zemskými a okresními osvětovými radami.⁶ To dokládá důležitost, která byla pomníkům, památníkům nebo pamětním deskám přikládána, a která pravděpodobně procházela napříč politickým spektrem, ačkoliv si nelze nevšimnout, že šlo z větší části o ministerstva obsazená členy Komunistické strany Československa (dále KSČ) v první Gottwaldově vládě. Dále vidíme vcelku oprávněnou snahu regulovat samovolné zakládání památníků nebo pamětních desek v mnoha obcích a městech, které z hlediska „politiků paměti“ nespĺňovaly estetické a hodnotové požadavky doby, takže se raději přiklonili k „bezpečnější“ variantě veřejně prospěšných staveb.⁷

K dalším významným událostem československých dějin se přidal i únor 1948 a s ním nový politický systém, který se pomyslně odstříhнул od dob předcházejících, zejména těch prvorepublikových, a vytvořil si vlastní hrdiny a nepřátele, svátky a konflikty skrze které se legitimizoval. Dokladem tohoto procesu zapominání bylo projednání odstranění nevhodných památníků či nápisů na nich a dalších pamětních deskách z října 1948, do kterého bylo zapojeno MNO, MŠO i MV, z jehož iniciativy se schůze konala. V první řadě šlo

³Tamtéž, *Památníky osvobození*, 1946.

⁴Tamtéž.

⁵Tamtéž.

⁶Tamtéž, *Všem okresním osvětovým radám v zemi Moravskoslezské*, 14.10.1946.

⁷Tamtéž, *Pomníky a desky na paměť padlých občanů nebo vojáků Rudé armády*, 1946.

o snahu o odstranění symbolů nedávného dění, tedy „*doby nesvobody, nacismu a jeho představitelů, zaniklou německou říši a její brannou moc apod.*“⁸ Současně měly být odstraněny také „*upomínky, které dle názoru širší veřejnosti nejsou slučitelné s obnovou československou státní svrchovaností a ideou státu a vzbuzují pohoršení lidu*“, což představovaly pomníky padlých rakouskou-uherských a německých vojáků z první světové války nesoucí konkrétní jména, odznak německého válečného kříže nebo nápis *für Kaiser und Heimat*. Dále také pomníky Lichtensteinů, Thunů, Taxisů a básníků A. Stiftera, J. W. Goetheho, ministra F. Peschkeho, pruského krále a jiných, upomínky na Josefa II., bývalé německé šlechtice, tabulky německých korporací nebo soukromníků, kteří přispěli na různé stavby, jako např. na školy. Plejáda nechtěných připomínek se tak rozrostla do mnohem starší minulosti, než jen po rok 1938 nebo 1939. Poté byly na seznam zahrnuty v podstatě jakékoliv německé nápisy na veřejných či církevních stavbách a dále také „*německé nápisy firem, které pod normální špatnou barvou prosvítají taktéž u značek silničních, ukazovatelů apod., neb staré ještě německé nápisy na hostincích a budovách dosud neobydlených*“.⁹ Hlavním důvodem k odstranění v podstatě všech nejruznějších připomínek na mnohasetletou přítomnost německého obyvatelstva v českých zemích ve veřejném prostoru byla údajná „*urážka citu širokých lidových vrstev*“.¹⁰ Nedávná válečná zkušenost tak měla zasáhnout i s ní nesouvisející, či dokonce dalece jí předcházející osobnosti, které se řadily k německojazyčné části obyvatel a nezáleželo na tom, zda šlo o příslušníky aristokracie, literáty, politiky, vojáky nebo živnostníky a podnikatele. Souběžně s tímto počínáním ale vyvstal problém ohledně vojenských hrobů, k jejichž ochraně, údržbě a označení byl stát vázán Ženevskou konvencí,¹¹ stejně jako božích muk, jakožto významného projevu českého folklóru a symbolu barokní krajiny. MV tedy vydalo výnos obsahující pokyny pro odstraňování symbolů, pomníků aj., konkrétní rozhodování pak měly učinit příslušné komise při ONV a respektovat při tom regionální historii.¹²

Ničení německých upomínek ale nenastalo až s rokem 1948. Například v Děčíně se Státní památkový úřad zabýval v prvním mírovém roce německými pomníky a nápisy, které už podle něj nemá smysl zachovávat. Ministerstvo v této době doporučilo objekty zdokumentovat a „*nehlučně a nedemonstrativně*

⁸Tamtéž, *Zápis o poradě*, 25.10.1948.

⁹Tamtéž.

¹⁰Tamtéž.

¹¹Viz. *Ženevské úmluvy ze dne 12. srpna 1949*. Dostupné z: <https://valecnehroby.army.cz/vh-v-zenevskych-umluvach>. [cit. 2022-03-22]

¹²NA ČR, fond MŠK, kart. 1846, sign. 30, *Zápis o poradě*, 25.10.1948.

odstranit do musejních nebo jiných skladišť“.¹³ Škála takto uložených památek ovšem nebyla tak široká jako u výše zmíněného případu, protože upomínky na postavy s všeobecně uznávanou kulturní hodnotou měly být zachovány. To byl např. Goethův památník nad hradem Volfštejnem u Černošína na Tachovsku.¹⁴

Podobný vývoj zaznamenaly i válečné památníky, které patřily pod kuratelu MNO. Nešlo pouze o upomínky na osvobození Rudou armádou, ale i návrhy na vybudování památníku M. I. Kutuzova v Brně, který by sekundoval pražskému památníku A. V. Suvorova. Památníky vojevůdců 18. a 19. století měly „dokumentovat lásku k Rudé armádě a k zemi, která Československo osvobodila“.¹⁵

Na uvedených příkladech je patrná určitá kontinuita před a po roce 1948, kdy získala mocenský monopol v Československu KSČ. Jedná se o kontinuitu tematickou i organizační, kdy se do politiky paměti zapojuje mnoho státních i samosprávných úřadů, a nejedná se o „izolovanou“ činnost MŠO. Z hlediska tvorby pomníků i zapomníků je sice přítomna jistá podobnost v konání, nicméně tyto aktivity na poli politiky paměti nabraly po roce 1948 na síle a odhodlání.

2.2 Počátky Ideové rady

Ideová rada pro péči o pomníky, památníky a pamětní desky vznikla spolu s převedením agendy péče a výstavby památníků, pomníků a pamětních desek z rozhodnutí politického byra ÚV KSČ v listopadu 1954 a první dochovaný zápis ze schůze rady je datován na 25. ledna 1955. Politické byro si od tohoto kroku slibovalo účinnější, hospodárnější a operativnější výkon v péči o místa paměti.¹⁶ Na první schůzi bylo přítomno 10 mužů, z nichž tři byli následně zvoleni jako „jádro“ Ideové rady, které tvořili její předseda Zdislav Buřival, náměstek ministra kultury, místopředseda Jindřich Veselý z Ústavu dějin KSČ (dále ÚD KSČ) a sekretář Bohumír Janouch. Přivzat měl být do budoucna ještě zaměstnanec výtvarného odboru ministerstva nebo Svazu československých výtvarných umělců. Rada se měla scházet dvakrát v měsíci, i když následná frekvence schůzí je dle zápisů výrazně nižší.¹⁷

Stav budování a údržby památníků, pomníků a pamětných desek byl v očích přítomných problematický, a to zejména kvůli nekontinuálnímu vedení a vícečetnému předávání agendy mezi ministerstvy. Problematiku památníků

¹³Tamtéž, *Podmokly-Děčín, německé pomníky a nápisy*, 1946.

¹⁴Tamtéž.

¹⁵Tamtéž, *Kutuzov – návrh na památník*, 14.11.1945.

¹⁶NA ČR, fond SPS, kart. 32, inv. č. 85, *Zpráva k návrhu vládního usnesení*.

¹⁷NA ČR, fond SPS, kart. 51, inv. č. 158, *Zápis o schůzi ideové rady, 25.1.1955*.

mělo na starosti MNO, MV a posléze Ministerstvo místního hospodářství (dále MMH). Po něm mělo agendu převzít právě Ministerstvo kultury (dále MK), finální řešení celé situace ale ještě počátkem roku 1955 nebylo jasné.¹⁸ Špatně hodnocený stav soustavné péče mělo MK a v rámci něho i Ideová rada vylepšit, a to konkrétně provedením revize dosavadních památníků a vypracováním dlouhodobého plánu výstavby nových památníků, pomníků a pamětních desek apod. Pro příští rok 1956 bylo hlavním úkolem technicky a finančně zajistit výstavbu nových památníků celostátního významu.¹⁹ Je nutné podotknout, že MMH už předem dobře odhadlo následné problémy plynoucí z tohoto převedení agendy a nejasného vymezení příslušných kompetencí.²⁰

Ideová rada měla už na první schůzi poměrně jasné představy o stěžejních historických tématech, událostech a osobnostech, jejichž umístění ve veřejném prostoru chce navýšit. Největší pozornost měly mít revoluční památky, dále upomínky na husitské, selské a také dělnické hnutí. Poměr v zastoupení a také sama podoba některých témat měla být navíc revidována. „*Pojetí husitských bitev bylo buržoasi špatně chápáno a vyzvednuta byla nešťastná prohra (mohylou bitvy u Lipan), místo, aby byla oslavována naše dějinná vítězství. Větší péče by si zasluhovaly památky na Jana Husa, ..., na osobu Jana Žižky, ..., Prokopa Holého atd.*“²¹

Místa spojená s dělnickým hutím byla početně nejvýraznější a rada si kladla za cíl vytvořit alespoň jeden památník v každém kraji s tím, že by se z něho mělo stát poutní místo. Odvolávala se tu přímo i na katolickou církev, která „*některá místa dovedla propagačně využít ve svůj prospěch*“.²² Mezi nejvýraznější památná místa, která předem určil ÚD KSČ, patřil Rumburk,²³ Frývaldov,²⁴ Duchcov, Radotín,²⁵ Most,²⁶ Prostějov, Svárov,²⁷ Trojice u Moravské Ostravy²⁸

---

¹⁸Tamtéž.

¹⁹NA ČR, fond SPS, kart. 32, inv. č. 85, *Návrh vládního usnesení*.

²⁰NA ČR, fond MK, kart. 262, inv. č. 420, *Převedení péče*.

²¹NA ČR, fond SPS, kart. 51, inv. č. 158, *Zápis o schůzi ideové rady, 25.1.1955*.

²²Tamtéž.

²³Jedná se o pomník připomínající Rumburskou vzpouru a následnou popravu českých vojáků během v roce 1918. Viz. *Památkový katalog*. Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/so-upis>. [cit.2022-03-22]

²⁴Pomník se vztahuje ke stávce dělnictva ve Frývaldově (nyní Jeseníku) z roku 1931 během hospodářské krize. Viz. Tamtéž.

²⁵Pomník Rudých letnic připomíná střet četníků a dělnic v Radotíně v roce 1930. Zajímavostí je, že události byl přítomen mladý komunista Václav Kopecký. Pomník byl v roce 1992 odstraněn. Viz. Tamtéž.

²⁶V Mostě je celá řada památníků a pomníků, které se věnují dělnictvu. Mimo těch, připomínajících důlní neštěstí, je tím nejznámějším památník velké mostecké stávky z roku 1932. Viz. Tamtéž.

²⁷Jedná se o pomník svárovské stávky ve Velkých Hamrech z roku 1870. Viz. Tamtéž.

²⁸Trojice u Moravské Ostravy byla dějištěm důlního neštěstí a v roce 1894 také dělnické

a Košuty a Krompachy na Slovensku. Tato místa jsou převážně spojena s dělnickými stávkami. Mezi nimi jsou jak návrhy nových projektů, tak evidence a případná úprava již existujících památníků. Úkolem rady do budoucna bylo vypracovat dlouhodobý plán výstavby nových památníků a také soupis skutečného stavu existujících památek.²⁹ Už z tohoto zápisu schůze je patrná skutečnost, která vyvěrá na povrch i při schůzích následujících, a sice to, že Slovensko bylo v agendě rady zastoupeno jen okrajově.

Rada byla zřízena při MK, které péči o památníky, pomníky a pamětní desky převzalo od MMH. To mělo spolu s národními výbory vázat částky v rozpočtu dosud vymezené na úkoly, které přebíralo nové ministerstvo, které naopak mohlo o tyto částky překročit svůj rozpočet.³⁰ Agenda MMH byla na MK kompletně převedena až k 1. lednu 1956. MK vzniklo nově roku 1953, kdy bylo zrušené Ministerstvo informací, i když jak bylo patrné z předchozích stran, do problematiky paměti zasahovalo také MŠK, případně MNO. Prvním ministrem kultury byl Václav Kopecký, dlouholetý ministr informací, po něm v letech 1954-1960 Ladislav Štoll, významný spolutvůrce československé poúnorové kulturní politiky a Kopeckého spolupracovník. Jeho nástupcem na postu ministra školství a kultury se stal fyzik a pedagog František Kahuda.³¹

Nesmí být opomenuti ani další členové rady, protože jednotlivá jména si zaslouží bližší přiblížení. Na prvním místě je již několikrát zmíněný Zdislav Buřival, náměstek na MK. Významnou instituci stranické historiografie reprezentovali ředitel ÚD KSČ Jindřich Veselý,³² Jiří Čech a Anna Hyndráková.³³ Za Vojenský historický ústav (dále VHÚ) byl členem rady

---

stávky. Viz. Tamtéž.

²⁹NA ČR, fond SPS, kart. 51, inv. č. 158, *Zápis o schůzi ideové rady*, 25.1.1955.

³⁰NA ČR, fond MK, kart. 262, inv.č. 420, *Návrh vládního usnesení na převedení péče o výstavbu nových památníků, pomníků apod. z MMH na MK a na zřízení ideové rady při MK*.

³¹*Historie ministerstva*. Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20080424084810/http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=1839>. [cit.2022-07-05]

³²ÚD KSČ byl zřízen v roce 1950 a Jindřich Veselý (1906-1964) byl jedním z jeho nejvýraznějších členů. Levicový politik, vězeň během nacistické okupace, bývalý velitel Státní bezpečnosti a později československý diplomat napsal spis *O vzniku a založení KSČ a práci Češi a Slováci v revolučním Rusku*. Viz. DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl II., Biografický slovník československých diplomatů (1918-1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 649.

³³Anna Hyndráková (1928-2022) prošla za druhé světové války několika koncentračními a pracovními tábory a patřila tak v ÚD KSČ k osobám mladší generace, které měly v tehdejší společnosti značnou autoritu. Viz. SOMMER, Vítězslav. *Angažované dějepisce: stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950-1970)*. Praha: NLN, 2011, s. 69. Její životní osud byl zdokumentován v projektu Paměti národa Příběhy 20. století, ovšem bez zmínky o veřejných aktivitách v poúnorovém Československu. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/hydrakova-roz-kovaniceva-anna-20140219-0>. [cit.2022-04-14]

plk. Rudolf Švec a dále Vladimír Denkstein³⁴ z Národního muzea. Členem rady byl i profesor Josef Macek³⁵ z Československé Akademie věd, ačkoliv ten se často z účasti na schůzích omlouval. Dalšími členy byli architekt Jan Zázvorka, Bohumír Janouch, Vlastimil Vitr za MK a Miroslav Burian a Josef Pošmourný ze Státní památkové správy. Jedná se tedy o celou řadu známých osobností a zástupců důležitých kulturních institucí, což svědčí minimálně o velkém počátečním významu, který byl radě ze strany jejích zřizovatelů přikládán.³⁶

Rada se v následujících letech rozrůstala o další členy důležitých organizací či oborů. Svaz protifašistických bojovníků (dále SPB) sám požádal o kooptaci svého člena do Ideové rady,³⁷ spatřoval v tom důležitý krok k co nejlepší koordinaci péče o památná místa. V roce 1956 mezi členy přibyli ještě akademičtí sochaři Oskar Kozák a Karel Pokorný, kteří se vyjadřovali k uměleckým aspektům práce rady.³⁸

Mezi nejdůležitějšími úkoly, které měly být dokončeny do r. 1956 patřily úprava památníku u Duchcovského viaduktu, dokončení památníku v Dolní Lipové, resp. frývaldovské stávky, a pomníku kpt. Jaroše v Mělníce, úprava památníku boje proti okupantům v Mníšku, památníku bitvy u Lipan a vybudování památníku francouzských partyzánů na Strečně,³⁹ pro který přišel impuls z francouzského velvyslanectví, což vyvolalo mezi členy určité obavy.

Fungování Ideové rady je dobře patrné a zdokumentované v některých podrobnějších zápisech z jednotlivých schůzí. Ideová rada se scházela v Kolovratském paláci ve Valdštejnské ulici, v některých případech se schůze konaly v kanceláři ředitele ÚD KSČ v Rytířské ulici.⁴⁰ Například v lednu 1958 bylo přítomno devět členů (Buřival, Pokorný, Zázvorka, Kozák, Denkstein, Burian, Švec, Volejník, Nouza) a dalších pět se omluvilo (Bedrna, Havelka, Macek, Veselý, Kratochvíl). Rada se zabývala záležitostmi mnoha památníků,

---

³⁴Vladimír Denkstein (1906-1993) byl známý historik, historik umění a muzejník. Těžištěm zájmu v jeho badatelské práci bylo české středověké umění a mezi lety 1956-1970 působil v čele Národního muzea. Viz. *Biografický slovník*. Dostupné z: <http://biography.hiu.cas.cz>. [cit. 2022-04-14]

³⁵Josef Macek (1922-1991) byl stěžejní osobou československé historiografie, a to především v 50. a 60. letech, kdy stál v čele Historického ústavu Československé akademie věd. Ve svých pracích se zabýval husitstvím, šlechtou ve středověku nebo jagellonským obdobím. Od ortodoxního marxismu, který je přítomen v jeho díle z 50. let, se později odklonil a podporoval reformní směr politiky v 60. letech, pročež byl po nástupu normalizace odvolán a zbaven všech významných funkcí. Viz. Tamtéž.

³⁶NA ČR, fond MK, kart. 262, inv.č. 420, *Návrh vládního usnesení na převedení péče o výstavbu nových památníků, pomníků apod. z MMH na MK a na zřízení ideové rady při MK*.

³⁷NA ČR, fond SPS, kart. 32, inv.č. 85, *Dopis SPB*, 28. února 1958.

³⁸Tamtéž, *Přivzetí členů*.

³⁹Tamtéž, *Dlouhodobý plán výstavby*.

⁴⁰Tamtéž, *Obeslání schůze*.

pomníků či desek, jejich finančním zajištěním, umístěním, architektonickým a uměleckým provedením, uměleckými soutěžemi a úpravou. Stěžejní byla přítomnost I. náměstka ministra školství a kultury, v tomto případě dr. Bedrny, bez kterého nemohly být vyřešeny nejdůležitější celostátní akce. Podklady pro jednotlivé schůze připravoval sekretář Ideové rady spolu s ÚD KSČ, ÚV SPB a VHÚ. Rada pracovala s doporučeními nebo vypracovanými seznamy památných míst ÚD KSČ, zprávami o průběhu akcí a rozhodnutími příslušných NV atd.⁴¹

V kontaktu byla rada se Svazem českých museí v Praze, resp. přímo s předsedou Vladimírem Denksteinem.⁴² Dále pak se Svazem československých umělců, kteří řešili záležitosti uměleckých soutěží a personální obsazení jejich komisí. Ideová rada se se svazem dostala do sporu, když prováděla zásahy do jmenování porotců u několika soutěží tak, jak to navrhl svaz, a odmítla počet porotců navýšit. Došlo tu totiž k zásadnímu kompetenčnímu rozporu, kdy si Svaz nárokoval prvenství vrcholného ideového orgánu v oblasti výtvarného umění.⁴³ Otázka konkrétních kompetencí není vůbec zřejmá, o to víc, když každý ze členů rady zastupoval rovněž „svou“ domovskou instituci.

Ve velké většině posuzovaných projektů a uměleckých děl rada vydávala kladné stanovisko, případně dodala konkrétní doporučení nebo další záležitosti ke zvážení. Několikrát ale došlo i k zamítavému stanovisku, příkladem může být návrh pamětní desky Elišky Krásnohorské, která „nemá výtvarné hodnoty a je přesvědčena (rada), že výtvarník nemůže dílo zvládnout. Spolku bude doporučeno předložit návrh nový.“⁴⁴ Stejně tak rada podpořila rozhodnutí MV o odstranění pamětní desky TGM v Národním divadle, a to během divadelních prázdnin 1955, aby nevzbudili přílišnou pozornost.⁴⁵

Do fungování Ideové rady se promítly i mnohé politické události. V roce 1956 bylo rozhodnuto, že v Pardubicích bude místo plastiky J. V. Stalina (další možností byl ještě K. Gottwald) figurativní pomník Rudoarmějce. Takový pomník byl v roce XX. sjezdu KSSS, který přinesl kritiku kultu osobnosti, oproti předchozí variantě bezkonfliktní. Navíc o tomto kroku rozhodla blíže nespecifikovaná vládní komise, která o svém rozhodnutí radu informovala až zpětně.⁴⁶ Ukazuje se tak, že rada do určité míry přijímala nejrůznější nařízení a rozhodnutí z jí nadřízených míst.

⁴¹Tamtéž, *Zápis ze schůze Ideové rady*.

⁴²Tamtéž, *Připomínky k dopisu ÚV KSČ*, 18.12.1957.

⁴³NA ČR, fond SPS, kart. 51, inv.č. 158, *Ústřední svaz československých umělců*, červenec 1955.

⁴⁴NA ČR, fond SPS, kart. 32, inv.č. 85, *Zápis ze schůze Ideové rady*, 8.5.1957.

⁴⁵Tamtéž, *Zápis ze schůze Ideové rady*, 14.7.1955.

⁴⁶Tamtéž, *Exp. 1-25, Zápis*, 6.6.1956.

Nedílnou součástí schůzí byly i kontroly plnění úkolů. Členové rady dostávali konkrétní úkoly, jejichž splnění se kontrolovalo na další schůzi. Bylo to nejčastěji zjištění stavu konkrétních památníků, zajištění komunikace s dalšími orgány nebo sjednání stavebních oprav.⁴⁷ Například byl na schůzi rady diskutován špatný stav hrobů vojáků I. čs. armádního sboru na Olšanských hřbitovech a neutěšený stav památných míst v Terezíně, Lovosicích a míst spojených s pochody smrti. Následovalo usnesení, kdy komise rady ve složení J. Čech, plk. R. Švec, J. Zázvorka, O. Kozák a Volejník měla situaci prošetřit, a po splnění podat zprávu.⁴⁸ Za účelem naplnění této i podobné agendy podnikala rada nebo alespoň její část služební cesty. Tyto zájezdy, jak je účastníci sami nazývali, bývaly několikadenní a zahrnovaly dopravu vlastním autobusem po významných místech českých zemí dle předem schváleného harmonogramu.⁴⁹

Závěrem této podkapitoly bych se ráda věnovala situaci na Slovensku. Ve zmíněném období zde totiž fungovala rozdílná struktura státní správy a obecně tzv. asymetrický model, kdy Slovensko přejalo do svého poválečného politického systému instituce, které v Čechách neměly identický protějšek. Nebyla jím jen Slovenská národní rada, ale především pověřenectva, tedy obdoba českých ministerstev. Pro tematiku této práce se jedná o *Poverenictvo školství a kultúry* a jeho skupinu C. Návrhy na úpravy a budování nových památníků a pomníků byly předkládány ÚV Komunistické strany Slovenska (dále KSS), připomínkovány Ústavem dějin KSS a následně zaslány na MŠK. Některými zprávami ze slovenské části státu se nepravdělně zabývala i Ideová rada. Stav na Slovensku nejen že nebyl soustavně diskutován a reflektován, ale samotné informace o fungování tamějšího státního aparátu jsou často zmatečné a neúplné. V roce 1955 přijala rada v Praze zprávu o vzniku Ideové rady při pověřenectvu v Bratislavě,⁵⁰ což bylo ale o dva roky později vyvráceno. V návrzích a zprávách ze schůzí rady jsou zmiňovány disproporce na české a slovenské straně, které je třeba odstranit. Jedním z výrazných momentů, ke kterému se pracovníci odvolávají, je, že během období první republiky byla na Slovensku věnována péči o pomníky a památníky mnohem menší pozornost než v české části státu, zejména pak v úsilí slovenských vlastenců a odkazování na slovenskou národní emancipaci. Mimo tyto historické události se podobně jako jejich čeští kolegové vztahují k revolučním událostem a bojům dělnické třídy. Po válce se navíc přirozeně staly protěžovanými tématy sovětské osvobození a slovenské národní povstání. V letech 1957-1960 bylo naplánováno vybudovat

⁴⁷Tamtéž, *Zápis ze schůze Ideové rady*, 5.4. 1955.

⁴⁸Tamtéž, *Zápis ze schůze Ideové rady*, 6.6.1956.

⁴⁹Tamtéž, *Ideová rada – služební cesta komise*, 30.3.1956.

⁵⁰Tamtéž, *Zápis ze schůze Ideové rady*, 5.10.1955.

na Slovensku 25, v letech 1961-1965 dalších 19 pomníků. Byly vytvářeny také evidenční seznamy a soupisy vybudovaných památníků po roce 1945.⁵¹ Konkrétním příkladem z návrhu je socha Ludovíta Štúra v Bratislavě, kde se řešilo zejména její umístění. Volba padla na Roosweltovo náměstí a pracovní skupina měla dále na starost zabezpečení finančních prostředků a organizaci umělecké soutěže.⁵²⁵³ Vývoj politiky paměti v Čechách a na Slovensku byl asymetrický. Bylo to dílem nerovnoměrného historického vývoje, ale i nejednotnou správní strukturou. Zaměstnanci ministerstva i pověřenectva si toho byli vědomi, nicméně jejich vážnoucí komunikace a do určité míry i nezájem z české strany znamenaly, že se na tomto stavu zatím nic neměnilo.

Alespoň co se týče délky záznamů ze schůzí, objemem projednávané látky i účastí jednotlivých osob, byly v letech 1955 i 1956 jednoznačně zasedání delší a detailnější⁵⁴ než v následujících letech, kdy došlo ke značné proměně ve fungování a řízení státního aparátu v rámci kultury. Tato změna se odrazila i v práci Ideové rady.

2.3 Ideová rada po decentralizaci

V roce 1958 byla naplánována likvidace Státní památkové správy a decentralizace péče o památníky, pomníky a pamětní desky. Na MŠK mělo být zachováno „pouze“ vrcholné řízení agendy, odborné hledisko měl mít na starosti Ústav památkové péče a ochrany přírody a samotné provádění agendy bylo přeneseno na KNV, a to včetně finančních náležitostí. Právě ty se ukázaly, jak už to často bývá, problematickým bodem. Delimitace finančních prostředků mezi MMH a MŠK měla proběhnout do poloviny roku, což se ale zcela nepodařilo. Kraje měly být instruovány přímo pro konkrétní případy, až na Památník na Hoře Vítkově, který měl výjimečné postavení, protože jeho stav měly řídit speciální Sbor a umělecko-technická komise pro dobudování za dohledu Ústavu památkové péče a ochrany přírody. Personální obsazení rady i po decentralizaci zůstalo do velké míry totožné, opět tu vystupuje vedoucí

---

⁵¹NA ČR, fond MŠK, kart. 1846, sign. 30, *Návrh na výstavbu pomníkov, pamätníkov a pamätných tabúľ význačným politickým a kultúrnym dejateľom a udalostiam v rokoch 1957-1965*, 9.1.1957.

⁵²Tamtéž, *Návrh na umiestnenie sochy Ludovíta Štúra v Bratislave*, 3.1.1957.

⁵³Sousoší bylo umístěno na náměstí až v roce 1972, kdy se také celé náměstí přejmenovalo na Náměstí Ludovíta Štúra. Dostupné z: <https://www.pammamap.sk/bratislava?miesta=27,1056&zdroje=5626>. [cit. 2022-03-23]

⁵⁴Viz. např. NA ČR, fond SPS, kart. 32, inv.č. 85, *Zápis ze schůze Ideové rady*, 5.10.1955.

V. oddělení Zdislav Buřival.⁵⁵ Zákonným podkladem pro provedení této reorganizace se stal *zákon č. 22/1958 Sb. o kulturních památkách*.⁵⁶⁵⁷

Ideová rada následně vypracovala na podzim 1958 výhledový plán péče pro jednotlivé KNV z příkazu odboru osvěty a státní propagace. Podklady zpracovávali zástupci stěžejních kulturně-historických institucí té doby: ÚD KSČ, VHÚ, SPB a Historický ústav Československé Akademie věd. Plán byl zpracováván k roku 1970, a projednáván už v prosinci 1958 na MŠK v Karmelitské ulici. Rada si vyžádala bližší informace o Slovensku, o kterém opět neměla aktuální zprávy.⁵⁸ V rámci plánovaných změn a úprav v památkové agendě došlo i na rekapitulaci a zhodnocení dosavadního působení Ideové rady. Co se tedy Ideové radě do října 1958 podařilo? Za necelé čtyři roky svého působení to jsou úpravy 13 památných míst (duchcovský viadukt, památník bitvy u Lipan, památník v obci Žulová, hrob F. Palackého v Lobkovicích, pamětní deska V. I. Lenina v Podbořanech, pamětní deska v Národním divadle, památník v Lidicích, památník v Mnichu, mohyla míru u Slavkova, pamětní desky F. X. Šaldy v Liberci, na bývalém sekretariátu KSČ v Myslíkově ulici, v Karlíně a na Lidovém domě) a dokončení výstavby dalších 16 (pomník kpt. Jaroše na Mělníce, památník rumburské vzpoury, pamětní deska E. Krásnohorské v Praze, pomník Mozarta v Teplicích, památník F. Raše v Přerově, pomník J. Husa v Husinci, pomník K. Gottwalda v Tišnově, pamětní deska B. Šmerala v Třebíči, pomníky K. Marxe v Karlových Varech, J. Žižky z Trocnova v Příbyslavi, K. Gottwalda ve Vyškově, B. Šmerala v Brně, obětem fašismu v Hostivaři, pamětní deska D. Blagoevovi v Praze, památník československo-sovětského přátelství v Bosně a pamětní deska J. Axamita v Praze).⁵⁹ Rozpracováno pak zůstalo několik dalších.⁶⁰ Nové stěžejní úkoly

⁵⁵Z. Buřival (1919-1990) byl vyučený typograf, po válce zastával různé funkce v pražské KSČ a po únorových událostech roku 1948 se stal redaktorem časopisu *Funkcionář*. Mimo již zmíněné pozice se objevují zmínky o jeho působení ještě v 70. letech, a to na poli památkové péče a ochrany přírody. Viz. NA ČR, fond MK, kart. 186, sign. 30 IR, *Pomník B. Smetany – Praha*, str. 6 (5/77), KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci. Kulturní politika, její systém a aktéři 1948-1956*. Praha: Libri, 2006, s. 346.

⁵⁶NA ČR, fond MŠK, kart. 1846, sign. 30, *Památníky, pomníky a pamětní desky-decentralisace na národní výbory*, 1958.

⁵⁷Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1958-22>. [cit.2022-03-23]

⁵⁸NA ČR, fond MŠK, kart. 1846, sign. 30, *Návrh perspektivního plánu – péče o památníky, pomníky a pamětní desky*, 3.10.1958.

⁵⁹Tamtéž.

⁶⁰Památník J. Žižky z Trocnova v Trocnově, památník frývaldovské stávky, památník bitvy u Ústí n. L., památník obětem fašismu v Lobkovicích, pomníky K. Gottwalda v Gottwaldově a v Dědicích, pamětní deska u Prokopovy studánky pod lipanskou mohylou, pomník J. E. Purkyně v Praze, památník obětem fašismu ve Velkém Meziříčí, pomník V. Vančury na Zbraslavi. Dále pak mimo plán úprava památníku obětem důlní katastrofy na dole Nelson

přenesené na KNV na následující rok byly konkrétně památník připomínající střelbu dělníků v Karlíně, památník vítězství husitů u Domažlic a pamětní deska Jaroslava Haška v Lipnici, a to především kvůli blížícím se výročím prvních dvou zmíněných událostí.⁶¹ Na léta 1960-1965 bylo naplánováno dalších 20 projektů⁶² a navrhovány mnohé další varianty.⁶³ Znáám je výhled i na léta 1965-1970, a sice výstavba sedmi a podle možností dalších 11 pomníků, památníků či pamětních desek.⁶⁴ Z decentralizace roku 1958 bylo vyjmuto budování pomníků a památníků celostátního významu. MŠK chtělo decentralizovat i péči o tyto pomníky a památníky, nicméně u některých jejich důležitost a význam rozhodly jinak, resp. rozhodl ÚV KSČ, a to navzdory tomu, že Ústav předsednictva vlády i ÚD KSČ podpořily stanovisko MŠK. Ukazuje se tedy, kdo měl v rozhodovacích procesech zásadní slovo. Řeč je o pomnících Aloise Jiráska v Praze, v Litomyšli, památkových úpravách v Hradci Králové v souvislosti s Jiráskovskou akcí, pomníku Klementa Gottwalda v Gottwaldově a Jana Amose Komenského ve Fulneku a ve Spojených státech amerických.⁶⁵ Péče o některé z nich byla po určitém váhání na KNV skutečně přesunuta. Velkým otazníkem při decentralizaci a převedení některých povinností byla otázka finanční, resp. delimitace prostředků a jejich převod na KNV, a především u významných celostátních akcí nebyly po několik let jednotlivé role vyjasněny.⁶⁶

Po decentralizaci agendy se proměnila i náplň činnosti Ideové rady. Ta fungovala nyní jako poradní orgán MŠK a KNV v ideově-politických a metodicko-odborných otázkách. MŠK mělo do budoucna zajišťovat velké

---

v Oseku, pamětní deska J. Wolkra v Prostějově. Viz. Tamtéž.

⁶¹Tamtéž.

⁶²Památník barikádníků r. 1848 v Praze, pomník u Kaštanu, památník všeobecné stávky v Ostravě, Pamětní deska na Domovině, pomník Želivského v Praze, památník boje s nacisty ve Frýdku-Místku, pomník svárovské stávky, pomník připomínající tábor lidu na Ještědu r. 1870, památník selského povstání r. 1680 v Čelivi a r. 1775 u Rtyně, památník k prvnímu květnu 1890 na Střeleckém ostrově, pomník Jana Švermy u Švermova mostu v Praze, památník k výročí 40 let KSČ, úprava hradu Sion, pomník Roháče z Dubé, pomník připomínající střelbu do stávkujících ve Strakonících, památníky bitev u Brodku, Chlumce a Tachova, pomník hrdiny SSSR Vajdy. Viz. Tamtéž.

⁶³Památník v Terezíně, pomník V. I. Lenina v Karlových Varech, úprava domu B. Šmerala. Viz. Tamtéž.

⁶⁴Ve vypálené obci Javoříčko, Kozím Hrádku, v Prostějově k masakru z 26.4.1917, v Radotíně na upomínku střelby v dubnu 1940, památník hrdiny SSSR Sochora, střelbu před parlamentem v prosinci 1920, v Mostě na události z dubna 1932 a dle možností dalších 11 památných míst. Viz. Tamtéž.

⁶⁵Tamtéž, *Decentralisace péče o památníky, pomníky a pamětní desky celostátního významu na krajské národní výbory – urgence*, 4.2.1959.

⁶⁶Tamtéž, *Výstavba památníků-finanční zajištění*, 1957.

a významné celostátní projekty, a zároveň dohlížet na práci kulturních odborů jednotlivých KNV, které ale získaly mnohem větší roli při samotném budování pomníků a památníků ve svých regionech. To bylo ostatně v souladu s politikou rozšiřování pravomocí jednotlivých KNV a na druhé straně spíše kontrolní, normotvornou a řídicí funkcí ministerstev.⁶⁷

Po této proměně činnosti rady vypadala její práce následovně. Ideová rada jednala o situaci v jednotlivých krajích nebo významných lokalitách a vydávala doporučení příslušným krajským odborům školství a kultury rad KNV, výjimečně i MNV. Reagovala na jejich plány a posuzovala ideová i praktická hlediska a v mnohých případech tyto plány korigovala. Během svých schůzí rada projednávala všechny kraje české části státu. Mezi doporučeními lze najít také to na zastoupení konkrétních historických témat: „*Ideová rada doporučuje, abyste uvážili možnost věnovat větší pozornost historii revolučních bojů dělnické třídy na Plzeňsku a pokud jde o osobnosti zaměřit se na klasiky marxismu-leninismu.*“⁶⁸ Dalšími akcentovanými místy či událostmi byla dějiště dělnických stávek a důlních katastrof. V doporučeních je ale reflektováno i nedávné dění, jako např. kolektivizace zemědělství, která znamenala jeden z nejvýraznějších násilných zásahů do života na československém venkově. Realizace sousoší, které se mělo kolektivizaci věnovat, přinášelo „*mimořádné nároky ideové, umělecké a architektonické.*“⁶⁹

Impulsem pro mnohá doporučení, stavební a umělecké změny a výstavbu byla i významná výročí důležitá pro tehdejší vládnoucí režim, v tomto období tedy 15. výročí zrodu lidově demokratické Československé republiky, ke kterému probíhaly umělecké soutěže. V mnoha případech si rada vyhrazovala nárok na předchozí schválení podoby bust či pomníků před jejich realizací, v severních Čechách šlo o památník Terežín, památník A. Sochora v Duchcově a památník mostecké stávký, tedy o velmi důležité a významné projekty.⁷⁰ Závěrem 50. let minulého století rada kladla mnohem větší důraz na umělecké provedení a úpravu u památných míst. V mnoha případech byly ale překážkou velké finanční obtíže československých obcí.

Památníková tvorba v Československu nebyla samozřejmě omezena jen na druhoválečnou nebo revoluční tematiku. Přímo v kanceláři ministra Václava Kopeckého byla projednávána výstavba památníků, resp. pamětních síní,

⁶⁷Tamtéž, *Decentralisace péče o památníky, pomníky a pamětní desky celostátního významu na krajské národní výbory /ÚNV/, Expedice 1, 1958.*

⁶⁸Tamtéž, *Stanovisko Ideové rady k perspektivním plánům KNV na výstavbu památníků, pomníků a pamětních desek.*

⁶⁹Tamtéž, *Stanovisko k plánu, Expedice, Olomouc.*

⁷⁰Tamtéž, *Stanovisko Ideové rady k perspektivním plánům KNV na výstavbu památníků, pomníků a pamětních desek.*

věnovaných národním umělcům Marii Pujmanové a Vítězslavu Nezvalovi. Dalším bodem bylo také dobudování Památníku národního písemnictví. MŠK mělo pro všechny tyto projekty vyhrazenou schvalovací funkci.⁷¹

Mimo to prováděla rada evidenci a soupisy pomníků, památníků a pamětních desek. Například koncem roku 1959 se zabývala památníky rumunských hrdinů z II. světové války, a to na žádost rumunského vojenského přidělence v ČSR plk. Vasila Frunza, který si byl vědom 13 památníků a pamětních desek na území Československa.⁷² Ideová rada byla v této záležitosti v kontaktu s MV a Ministerstvem zahraničí, stejně jako s ÚD KSČ. Všechny tyto instituce jí tento úkol přenechaly.⁷³ Detailní a centrální soupisy a evidence, jak z tohoto případu vyplývá, dosud neexistovaly, alespoň co se týče událostí posledních let. Řada pomníků se nacházela u cest, uprostřed lesní vegetace nebo jako součást městských a vesnických hřbitovů. Bylo tudíž nutné obeslat národní výbory v příslušných lokalitách, které poté podávaly ministerstvu přehled o konkrétním stavu věci v jejich regionu.⁷⁴

Ačkoliv Ideová rada vznikla s poměrně velkolepými plány a cíli, decentralizace, která ji postihla jen několik málo let po jejím založení, znamenala velký zásah do jejího fungování. Postupně se snižovala frekvence setkávání jejich členů i délka zápisů z jednotlivých setkání, stejně jako seznam památných míst, jejichž záležitosti měla rada projednat. V 60. letech pak došlo vysloveně k hibernaci v činnosti rady. O jejím působení v tomto období se sice dochovalo několik nepřímých dokladů, ale v archivních materiálech příslušných resortů chybí podrobně vedené zápisy ze zasedání a porad, komunikace s příslušnými úřady v regionech, uměleckými organizacemi nebo ostatně i s jinými částmi státního či stranického aparátu. Je nutné zmínit, že z hlediska uspořádání ministerstev došlo právě v tomto období k dalším organizačním změnám. MŠK fungovalo v původní podobě jen do roku 1967, kdy vznikla dvě oddělená ministerstva školství a kultury a informací. Další výraznou změnou byla federalizace československého státu k 1. lednu 1969, což přineslo vznik společné federální a dvou republikových vlád, přičemž post ministra kultury existoval pouze u české a slovenské vlády. Rada každopádně fungovala i pod ministerstvem kultury a informací, nejvýznamnějším úkolem, kterým se mezi lety 1967 a 1969 zabývala, byl spor o podobu pomníku Barunky Panklové-Němcové v České Skalici a problematiku uspořádání umělecké

⁷¹Tamtéž, *Vybudování památníků národním umělcům*.

⁷²Byly to pamětní desky na Malé Straně, v Kroměříži, několik památníků v Kroměříži, v Brně, Piešťanech, Lučenci, Zvoleni, Humpolci, Hodonínsku, Uherskohradištsku. Viz. Tamtéž, *Památníky rumunských hrdinů*, 1959.

⁷³Tamtéž, *Komunikace ÚD KSČ a MŠK*.

⁷⁴Tamtéž, *Památník padlých rumunských vojakov vo Zvolene – oznámenie*, 25. mája.

soutěže.⁷⁵

2.4 Ideová rada během normalizace

Se vznikem nového Ministerstva kultury České socialistické republiky souviselo i postupné utváření jeho organizační struktury. Ideová rada sice v určité podobě fungovala, nicméně bez pevně daného organizačního rámce, udělených funkcí nebo systematického plnění úkolů. V listopadu 1970 předložilo oddělení státní propagace svůj nový záměr o vzniku Ideové rady pro schvalování pomníků, památníků a pamětních desek a jiných výtvarných děl, a postupně připravovalo její statut.⁷⁶ Rada byla zřízena při MK 1. vyhláškou č. 149/1971 Sb. pod svým původním názvem.⁷⁷

Na první pohled je patrné, že se obnovilo původní fungování z 50. let a celková aktivita rady se výrazně navýšila. Dokladem toho jsou pečlivě vedené zápisy porad a jejich programy. Samozřejmě došlo i k obměně jejích členů, jejichž názorovou spolehlivost mělo zaručovat členství v KSČ.⁷⁸ Dlouholetým předsedou rady byl známý sochař a řezbář Josef Malejovský, tajemníkem Vladislav Pražák, dalšími členy byli sochaři Jan Simota (v letech 1973-1985 rektor VŠUP), Miloš Axman (v letech 1976-1985 rektor AVU) a architekt z ČVUT Josef Pechar. Přítomni byli i členové ÚV KSČ, a to Rudolf Horák z oddělení propagandy a agitace, Evžen Simek za oddělení kultury,⁷⁹ v pozdějších letech to byli J. Semín, M. Štafl, J. Götzinger a L. Pražák, za MK Z. Čubrda, J. Karbaš a F. Kopenec. V některých případech se schůzí účastnili i zástupci Českého úřadu pro tisk a informace, Vysoké školy politické ÚV KSČ, Ústavu teorie a dějin umění ČSAV a národního podniku Výstavnictví.⁸⁰ Do zápisů schůzí pak pravidelně nahlíželi ředitel odboru umění M. Krejčí, náměstek ministra F. Stoklasa a ministři kultury Miloslav Brůžek (1969-1973), Milan Klusák (1973-1988) a také Milan Kymlička (1988-1989). Ministr si samozřejmě mohl vyžádat zaslání bližších materiálů, což se v několika případech týkalo především tereziánského památníku.⁸¹ Nejen z tohoto výčtu členů, ale i na základě projednávaných koncepcí je patrné, že se výrazně změnil charakter a povaha rady. Nejedná se už z velké části přímo o úředníky nebo ředitele nejvýznamnějších kulturně-historických institucí a organizací, ale zejména

⁷⁵NA ČR, fond MK, kart. 186, sign. 30IR, *Opis, soutěžní podmínky*.

⁷⁶Tamtéž, *Zápis ze schůze*, 24.11.1970.

⁷⁷Tamtéž, *Jednací řád Ideové rady*.

⁷⁸Tamtéž, *Vložka do spisu č.j. 25 497/78*.

⁷⁹Tamtéž, *Záznam č. 3/82*.

⁸⁰Tamtéž, *Jmenování členů Ideové rady*.

⁸¹NA ČR, fond MK, kart. 228, sign. 30IR, *Záznam č. 2/88*.

o umělce a architekty, případně o pracovníky MK ve výtvarném oddělení, kteří posuzovali především umělecké aspekty realizovaných staveb a děl. Navzdory těmto změnám jsou ale po celou dobu existence rady přítomni zástupci ÚV KSČ.

Roku 1972 vešel v platnost *Jednací řád Ideové rady*, který měl pět článků. Hlavní pracovní povinnosti měl na starost tajemník, ten přijímal veškerou dokumentaci, kontroloval její schválení ÚV, dále ji ukládal, přinášel na jednání a pak opět předával investorovi. Dokumentace musela mít poměrně detailní parametry a náležitosti, což musel tajemník rovněž překontrolovat. Předseda rady veškeré náležitosti s tajemníkem projednával, ostatní členové nahlédli do materiálů až před samotnou schůzí. Tajemník organizoval schůze, jejich program atd. Obvykle následovala diskuse, případně slyšení expertů a čtení odborných posudků, a poté bylo sestaveno doporučení pro MK, o kterém se hlasovalo. Nesouhlasná stanoviska členů mohla být na jejich žádost zanesena do protokolu, v samotném doporučení už ale nebyl prostor pro jakékoliv pochybnosti nebo rozporuplná vyznění. Při nedostacích bylo rozhodnuto o přepracování nebo doplnění projektu investorem. Jednací řád pamatoval i na to, že by MK mohlo rozhodnout v rozporu s rozhodnutím rady, ta měla v takovém případě možnost znovu případ projednat. Pokud se ovšem rada neshodla s MK ani podruhé, převážilo zde stanovisko MK.⁸² Objevuje se tu tak zásadní rozpor, kdy rada existuje při ministerstvu, ale může se s ním dostat do přímého konfliktu. Reálně ale rada neměla možnosti a nástroje, jak důrazněji prosazovat svá rozhodnutí. Vnitřní systém debaty, kolektivního posuzování a následného rozhodnutí ale fungoval poměrně svobodomyšlně.

Prvního březnového dne roku 1972 byl k jednacímu řádu dotvořen i statut Ideové rady, který formuloval její úkoly následovně: „a) *posuzovat návrhy památníků, pomníků a pamětních desek, jejichž součástí jsou jakákoliv plošná i plastická díla, zpodobující presidenta republiky, členy vlády, ostatní ústavní činitele a jiné významné osobnosti života politického a kulturního, domácí i zahraniční, soudobé i historické, a to v oboru sochařství, grafiky nebo v jiném oboru výtvarných umění a státní znaky a symboly, b) zahajovat řízení z podnětu investora, c) dbát při své činnosti o vysokou ideovou a uměleckou úroveň posuzovaných návrhů tak, aby svým obsahem a formou odpovídaly socialistickému umění; u předpokládaných návrhů posuzovat a hodnotit výtvarnou hodnotu především z ideových hledisek.*“⁸³ Členy rady jmenoval a odvolával ministr kultury, tajemník ale nebyl členem rady, nýbrž pracovníkem MK v útvaru státní propagace. Rada byla schopna usnášet při alespoň poloviční

⁸²NA ČR, fond MK, kart. 186, sign. 30IR, *Jednací řád Ideové rady*.

⁸³Tamtéž, *Statut Ideové rady*.

přítomnosti členů, při rovnosti hlasů rozhodoval hlas jejího předsedy.⁸⁴ Rada měla pevně stanovené mechanismy a vnitřní i vnější principy. Bylo např. nepsaným pravidlem, že tajemník rady zastával funkci vedoucí výtvarného oddělení na MK.⁸⁵ I přes zavedená pravidla a pevně stanovený proces rozhodování ale nemohla své cíle naplno vymáhat, a to jak vůči jí nadřazenému ministerstvu, tak v konečném důsledku i směrem ke krajským organizacím, které měly největší přehled ve svých regionech, a rada už vzhledem ke své velikosti nemohla detailně kontrolovat jejich postupy u všech záležitostí, kterými se zabývaly.

Opět se totiž vynořil problém nejednotnosti kompetencí a schvalovacích postupů, který se nakonec stal i obsahem vládního usnesení č. 62 ze dne 26. března 1975, které vyšlo ve Věstníku MŠ a MK, a mělo zajistit požadovanou estetickou a ideovou úroveň pomníků, památníků a pamětních desek. Zásadním problémem bylo pozdní zasílání dokumentace, a to ne vždy úplné, týkající se děl těsně před dokončením či dokonce již realizovaných. A mnohdy navíc bez schválení ÚV KSČ a KNV.⁸⁶ Z rady se tak stal skutečně poslední článek celého schvalovacího procesu. Činnost měla vycházet nejprve od krajských orgánů s veškerým ideovým zdůvodněním a finančním zajištěním. Stěžejní rozhodnutí a schválení leželo na ÚV KSČ, a to zejména v jeho oddělení kultury a propagandy a agitace.⁸⁷ Ideová rada měla nadále poradní funkci na MK ČSR a odpovídala za důsledné dodržování jednotného schvalovacího postupu pro celé území ČSR.⁸⁸ Zároveň měla průběžně sledovat práci na uměleckých dílech a vyjadřovat se k jejich uměleckým, technickým i ideovým aspektům. Finálním schvalovatelem pak bylo MK ČSR. Navzdory snahám o snadnější a jasnější schvalovací a posuzovací postupy se i v dalších letech objevovaly stížnosti na jeho nedodržování, a to zejména ze strany krajů nebo u Svazu českých výtvarných umělců a Českého fondu výtvarných umění (dále ČFVU), které často nečekaly na dlouhý schvalovací proces, a vydávaly svá rozhodnutí předčasně.⁸⁹⁹⁰

---

⁸⁴Tamtéž.

⁸⁵NA ČR, fond MK, kart. 228, sign. 30IR, *Záznam I. odboru.*

⁸⁶NA ČR, fond MK, kart. 186, sign. 30IR, *Druhé upozornění všem KNV.*

⁸⁷Tamtéž, *Zásady.*

⁸⁸Tamtéž, *Záznam: podání Josefa Kiliána.*

⁸⁹Např. Tamtéž, *Vložka do spisu č.j. 18.656/77.*

⁹⁰ČFVU vznikl na přelomu let 1953 a 1954 spolu s dalšími kulturními fondy, které se staly následovníky předchozích syndikátů umělců. Archivní fond ČFVU-Dílo, uložený v Národním archivu, představuje zajímavý informační zdroj k umění ve veřejném prostoru, ale bohužel jsou momentálně dostupné jen restaurátorské projekty. Viz. ŘÍHOVÁ, Vladislava a KŘENKOVÁ, Zuzana. *Archivní fondy podniku Českého fondu výtvarných umění Dílo. Písemné prameny pro výzkum umění ve veřejném prostoru socialistického Československa.* In: *Opuscula historiae*

Ku příkladu může být uveden záznam z jednání z 5.9. 1978, kde bylo projednáváno vystavění nebo úpravy následujících míst: busty Václava Vydry v Praze, pomníku Slovenského národního povstání (dále SNP) v Praze, pamětní desky k 60. výročí vzniku republiky v Humpolci, busty B. Smetany v Pardubicích, památníku prof. B. Hrozného v Lysé nad Labem, busty K. Kreibicha ve Cvikově, pamětní desky J. Vošahlíka v Rakovníku, busty K. Gottwalda v Kopřivnici, busty J. Haška v Lipnici nad Sázavou, busty Filipa Dobrovolného v Havlíčkově Brodě, busty Václava Noska ve Velké Dobré na Kladensku a busty Julia Fučíka do Moskvy.⁹¹ Z větší části šlo i v této době o osobnosti či události spojené přímo s KSČ nebo s těmi, jejichž odkaz byl ve veřejném prostoru značně využíván. V souvislosti s produkcí upomínek s často se opakující tematikou a náplní bylo nežádoucí bezmyšlenkovité kopírování slavných uměleckých děl, mělo jít pouze o výjimky.⁹² Ideová rada se také zabývala umístováním památných desek, bust nebo státních znaků na československých úřadech v zahraničí. Mimo již výše zmíněnou bustu Julia Fučíka v Mostě šlo např. o státní znak pro velvyslanectví v Káhiře a Berlíně.⁹³

Roku 1978 došlo i na rekapitulaci a zhodnocení současného stavu výstavby a péče o památná místa v Československu, kterou předložil ministr kultury Milan Klusák. Kritizoval časté přeceňování lokálního významu a nerealistické návrhy. Namísto nadbytečné a rozsáhlé výstavby se mělo využívat také názvy ulic, náměstí, závodů, veřejných budov, případně to řešit menšími ne tak nákladnými projekty, jako byly síně tradic. Dalším nedostatkem bylo jednostranné zaměření, zejména na SNP, osvobození Sovětským svazem a několik důležitých osobností. MK volalo po větším zastoupení přeměn společnosti a úspěchů lidu při budování socialismu. Mělo se co nejvíce využívat soutěží, které vedou k větší umělecké kvalitě, stejně jako přesně dodržovat postup při schvalování. Na rok 1980 dostalo MK rozsáhlý úkol, a to provést kompletní soupis pomníků a památníků na území ČSR, pro který muselo ministerstvo „zajistit kádrové a organizační předpoklady“.⁹⁴

V roce 1980 došlo k novelizaci organizačního a jednacího řádu rady, jehož cílem bylo sjednocení postupu slovenského i českého ministerstva. Na slovenské vyjádření se v Praze dlouho čekalo. Další prodlevu způsobilo legální

---

atrium. Brno: Masarykova univerzita, 2016, č. 2, s. 65-119. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/136357/1_OpusculaHistoriaeArtium_60-2016-2_4.pdf?sequence=1. [cit. 2022-05-20]

⁹¹NA ČR, fond MK, kart. 186, sign. 30IR, *Záznam čís. 12/78*.

⁹²Tamtéž, *Návrh usnesení*.

⁹³Tamtéž, *Záznam č. 2/78*, *Záznam č. 6/79*.

⁹⁴Tamtéž, *Současný stav a další postup*.

přezkoumání staršího statutu a řádu.⁹⁵ Činnost na Slovensku už byla od této Ideové rady zcela oddělena. Při Ministerstvu kultury Slovenské socialistické republiky fungovala jako poradní orgán *Ideová rada pre starostlivosť o pamätníky, pomníky a pamätné tabule*.⁹⁶ Obě ideové rady v rámci nových řádů na sebe přivzaly roli *Komise pro zpodobování ústavních činitelů a jiných významných osobností*, s čímž se pojil úkol projednávat, zda jsou vhodné a dostatečně rozmnožována a rozšiřována díla s podobiznami významných politických, kulturních a jiných osobností státu. Ostatní aspekty původního statutu a jednacího řádu přešly i do nového legislativního rámce.⁹⁷

Již zmíněným úkolem byl soupis pomníků, památníků a pamětních desek, přičemž byly akcentovány především ty vybudované po roce 1945, které dokumentují rozvoj socialistického státu a celého mezinárodního komunistického hnutí. Pro takto rozsáhlou akci bylo zapotřebí spolupráce KNV s dalšími národními výbory. Předešlé podklady údajně nebyly zaměřeny na nejnovější dějiny, ale na starší období, tudíž jejich využití nepřicházelo v úvahu. Ministerstvo mělo připravit přesnou metodiku a Ideová rada plány na podrobnou evidenci, ale i nadcházející realizace do roku 1985.⁹⁸ K těmto úkolům obdržela rada podrobné metodické pokyny, veškeré informace měly být zpracovány do přehledných tabulek a šablon.⁹⁹ Např. pro hlavní město byly do roku 1980 naplánovány tyto stavby: památník bojovníků proti fašismu, pomníky J. Fučíka, J. Dimitrova, K. Marxe a B. Engelse, Z. Nejedlého, S. K. Neumanna, B. Šmerala, A. Zápotockého, J. Wolкера, B. Smetany, M. Alše, K. Čapka, J. A. Komenského, E. Vojana, pomník československo-sovětskému přátelství.¹⁰⁰ Rada následně schvalovala jednotlivé návrhy Národního výboru hl. m. Prahy, korigovala použití materiálů, umístění nebo se rozhodovala mezi památníkem, bustou apod. s ohledem nejen na umělecké, ale také finanční aspekty.

Od 80. let se působení rady úzce provázalo s ČFVU, který zabezpečoval evidenční, operativní i analytickou agendu Ideové rady. Měl založit a průběžně doplňovat kartotéku na základě podkladů z jednotlivých krajů a zpracovat soupis do celkových přehledů, z těchto podkladů zpracovávat další přehledy dle aktuálních potřeb státních a stranických orgánů, připravovat podklady pro jednání Ideové rady a organizačně zabezpečovat její zasedání. Bylo to ostatně přirozeným vyústěním již tak úzké provázanosti rady s uměleckými institucemi. Nebylo např. výjimkou, že zasedání rady se konala přímo v budově VŠUP nebo

⁹⁵Tamtéž, *Stanovisko legislativního oddělení a Organizačně právní odbor*.

⁹⁶Tamtéž, *Organizačno-rokovací poriadok*.

⁹⁷Tamtéž, *Důvodová zpráva*.

⁹⁸Tamtéž, *Dopis vedoucím odborům kultury KNV*.

⁹⁹Tamtéž, *Metodický pokyn*.

¹⁰⁰Tamtéž, *Předložené návrhy*.

uměleckých ateliérech některých sochařů.¹⁰¹ Podobný vývoj se týkal i Slovenska, kde pro tento záměr posloužil Slovenský fond výtvarných umění.¹⁰²

Základním dokumentem pro ideové fungování rady v tomto období byly Zásady schválené Sekretariátem ÚV KSČ, usnesení vlády ČSR č. 15 ze dne 23. ledna 1980, Metodický pokyn k zajištění jednotného postupu při plánování, schvalování a evidování památníků, pomníků a pamětních desek na území ČSR, č. j. 9228/80 ze dne 7. května 1980, Organizační a jednací řád Ideové rady a seznamy řádných členů.¹⁰³ Téhož roku vznikla také funkce vedoucího dokumentátora, který byl v kontaktu především s tajemníkem rady, a měl na starosti vedení kartotékových záznamů a soupisů, přípravu podkladů a administrativní a organizační zajištění zasedání.¹⁰⁴ Tajemník rady byl tak oproštěn od mnohých úkolů, které tvořily základ jeho pracovní náplně v předchozích letech.

Na prvním jednání rady roku 1981 promluvil ministr kultury Milan Klusák, který zmínil „*potřebu dlouhodobé perspektivy tak, aby se především koncentrovaly finanční prostředky i tvůrčí úsilí na realizaci monumentálních, výtvarně i ideologicky vysoce hodnotných záměrů širšího, a to i územně, významu*“.¹⁰⁵ Byla projednávána široká škála témat, hlavně ale drobnější díla ve veřejném prostoru, jako byly pamětní desky. I když jsou přítomna i témata spojená bezprostředně s rolí KSČ, jako pamětní deska Augustina Schramma nebo busta Klementa Gottwalda, škála zastoupených osobností se značně rozšířila zejména o umělce, např. pamětní desku malíře Rudolfa Kremličky v Praze,¹⁰⁶ bustu E. E. Kische pro nakladatelství Mladá fronta¹⁰⁷ nebo pamětní desku B. Bolzana v Praze.¹⁰⁸ Mezi rozsáhlejší úkoly patřilo posuzování a schvalování osmi bust do Památníku ostravské operace v Hrabyni,¹⁰⁹ umístění reliéfu Julia Fučíka v pražském metru na lince C nebo výzdoba kolonády v Karlových Varech.¹¹⁰ Podrobně členové rady sledovali také návrhy na úpravy Národního památníku v Lidicích a především práci Marie Uchytílové na sousoší Lidické děti, o jehož umístění panovaly neustále pochybnosti.¹¹¹

Zápisy schůzí z období 80. let jsou poměrně krátké, bez detailních ideových

---

¹⁰¹Tamtéž, *Záznam z jednání*.

¹⁰²Tamtéž, *MK SSR*.

¹⁰³Tamtéž, *MK ČSR, dopis ředitele odboru umění*.

¹⁰⁴Tamtéž, *Popis práce*.

¹⁰⁵NA ČR, fond MK, kart. 228, sign. 30IR, *Záznam č. 1/81*.

¹⁰⁶Tamtéž, *Záznam č. 6/86*.

¹⁰⁷Tamtéž, *Záznam č. 3/84*.

¹⁰⁸Tamtéž, *Záznam č. 3/81*.

¹⁰⁹Tamtéž, *str. 2 (4/84)*.

¹¹⁰Tamtéž, *Záznam č. 2/84*.

¹¹¹Tamtéž, *str. 10 (3/82)*.

zdůvodnění a celý proces se jeví velmi mechanicky. Zároveň rada nadále trvala na své pevně stanovené roli, pokud jí bylo dodáno k posouzení již realizované provedení díla, tedy v rozporu s běžnými a zavedenými postupy, a tedy šlo o faktické ignorování jejího stanoviska, odmítla dílo dále posuzovat.¹¹² Není ovšem jisté, jaký to mělo důsledek pro konkrétního umělce nebo místní politiky. Je nepravděpodobné, že by se spustila organizace nové umělecké soutěže a financování výroby dalších nákladných uměleckých děl nebo výstavby.

Stanovené plány Ideové rady mohly být z vyšších míst přehodnocovány. Plány byly analogicky jako ty hospodářské pětileté kvůli jasné provázanosti se státním rozpočtem. V roce 1983 byl přehodnocen plán výstavby pomníků a památníků v sedmé pětiletce ze strany ideologické komise ÚV KSČ. To mělo výtky především z hlediska hospodárnosti a účelnosti staveb, a směřovalo je jak na radu,¹¹³ tak na krajské stranické orgány a národní výbory.¹¹⁴ Jednotlivé KNV pak automaticky přijímaly a schvalovaly všechna doporučení ideologické komise. V tomto období se ve výstavbě pomníků, památníků a pamětních desek v mnohem větší míře kladl důraz na její ekonomickou stránku.

Podobně jako byly v prvních letech působení rady uskutečňovány pracovní výjezdy, probíhala i v letech 80. zasedání přímo na památných místech, resp. v jim blízko položených uměleckých ateliérech. 14. dubna 1981 navštívili členové rady Brno, Uherské Hradiště, Havířov a Frenštát pod Radhoštěm. Prohlédli si pomníky a bustu K. Gottwalda v Brně, Břeclavi, Nymburce, Přerově a pomník partyzánského hnutí v Trojanovicích, o kterých sepsali podrobný referát a náměty k uměleckému nebo architektonickému vylepšení jejich stavu. Tristní byl stav pomníku v Nymburce, kde „*Ideová rada po shlednutí modelu ve skutečné velikosti konstatuje, že nemůže dát souhlas k odlití do sádry a je toho názoru, že je nutné pokračovat v práci na stávajícím modelu. Autorům byly sděleny ústně připomínky jednotlivých členů IR, kteří kromě jiného shodně konstatovali, že v současné době je na modelu sochy nejzdařilejší pouze hlava.*“¹¹⁵

V druhé polovině 80. let se už rada scházela podstatně méně, v roce 1988 to bylo dohromady jen dvakrát. Zabývala se také mnohem menším počtem uměleckých děl. Na podzim 1988 se konalo zasedání, kde bylo projednáváno několik akcí: umístění pamětních desek M. Brauna, J. Vojty, J. Slavíčka, V. Kramáře, A. Matějčka a M. Friče pro Prahu, busty J. E. Purkyně v Jihlavě a pomníku pro Národní hřbitov Terežín. Rada posuzovala výtvarné a architektonické provedení, stejně jako umístění nebo informační nápisy. Ty

---

¹¹²Tamtéž, str. 12 (1/83).

¹¹³Tamtéž, str. 16 (1/83).

¹¹⁴Tamtéž, *Přehodnocení výstavby památníků a pomníků v 7. pětiletce.*

¹¹⁵Tamtéž, *Záznam č. 2/81.*

přijímala většinou kladně nebo doporučila jen drobné změny, zároveň si ještě před samotným finálním provedením vyžádala další posouzení.¹¹⁶ V tomto roce přijala rada celou řadu nových členů: rektora AVU Jana Hánu, umělce Ludvíka Kodyma, Miroslava Šonku, Zdeňka Kunu, Stanislava France, Radomíra Koláře a architekta Milana Rejchla. Navíc byli dále potvrzeni staronoví členové: Josef Malejovský, Jan Simota, Miloš Axman, Václav Kyselka, Josef Pechar a Jaroslava Pecharová. Dalšími zvažovanými adepty na členství byli Rostislav Švácha a Jaroslav Svoboda,¹¹⁷ kteří měli nahradit o rok dříve zesnulé členy architektky B. Hanáka a L. Hanfa. V radě byl tak až do posledních let jejího fungování zachován „umělecký“ charakter. Novým tajemníkem se stal na podzim 1987 Zdeněk Čubrda.¹¹⁸ Z roku 1989 už máme opět jen několik málo dokladů o působení rady, zejména korespondenci, a po přelomových listopadových událostech se i tyto prameny vytrácí. Dá se předpokládat, že činnost rady byla po Sametové revoluci ukončena, jak tomu ostatně nasvědčoval nepříliš aktivní vývoj již v předchozím roce.

V působení rady se po celé sledované období odráží proměny a uspořádání jednotlivých resortů. Pokud měly ustálenou a jasnou pozici, členové rady pracovali často, plynule a systematicky na vytyčených úkolech. Při všech větších organizačně-politických změnách se jejich aktivita snižovala, jak se ukazuje na příkladu 60. a ostatně i konce 80. let. Většinou nešlo jen o záležitost jednoho ministerstva, ale do otázky výstavby a úpravy památných míst zasahovaly i další resorty. Výjimkou byla činnost až v 70. a 80. letech, kdy se jednalo výhradně o činnost MK. Od doby vzniku v 50. letech se výrazně proměnil charakter rady, dobře patrný je tento fakt na jednotlivých členech a také na tom, jaké společenské, politické nebo jiné instituce zastupovali. Nejsilněji pak na zaměření na historické události se zdůrazňovanou naučnou a formující hodnotou a zájmem široké škály (nejen) historických institucí v 50. letech, k čemuž tvoří určitý protipól dominantní umělecké zaměření a složení zastoupených institucí během normalizačního období. Rada vznikla přímo z rozhodnutí ÚV KSČ a měla po všech stránkách kvalitativně zlepšit tvorbu a péči o pomníky, památníky a pamětní desky v Československu, ovšem naplánovaná decentralizace znamenala výrazný zásah do jejího působení, které se z počátku vyvíjelo slibně. Vyvrcholením tohoto útlumu byla nízká aktivita v 60. letech. Pokud bereme v potaz proměnu nastoleného charakteru v letech 70., na práci před decentralizací se už později navázat nepodařilo. Z výše uvedeného vyplývá, že rada nebyla nejdůležitějším činitelem a vykonavatelem politiky paměti

---

¹¹⁶Tamtéž, *Záznam č. 2/88*.

¹¹⁷Tamtéž, *Ministr kultury*.

¹¹⁸Tamtéž, *Návrh na změnu ve funkci tajemníka*.

v Československu. Často ve svých rozhodnutích respektovala stranické závěry. Navíc podklady, se kterými pracovala, do velké míry již vycházely z jiných součástí MK nebo ÚV KSČ.¹¹⁹ Ten si navíc udržoval nad radou po celou dobu výrazný dohled, ať už skrze ideologickou komisi nebo oddělení kultury a propagandy a agitace. Vytyčené a dosud opomíjené ideologické aspekty budou předmětem následující kapitoly.

---

¹¹⁹Tamtéž, *Záznam č. 2/87*.

3. Ideová a ideologická východiska

Obsahy těchto dvou termínů se v průběhu dějin značně proměňovaly. Momentálně chápeme ideje jako vůdčí či stěžejní myšlenky, nikoliv jako obsah dlouhotrvajícího intelektuálního sporu v evropské filozofii, jehož kořeny sahají až do antiky. Stejně tak se posunul i termín ideologie, od původního smyslu nauky o ideách a jejich původu k pozdějším politickým, filozofickým, náboženským, a jiným souborům idejí, které prošly určitou cílenou deformací.¹ Ačkoliv se povětšinou nese s označením ideologie negativní nádech (iracionalita, absence kritického myšlení apod.), nemusí to být vždy nutností.² Obecně se tedy jedná o propracovaný systém myšlenek, názorů a hodnot, který je využíván především v politických nebo jiných společenských sporech. Nastoluje jasnou orientaci v cílech a hodnotách sociální skupiny, která se k ideologii hlásí, ospravedlňuje její jednání a velmi často se jejímu působení nevyhnu ani interpretace již dávno minulých událostí. Záměrem této kapitoly není představit absolutní ideologický přehled komunismu nebo socialismu, ale spíše postihnout jejich synergii s československým prostředím a odraz těchto ideologických schémat v politice paměti.

Ideová rada se na svých poradách až na několik výjimek nezabývala detailním ideologickým zdůvodněním svých rozhodnutí. Tato východiska jsou však zahrnuta v několika málo případech, ať už se jedná obecně o dokumenty týkající se přímo náležitostí rady, nebo o konkrétní případy posuzování pomníků, památníků a pamětních desek. První ideové mantinely byly stanoveny už při počátcích fungování Ideové rady a byly určující pro její následné působení. Důvodová zpráva k vládnímu usnesení, jehož jedním z důsledků byl i vznik rady, pojmenovává základní cíle tohoto kroku. Jsou jimi posílení pokrokových tradic národa a zdůraznění osvobození Sovětským svazem, protože ty mají zásadní význam pro formování smýšlení obyvatelstva. Šlo tedy

---

¹ *Internetová jazyková příručka, Akademický slovník cizích slov, Ústav pro jazyk český AV ČR.* Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=ideologie>. [cit. 2022-04-25]

² Politolog Pavel Šaradín mj. zmiňuje i neutrální vyznění pojmu ideologie jako přirozené součásti politiky, která se pak odrazí v politickém programu dané politické strany. Naopak negativní vnímání ideologie jako pokřivené soustavy myšlenek může vycházet z různých směrů názorového spektra a cílit tak na různé politické protivníky. Termín ideologie vznikl už v 17. století a jeho autorem je osvícenský filozof Antoine Destutt de Tracy. Ideologií se zabývali i další teoretici, včetně Karla Marxe a Friedricha Engelse. Viz. ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001.

o prohloubení vlastenectví, o zesílení působení proti nesocialistickým ideologiím a o zdůrazňování přátelství a vazeb se SSSR. Stěžejním momentem je rovněž do té doby neakcentované připomínání revolučních bojů a vybudování nového společenského řádu.³ Téměř totéž se opakuje i ve zprávě k návrhu vládního usnesení, která odkazuje k symbolům nacionální i třídní identifikace, a dále k výstavbě pomníků sovětských vojáků a těch, co „*položili život za socialismus a pokrok v době fašismu a kapitalismu*“. Na opačné škále hodnocení byly „*památníky, které vystavil Sokol, Baráčníci a podobné instituce*“.⁴

Ideové působení skrze pomníky, památníky a pamětní desky na široké vrstvy obyvatel bylo podle autorů nesporně kladné v mnoha ohledech. Odvolávali se i na tradici, kterou pomníky a památníky v československém prostředí mají, a snažili se na ni navazovat. O to více po začátku období normalizace, kdy bylo třeba překlenout společenskou krizi z 60. let, resp. v reakci na ni živelně vzniklé pomníky a památníky po celém území státu.⁵ Stěžejním ideovým dokumentem pro období normalizace byly *Zásady pro schvalování památníků* schválené ÚV KSČ, které udávaly radě závazný kánon. Opět je zdůrazňováno to, co v minulých letech, tedy revoluční a pokrokové tradice českého a slovenského národa a jejich významné historické události. Do mnohem větší míry je akcentována samotná role KSČ, jejich funkcionářů, komunistického mezinárodního hnutí a ideologů marxismu-leninismu, stejně jako estetická role uměleckých děl ve veřejném prostoru měst a obcí.⁶ V důvodové zprávě pak nalezneme výtky ohledně nerovnoměrného zastoupení jednotlivých témat. Tolik v 50. letech zdůrazňovaná potřeba výstavby památníků osvobození Rudou armádou už byla, zdá se, nasycena. Největším problémem byla nedostatečná prezentace přeměn socialistické společnosti a úspěchů při budování socialismu.⁷

Adorace SSSR byla v 50. letech hojně přítomna ve veřejném prostoru, legitimizující byla jeho role osvoboditele Československa. Nejvýznamnějším památníkem, který byl v místě největších bojů druhé světové války na československém území postaven, byl památník Karpatsko-dukelské operace. Výstavba tohoto památníku, resp. souboru několika staveb, měla velkou důležitost, a do celého projektu byli přímo zapojeni L. Štoll, A. Čepička, V. Široký, J. Ďuriš, K. Bacílek, V. Kopecký a další nejvýše postavení politici. S „Duklou“ i dalšími místy byla spojena především výchovná a formující funkce

³NA ČR, fond MK, kart. 262, inv.č. 420, *Důvodová zpráva, I. část všeobecná*.

⁴Tamtéž, *Zpráva k návrhu vládního usnesení na převedení péče o výstavbu nových památníků, pomníků a pamětních desek*.

⁵NA ČR, fond MK, kart. 186, sign. 30IR, *Stanovisko oddělení propagandy a agitace, Příloha II*.

⁶Tamtéž, *Zásady pro schválení*.

⁷Tamtéž, *Důvodová zpráva*.

mířená na pracující, mládež a příslušníky Československé lidové armády (dále ČSLA), a jejich „tradiční“ spolupráci se SSSR, a to zejména skrze aktivitu 1. čs. samostatného sboru v SSSR a partyzánskou činnost v regionu odůvodněnou bojem proti fašismu a za vlastenectví. Zdůrazněno to mělo být i po 10. výročí osvobození státu monumentální propagandou, která tu rozhodně není vnímána negativně. Zahrnovala převezení ostatků nebo vybudování dalších památníků některým válečným hrdinům. „Druhým dechem“ bylo vzpomenuto i na osvoboditele z Francie, nikoliv na Rumuny nebo Američany, ale motivací pro tento krok byla především obava z toho, že by podobná iniciativa vyšla ze zahraničí dříve než z Československa. Zároveň mělo jít o posílení a zdůraznění největší morální síly pracujících, a tou byl proletářský internacionalismus. Další zajímavou a na první pohled nečekanou motivací mohutné výstavby památníků, muzejních sál a vojenských hrobů napříč Československem bylo i posílení vzájemných vazeb mezi oběma zdejšími národy. *„Společné hřbitovy jako symboly společně prolité krve za svobodné a nové Československo budou současně přispívat k dalšímu posílení jednoty Čechů a Slováků.“*⁸

Dalším konkrétním příkladem ideových záměrů může být soutěž na návrh památníku příslušníků Sboru národní bezpečnosti (dále SNB) a vojsk MV na domažlickém Náměstí pionýrů před budovou ONV. Zdůvodnění výstavby památníku se táhne překvapivě až do 13. století, kdy je odkazováno na dlouholetou povinnost střežení a ochrany hranice středověkého státu. Druhým argumentem je dlouhá tradice dělnického hnutí, protože v Domažlicích vznikl jeden z nejstarších dělnických spolků v Čechách.⁹ V konečném důsledku šlo ale o obranu socialistického státu a oporu politiky KSČ, kterou příslušníci SNB představovali, a uctění památky obětí z jejich řad. Na organizaci se podílelo MK, MV i umělci ze Svazu českých výtvarných umělců a ČFVU, a navíc celou záležitost projednávala i vláda ČSR v prosinci 1978,¹⁰ jejíž zdůvodnění je až na drobnější úpravy převzato z původního ideového záměru. Konec druhé světové války v roce 1945 je pomyslným rokem nula, na který navazuje boj o charakter a podobu státu. Už během tohoto období byl SNB výraznou oporou KSČ a byl s ní také úzce provázán.¹¹ Mezi konkrétní zásluhy, které byly SNB přičítány, patřily ochrana lidově demokratického zřízení a jeho hospodářství, obnova „pořádku“ v pohraničí, k čemuž se přičítala účast na odsunu německojazyčného obyvatelstva, postup proti zbývajícím nacistickým silám a odhalování válečných

⁸NA ČR, fond MK, kart. 262, inv. č. 420, *Návrh usnesení politického byra ÚV KSČ, 1956.*

⁹NA ČR, fond MK, kart. 186, sign. 30IR, *Návrh plánu výstavby památníků a pomníků na léta 1980-1985.*

¹⁰Tamtéž, *Soutěž na návrh památníku příslušníků SNB.*

¹¹Tamtéž.

zločinců, zrádců a kolaborantů a také „*boj proti teroristickým bandám wehrwolfů ... a likvidaci vpádu banderovců*“.¹² Až na posledním místě byl zmíněn klid, pořádek a občanské a sociální jistoty československých obyvatel.¹³ Válečný narativ se ale opět vrací, protože i po roce 1948 v období první fáze studené války a značně vypjaté atmosféry boj pokračuje, a to proti vnitřním i vnějším nepřátelům režimu. SNB byl výraznou oporou udržení komunistické moci, a tudíž prezentován jako nástroj moci dělnické třídy při ochraně socialistických výtvarníků. Památník měl být ztělesněním sepětí lidu a SNB, jejich oddanosti socialismu, obětavosti a hrdinství, a měl mít edukativní dopad na mládež a mladší příslušníky sboru. Toto schéma je velmi podobné předchozímu případu se SSSR. Pro parametry umělecké soutěže mělo být důležité i to, že místo mělo sloužit pro nejrůznější ceremonie a festivity. Patřily mezi ně slavnostní nástup a přísahy členů SNB, Pohraniční stráž a Lidových milicí, dále oslavy vítězného února, dvou květnových svátků aj. Místo se mělo stát cílem pro školáky z regionu, a to při složení pionýrských šátků a průkazů.¹⁴

Pramenem pro rozpoznání ideových východisek je rovněž ideový záměr na výstavbu památných míst Severomoravského kraje z roku 1983, jehož jazyk i vizualita nás vrací o několik let zpět. Odvolává se totiž na zotřující se třídní boj, nutnost sepjetí lidu se stranou a nesmiřitelnost s cizími ideologiemi. Myšlení pracujících mohl údajně vhodně podnítit pouze socialistický realismus a díla, která skrze minulé úspěchy dělnických a revolučních bojů a oběti při osvobození ČSR napomohou výstavbě vyspělé socialistické společnosti. Spolu s budováním socialistické vlasti šlo i o navázání internacionální vazby, oslavu práce, světový mír. Následně je představen záměr výstavby míst paměti, jejichž odůvodnění spočívá v přítomnosti aktivního dělnictva v 19. a 20. století a událostech druhé světové války, přičemž je zdůrazňována zejména politická persekuce levicově smýšlejících odpůrců nacismu. Z nejnovějších dějin to pak byly pro region severní Moravy a Slezska „stachanovské“ výsledky těžby v uhelných revírech. Jednou ze zamýšlených staveb byl např. pomník K. Gottwalda v Novém Jičíně, zdůvodňováno to bylo jak dlouhodobými návrhy občanů, tak tím, že Gottwald v tomto regionu dokázal překonat nacionálně vedené rozepře a tím docílil zapojení Němců-komunistů do odboje. Většina dalších míst se odvolává právě na události spojené s dělnickými protesty nebo pracovními výsledky či událostmi Ostravsko-opavské operace. Mimo již zmiňované „klasiky“ tu je tak velká přítomnost a provázanost s regionálními

---

¹²Tamtéž.

¹³Tamtéž.

¹⁴Tamtéž.

specifiky, na které je tehdejší Severomoravský kraj bohatý.¹⁵

Dalším konkrétním příkladem může být návrh a ideové zdůvodnění památníku Jakova Michajloviče Sverdlova v Plzni. Základní význam se nesl hned ve dvou rovinách, první souvisel se samotnou osobou tohoto revolucionáře a Leninova spolupracovníka. Druhý pak s městem Sverdlovsk (současný Jekatěrinburg), které po něm bylo pojmenováno, a jednalo se o „spřátelené“ město Plzně. Jejich poněkud nahodile hledané podobnosti se měly stát impulsem pro výstavbu památníku, stejně jako blížící se 100. výročí narození Sverdlova roku 1985. Zdůrazňována byla především přítomnost strojírenského průmyslu v obou městech (ve Sverdlovsku se nacházely závody Uralmaš s rozsáhlou produkcí), jejich politický, hospodářských a kulturní vliv pro své země. Oba tyto důvody měly ale jasně vymezený ideový záměr, a to prezentovat přátelství a úzké vazby, hospodářské i politické, se Sovětským svazem. Památník měl posílit „internacionální výchovu“ Plzeňanů ze sídliště na Severním předměstí, jehož hlavní tepnou a dějištěm politických manifestací byla rovněž Sverdlovská třída.¹⁶

Je jistě přínosné dosazení těchto konkrétních příkladů vycházejících ze studia primárních pramenů do širšího kontextu, jenž do velké míry reflektují texty hlavních ideologů KSČ, kteří jsou zároveň úzce spjati přímo s ministerstvy, která se tvorbou pomníků, památníků a pamětních desek zabývala. Těmi jsou konkrétně již zmíněný Václav Kopecký, dále Zdeněk Nejedlý a také Ladislav Štoll. Textů z pera V. Kopeckého vyšlo hned několik v poměrně dlouhém období. Jedním z nich je i přepis přednášky z roku 1932, kterou Kopecký pronesl vedle několika dalších poslanců. Nejedná se o zevrubnou práci, ale základní představení politického programu KSČ. Je zde zdůrazněna výjimečnost a odlišnost této strany od jejích ostatních oponentů, především zavedených měšťanských parlamentních stran, a to nejen s ohledem na okolnosti vzniku KSČ, ale také důrazem na teoretičnost, avantgardnost a přítomnost „*velkého dějinného poslání ve vývoji celé lidské společnosti*“.¹⁷ Pilíře, které utvářejí tuto specifickou identitu, jsou podle Kopeckého revoluční povaha strany, která usiluje o radikální přeměnu řádu lidské společnosti (na rozdíl od jiných socialistických stran), dále pak třídní rozdělení a také to, že je to strana dělnictva reprezentující jeho zájmy. Důležitým aspektem je internacionalita, „*poněvadž jen v mezinárodní solidaritě v mezinárodním spojení*

¹⁵NA ČR, fond MK, kart. 228, sign. 30IR, *Ideové záměry výstavby pomníků, památníků a pamětních desek v období 7. a 8. pětiletky.*

¹⁶Tamtéž, *Ideový záměr na vybudování památníku J. M. Sverdlova.*

¹⁷KOPECKÝ, Václav. *Ideologie strany komunistické.* Praha: Tiskový odbor Ústředního svazu československého studentstva, 1932, s. 3.

přes hranice, a bez rozdílu národů, ras a plemen může proletariát konečně svrhnout panství imperialismu, obhvacující celý svět, a osvobodit se“.¹⁸ Právě teoretické zázemí dialektického materialismu a leninismu bylo podstatnou ideovou silou, která na interpretaci dějin působila. Výklad byl uzpůsoben tak, že nastolení komunismu bylo logickým závěrem a vyústěním předchozích epoch.

Kopecského pohled se ale značně proměnil po druhé světové válce, ostatně jako celá tehdejší společnost. V roce 1948 vyšel text *Zápas o nové vlastenectví* z první konference ideových a výchovných pracovníků KSČ. Kopecký rekapituluje období po válce, kdy KSČ vyhlásila ideologii nového Československa roku 1946. Vytyčili si patriotický vztah k republice definované jako národní a slovanský stát s rovnoprávným postavením Čechů a Slováků v jednotném státě, užší sepětí se SSSR a „druhými“ slovanskými státy. A především to bylo dále lidově demokratické zřízení a nastolení socialismu namísto kapitalismu. Přitom je zde patrná snaha navazovat na 1. republiku a humanitní filozofii TGM, nicméně je zahrnuto i učení Marxe, Engelse, Lenina a Stalina. Václav Kopecký dále KSČ přisvojil všechny pozitivní změny třetí republiky, včetně „očistění republiky od Němců...a vybudování naší nové republiky jako národního státu Čechů a Slováků a jako slovanského státu“.¹⁹ Následuje obsáhlé zdůvodnění, proč je nutné bojovat proti buržoasii, která kolektivně spolupracovala s německou okupační správou. Ale neodvrhuje tuto sociální skupinu celou, vyzdvihuje J. Dobrovského, J. Jungmanna, J. V. Friče, K. Havlíčka nebo F. Palackého. Kopecký komunistický projekt nové společnosti označil jako skutečné zrealizování Masarykova programu, ke kterému se nadále neměli hlásit především agráři a národní demokraté. Podobně nahlíží i na osobnost druhého prezidenta, který se stal politickým nástrojem v boji proti komunistům a jejich protivníci si ho neprávem přisvojili do svého tábora. Kopecký zde samozřejmě řeší i aktuální socioekonomické poměry a problémy. Odklonění se od kapitalismu a základní poměr k socialismu či kapitalismu se stal určujícím měřítkem pro politické příznivce a oponenty. Odpůrci KSČ, tedy buržoazie, byli nařčeni z nedostatečného vztahu ke státu, národu a vlasti v „nové“ republice, i když se předtím k tomuto odvolávali. To se nakonec potvrdilo i jejich hojnou emigrací na západ. Kopecký také využívá historických aktualizací, kdy např. nazývá pozemkovou reformu odčiněním Bílé hory. Dalším ústředním tématem jsou pak vazby na SSSR a opěvované mírumilovné slovanské sepětí, stanovení současných politických a hospodářských cílů, a také

---

¹⁸Tamtéž, s. 4.

¹⁹KOPECKÝ, Václav. *Zápas o nové vlastenectví: referát na konferenci ideových pracovníků KSČ v Praze 9. ledna 1948*. Praha: ÚV KSČ, 1948, s. 9.

definování širokého okruhu politických nepřátel.²⁰ Kopecký na rozdíl od svého dřívějšího textu představuje komplexnější a definovaný program proměny bytí celé společnosti, a především jeho poměr k národu dosáhl výrazné proměny.

V druhé polovině 50. let při projevu k 35. výročí vzniku KSČ Kopecký rekapituluje především dvě revoluce roku 1917 v Rusku a jejich údajný dopad na události v monarchii, sociálnědemokratickou stranu v Čechách a její kritika a postupný vznik KSČ. To je spojeno s důraznou kritikou první republiky včetně Masaryka. Naopak se Kopecký odvolává na husitskou tradici, jakožto na „komunismus 15. století“. Základní stěžejní momenty zůstávají stejné, ale Kopeckého jazyk nabývá na radikálnosti. A především ani po roce 1948 nedochází k míru, protože důsledné prosazování nové socialistické společnosti odhalilo další nepřátele uvnitř strany. Kopecký reflektuje i XX. sjezd KSSS a vyzdvihuje především její fungování za Lenina.²¹ Stalin se už mezi zasloužilými ideology neobjevuje. Kopeckého práce se v průběhu času sice liší délkou a propracovaností své argumentace, základní teze ale zůstávají stejné. Po válce se ale mění interpretace české národní emancipace, a zároveň se radikalizuje poměr k symbolům a odkazům první republiky.

Tato ideologická schémata jsou patrná i v historiografické produkci během komunistického období v Československu. Mezi nejvýraznější autory²² tohoto ideologického a pro historiografii i metodologického směru patřil právě Zdeněk Nejedlý. O této výrazné a značně specifické osobnosti bylo napsáno už mnohé,²³ mělo by být ale zdůrazněno, že právě on stanovil základní linku marxistického pohledu na české dějiny a jejich stěžejní milníky a témata. Ta se pak odrážejí i v základních tématech, která v jednáních Ideové rady dominovala. Marxistická teorie se původně národnostní otázkou v podstatě nezabývala, socialisté byli internacionalisté. To se ale po druhé světové válce značně proměnilo. KSČ do svého ideologického rámce integrovala národní příběh a byla výraznou protiněmeckou a protimaďarskou silou poválečného politického dění. Roku 1947 vydal Z. Nejedlý práci *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa*,²⁴

---

²⁰Tamtéž.

²¹KOPECKÝ, Václav. *Pod praporem leninismu, pod praporem KSČ vpřed, k plnému vítězství socialismu v naší vlasti: Projev Václava Kopeckého na slavnostním zasedání ÚV KSČ u příležitosti 35. výročí založení strany*. Praha: ÚV KSČ, 1956.

²²Historická věda měla v 50. letech nové institucionální zázemí (Historický ústav Československé akademie věd, Ústav dějin KSČ aj.) ve kterém působila řada výrazných osobností jako např. Václav Husa, František Graus nebo Josef Macek.

²³Např. KŘEŠŤAN, Jiří. *Zdeněk Nejedlý: politik a vědec v osamění*. Praha: Paseka, 2012.

²⁴NEJEDLÝ, Zdeněk. *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa*. Praha: Okresní výbor Komunistické strany Československa, 1947. Publikace se dočkala několika dalších vydání. Zde bylo využito následující: NEJEDLÝ, Zdeněk. *Komunisté – dědici velkých tradic českého národa*. Praha: Sekretariát ÚV KSČ, 1948?.

kteřou v podstatě vytvořil základní historickou argumentaci pro politický boj KSČ. Představuje koncepci státu národnostně a sociálně spravedlivého, jehož základními historickými pilíři jsou následující epochy: husitství jako výraz „protokomunismu“ následované pobělohorským úpadkem, a poté národní obrození vrcholící vznikem ČSR, kdy ale nedošlo k třídnímu osvobození. K tomu dochází až po druhé světové válce. Je nutné podotknout, že ve vyzdvihování těchto dvou historických období nebyl Nejedlý prvním. Problémem pro komunistický koncept československých dějin byla jednak častá ahistoričnost, jako např. uplatňování nacionálních měřítek na náboženské konflikty středověku a raného novověku, ale rovněž absence slovenských dějin. Ačkoliv můžeme 50. léta v rámci vlády KSČ v Československu vnímat jako značně specifické a vyostřené období, základní rámec stanoven Nejedlým zůstává v zásadě dominantní až do 80. let. I někteří jeho současníci z mladší generace s jeho národní perspektivou nesouhlasili a zdůrazňovali spíše sociální a hospodářský pohled, k důraznému odmítnutí této koncepce ale nedošlo.²⁵

Podobně jako byly přeneseny ideologické aspekty do nahlížení na historii, byly ovlivněny i další sféry tehdejšího veřejného života. Známy je příklad z kulturní, resp. literární oblasti kulturní politiky. Ve svém známém referátu *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii* se v roce 1950 Ladislav Štoll, jeden z hlavních kulturních ideologů, pokusil stanovit kritéria hodnocení české poezie. Odpoutal se od některých do té doby opěvovaných autorů a jiné vyzdvihl. Pravá a skutečná poezie byla podle Štolla uskutečňována v třídním boji. Do binární opozice postavil Jiřího Wolkeru a dílo Františka Halase, které kritizoval v souvislosti se společenským systémem, který reprezentoval, tedy kapitalismus a měšťanskou společnost, a s tím údajně související imperialistické a fašistické hrozby. Vyčítal mu přílišnou romantičnost, spiritualitu a pesimismus. Naopak Wolker nesl veškeré pozitivní atributy, jako optimistické vidění budoucnosti, kolektivistické a především marxisticko-leninské přesvědčení a také odvržení od katolické tradice.²⁶

Po roce 1948 došlo k výrazné proměně celé společnosti v Československu. Vládnoucí KSČ nyní zdůrazňovala svou jedinečnost ve srovnání s jinými politickými uskupeními, a především teoretické a historické zázemí, které jí „dalo za pravdu.“ Dle marxismu jsou totiž dějiny výsledkem dějin třídních bojů.

²⁵RANDÁK, Jan. *V záři rudého kalicha. Politika dějin a husitská tradice v Československu 1948-1956*. Praha: NLN, 2015, s. 55, 56.

²⁶ŠTOLL, Ladislav. *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii (úryvky)*. In: PŘIBÁŇ, Michal, ed. *Z dějin českého myšlení o literatuře 2: antologie k Dějinám české literatury 1945-1990*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2002, s.16-32. Dostupné z: <https://service.ucl.cas.cz/edicee/data/antologie/zdejnin/2/stoll-1.pdf>. [cit.2022-05-04]

V historické argumentaci ale docházelo ke značným zjednodušením, a především k propojení této interpretace s českým národním příběhem, který po vypjatých událostech celého 19. a také první poloviny 20. století nemohl být jen tak jednoduše opomenut. I přes všeobecně zdůrazňovanou třídní identitu vládnoucí strany totiž příslušnost k národnímu kolektivu byla nadále stěžejní. Ze směrnic a zásad Ideové rady pak vyplývá prosazovaná historická linie v politice paměti. Zahrnovala ze starších dějin husitství a selské rebelie, z těch novějších šlo o tematiku spojenou s dělnictvem a sociální otázkou, především ale s druhou světovou válkou a sovětským osvobozením. Z toho plyne rovněž přítomný imperativ slovanství a spolupráce se SSSR v mnoha sférách, včetně té vojenské a obranné. Nebyla opomenuta ani jednota československého státu, resp. jeho dvou slovanských národů. I u ryze moderních událostí ale docházelo ke snaze vytvářet starší, pevnější, a tedy trvalé a neměnné ideové vazby. V ideových zdůvodněních se ale odrážely i momentální události, ať už jde o kritiku Stalinova kultu osobnosti na XX. sjezdu KSSS nebo třeba o už ne natolik zásadní potřebu připomínat osvobození Sověty v 70. letech minulého století, ale naopak posílit vědomí o výdobytcích Husákova socialismu. I přes toto promítnutí aktuálních politických proměn poměrů nicméně základní pilíře zůstávají stejné. I proto nebylo nutné na jednání rady tak časté a detailní ideologické zdůvodňování každých jednotlivých příkladů. Argumentace na podporu tehdejšího politického a socioekonomického uspořádání byla ve veřejném prostoru takřka všudypřítomná, na výstavách, v učebnicích, ve sdělovacích prostředcích atd. Příklady toho, oč se konkrétně opíral komunistický režim, resp. jeho politika paměti, budou předmětem následující kapitoly.

4. Případové studie

V dokumentech Ideové rady se nacházejí více či méně stručné informace o desítkách památných míst, s nejrůznějším zaměřením, umístěním i z různých časových období druhé poloviny 20. století. Jednalo se o zcela nové projekty, i o péči, úpravu a rekonstrukci těch již existujících. Následující případové studie odkazují jak na starší, tak novější, vojenské, kulturní, ideologické i politické historické události a osobnosti. U mnohých z nich se setkáváme s více významovými rovinami, a tak ne vždy je jejich hodnocení po roce 1989 jednoznačně odmítavé. Ostatně u některých příkladů se setkáváme se zajímavým vývojem i před rokem 1948. Výběr památníků a pomníků ovlivnila taktéž míra pozornosti ze strany badatelů a veřejnosti. Nejedná se o výrazné památníky jako v Lidicích, Terezíně či dukelském průsmyku, jejichž vývoj byl již zpracován. I upozaděné pomníky a památníky nabízejí zajímavou synergii mnoha faktorů, ať už jsou to zájmy „velké politiky“ z centra, regionální historie a místní specifika, nadšení několika místních osobností nebo mnohem bližší a reálné problémy každodenního provozu pro politiky na lokální úrovni. Negativním důsledkem tohoto výběru bylo značně nevyvážené množství dochovaných archivních pramenů napříč jednotlivými pomníky a památníky. Snad se tento fakt alespoň částečně podařilo překonat využitím dobové novinové a literární produkce.

4.1 Památník bitvy Na Běhání u Ústí nad Labem

Na Běhání u Chabařovic a Hrbovic, tedy na dnešním západním okraji Ústí nad Labem, se odehrála 16. června 1426 bitva mezi husity vedenými Prokopem Holým a katolickými vojsky míšeňských Wettinů, spojenců císaře Zikmunda Lucemburského, kterým zastavil už Václav IV. několik měst a hradů v Podkrušnohoří. Bitvě samotné předcházela neúspěšný útok na katolické Ústí, po bitvě na výšině Na Běhání bylo město dobyto, a zároveň se husitům otevřela cesta k nájezdům do sousedního Saska. Samotné Ústí nad Labem dostal do správy Jakoubek ze Stříbra. Bitva byla brzy opředena několika pověstmi, jak na české, tak saské straně. Obrovské ztráty na straně katolických vojsk, kde údajně padlo okolo 4000 mužů, kontrastovaly s počtem husitských padlých, kterých bylo pouhých 30.¹ To, že se stala bitva symbolem už ve starších dějinách,

¹Podrobněji k samotné bitvě např. ČORNEJ, Petr a BĚLINA, Pavel. *Slavné bitvy naší historie*. Praha: Marsyas, 1995, s. 68-74.

dokládá Pavel Stránský (1583-1657), který odkazoval na existenci památného kamenného sloupu v místě bitvy v předbělohorských časech.²

Velkolepý památník bitvy vznikl v období první republiky, a jeho zárodky jsou spojeny s Národní jednotou severočeskou. Roku 1923 byl vytvořen *Komitéť pro postavení husitského pomníku Na Běhání*, jehož členy byli právě tzv. hraničáři z jednoty.³ Ze samotné povahy obranné činnosti jednoty, ale i např. z dobových publikací o dějinách tohoto regionu, vyplývá najevo silné vyznění celého počínu mířeného k českým Němcům. „*V době všeobecného úpadku národního idealismu bude pomník na „Běhání“ mementem i mnohým vlažným Čechům, Němcům pak dokladem, že jsme zde stále doma, a ne jak oni tvrdí, novodobí přivandrovalci.*“⁴ Argumentaci posloužila také vojenská minulost této oblasti severních Čech, která se táhla od bojů knížete Břetislava s Jindřichem III. roku 1040 přes střetnutí Lothara III. a knížete Soběslava roku 1126, tažení vojsk třicetileté války i válek o dědictví rakouské, a konečně roku 1813 zde byla poražena francouzská vojska těmi koaličními, a po sto letech bylo věnováno několik pomníků „*generálům, kteří hnali na jatky vojáky, nevědoucí zač bojují, a bojujících proti svým vlastním zájmům za přituzení vlastního otroctví i otroctví národů králi ovládaných.*“⁵ Nový památník, částečně zbudovaný za peníze ze sbírek a darů, které vybíral spolek,⁶ měl tvořit ideový protipól starším rakouským blízko ležícím pomníkům.

Uvedená argumentace vytvořila jasně vedenou nacionální linii boje husitů-Čechů proti Němcům. Pomník projektovaný jako 18 metrů vysoká rozhledna měl mít tvar husitské pavézy a být ozdoben rudým kalichem. Ve spodní pamětní síni měly být uloženy prstě od Zborova, Bachmače, Terronu, Verdunu, Doss' Alto a Sibiře, a k zazdění využity kameny z Grunwaldu, Řípu, Krakovce, Stadic, Velehradu, Sudoměře, Tábora, Žižkova, Vyšehradu, Čáslavi, Rábu, Prachovských skal, Kutné Hory, Německého Brodu, Přibyslavi, Tachova, Domažlic, Basileje, Lyonu, Vilémova, Zvolenu, Lučence, Veliše u Jičína, Brixenu atd.⁷ To je velmi široká škála historických momentů, na které iniciátoři pomníku odkazovali, od mýtického příchodu Čechů na Říp a jejich usazení

²BOUČEK, Jan. *Dva pomníky jedné bitvy*. In: *Ústecký sborník historický*, 1966, s. 33.

³Výraznou postavou byl František Xaver Kučera, který se celý život významně na Ústecku angažoval, a i s jeho osobou je spojen osud památníku Na Běhání. Viz. KARLÍČEK, Petr. *Hraničář František Xaver Kučera (1893-1938)*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2006. Bakalářská práce.

⁴CAJTHAML-LIBERTÉ, František. *Husitské bojiště „Na Běhání“ u Ústí n. L.* Ústí n. L.: O. J. Bukač, 1924, Předmluva F. X. Kučery.

⁵Tamtéž, s. 53.

⁶AMÚNL, fond ONV, kart. 1149, inv. č. 4172, *Návrh na uspořádání oslav 530. výročí bitvy*.

⁷AMÚNL, fond ONV, kart. 1153, inv. č. 4218, *Pomník národního osvobození a Prokopa Holého*.

v české kotlině až po nejznámější bojiště první světové války.

Odhalení památníku mělo být spojeno s 500. výročím bitvy. Už vybírání vhodného pozemku a jeho koupě se neobešla bez komplikací, tkvících v dusné atmosféře česko-německého soužití těsně po vzniku nového, a ne všemi podporovaného státu. Autorem zmíněného architektonického návrhu byl architekt Šmída, žák Josefa Gočára⁸ Už v této době blízko probíhající důlní těžba představovala určité riziko pro budoucí existenci památníku, kterého si byli příslušní aktéři vědomi.⁹ I přesto ale k výstavbě nakonec došlo.

Jak položení základního kamene, tak odhalení pamětní síně 13. června 1926 bylo veřejnou slavností, kterou ale bojkotovaly dělnické spolky na rozdíl od některých místních Němců. Při druhé zmíněné události zde promluvil ministr obrany Jan Syrový i legionář a spisovatel Rudolf Medek, četly se zdravice včetně té od prezidenta Masaryka. Místo, i když nedostavěné kvůli nedostatku financí, představovalo během první republiky symbolické místo setkávání české menšiny v „germánském moři“, která si zde připomínala narození Miroslava Tyrše nebo výročí husitských bitev.¹⁰ Velkou změnou nejen pro československé pohraničí byly roky 1938 a 1939. Už tehdy se objevily návrhy na zničení památníku, podobně jako na další vzniklá pietní místa v Sudetech po roce 1918. Ne všichni obyvatelé ale tento návrh podporovali, a uvažovalo se i o možných dalších variantách využití tohoto prostoru. Přesto byl v červnu 1941 památník odstřelen, čemuž byli přítomni představitelé NSDAP a Hitlerjugend. Několik částí památníku místní uchovávali až do roku 1945.¹¹

V říjnu po skončení války došlo k obnovení Sdružení pro postavení památníku národního osvobození a vítězství Prokopa Holého na Běhání s částečnou personální kontinuitou. Během války ale byla zničena všechna akta a spisy sdružení,¹² a navázání spolku na prvorepublikovou aktivitu se již neobnovilo v původní míře. Na počátku 50. let se pak objevují plány výstavby nové mohyly s informační deskou a úpravy samotného bojiště.¹³ Ačkoliv hnedouhelné doly výstavbu nedoporučily, nakonec byla stavba památníku povolena s tím, že v případě nouze těžbě ustoupí. Nešlo už o megalomanský projekt jako ve 20. letech, ale byl vybrán podstatně méně náročný a skromnější návrh architekta Josefa Švadlenky půlkruhovitého tvaru, do kterého byly zasazeny původní dochované pamětní kameny. V této podobě existoval nový

⁸Tamtéž, *Postavení Husitského pomníku*.

⁹Tamtéž, *Památníku odboje*.

¹⁰KARLÍČEK, Petr. *Hraničář František Xaver Kučera (1893-1938)*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2006, s. 64. Bakalářská práce.

¹¹BOUČEK, Jan. *Dva pomníky jedné bitvy*. In: *Ústecký sborník historický*, 1966, s. 37-41.

¹²AMÚNL, fond ONV, kart. 117, inv. č. 909, P.T. *Úřadu národní bezpečnosti*.

¹³Tamtéž, *P.T. MNV*.

památník mezi lety 1953 a 1986. V roce 1954 se zde konala slavnost ještě ve „starém duchu“, na které byli přítomni zástupci vlády, armády a připraven bohatý program pro veřejnost.¹⁴ K roku 1955 ale došlo k likvidaci spolku, resp. Sdružení pro postavení památníku vítězství Prokopa Holého na Běhání, a záležitosti spojené s pomníkem přešly definitivně do péče ONV.¹⁵

S plánováním oslav k 530. výročí bitvy se objevila myšlenka na zbudování většího a vhodnějšího památníku. Právě v souvislosti s tím byl v kontaktu ONV s B. Janouchem z památkové správy a rady, která měla vše prošetřit a posoudit případný vhodný umělecký návrh. ONV v optimistickém duchu počítalo se včasnými stavebními pracemi a zvládnutím projektu k požadovanému roku.¹⁶ Ideová rada sice projekt podpořila, nicméně nabádala k jeho přemístění na nové ne tolik ohrožené místo, konkrétně na starý ústecký hřbitov. Spolu s tím byla nadnesena i otázka skutečného místa bitvy, která podle některých proběhla právě v okolí hřbitova.¹⁷ Členové rady se rozhodli uhradit náklady předchozí již vyhodnocené soutěže, uspořádat soutěž novou a k účasti vyzvat nejlepší výtvarníky státu.¹⁸ V průběhu roku 1956 se tedy konala soutěž do jejíhož průběhu rada poměrně silně zasahovala. Zásadně nesouhlasila se složením poroty, a nahradila některé její členy.¹⁹ To samozřejmě způsobilo napětí mezi MK a Svazem československých výtvarných umělců ohledně organizace uměleckých soutěží.²⁰ Celá situace vede k otázce, jak moc členové rady měli čistě profesní a na kolik potenciálně i osobní zájem na výběru konkrétní poroty a umělců, jejichž jména se v mnoha porotách, soutěžních návrzích a konečně do určité míry i v radě několikrát opakují.

Představy dalšího výraznějšího památníku se ukázaly jako přehnané, protože po realizaci Švadlenkova návrhu a zejména od 2. pol. 50. let už se nekonaly tak rozsáhlé slavnosti, spolek se přestal scházet a místo samotné nemělo takový význam jako dříve, i když samozřejmě slavnostní poutě menšího rozsahu se konaly nadále. Došlo tak k výraznému přerušení ještě prvorepublikových vazeb. To je pro památník s husitskou tematikou poměrně neobvyklé vzhledem k tomu, jaký zájem o husitství panoval a byl ve veřejném prostoru značně propagován, ať už se jednalo např. o literární nebo filmovou tvorbu či školní výuku. Zároveň ale šlo již o dobu tzv. první fáze destalinizace, kdy nastal postupný útlum dogmatického, systematického a propracovaného prosazování revolučních

¹⁴AMÚNL, fond muzeum, kart. 61, inv. č. 2297, *Zpráva o zajištění slavnosti*.

¹⁵AMÚNL, fond ONV, kart. 117, inv. č. 909, *P. T. MNV*.

¹⁶AMÚNL, fond ONV, kart. 1149, inv. č. 4172, *Návrh na uspořádání oslav 530. výročí bitvy*.

¹⁷NA, fond SPS, kart. 32, inv. č. 85, *Zápis ze schůze ze dne 14. února 1958*.

¹⁸Tamtéž, *Zápis ze schůze ze dne 5. října 1955*.

¹⁹Tamtéž, *Zápis ze schůze ze dne 6. června 1956*.

²⁰NA, fond SPS, kart. 51, inv. č. 158, *Dopis z 23. března 1956*.

a budovatelských hodnot a s tím i husitství ve veřejném prostoru.²¹

Památník stál během následujících let bez výraznějších obměn a pozornosti. Stále sice hrozilo rozšíření těžby, plán dolování se ale odsunul k roku 1980 a ani tak nebyla jistá jeho případná přesná poloha. I nadále to bylo dějiště veřejných festivit, i když s poněkud pozměněným významem. 6. října 1976 se zde konaly oslavy 550. výročí bitvy i dne ČSLA.²² Došlo tak ke vzájemnému symbolickému propojení obou vojenských tradic. V 70. letech opět vyvstaly debaty o náležité úpravě místa vycházející z plánu péče o památky. Byla naplánována umělecká soutěž a nové umístění památníku na Strážovickém vrchu po konzultaci s VHÚ.²³ Stále probíhající debaty o novém vhodnějším památníku, včetně umělecké soutěže a úprav okolí, byly ukončeny spolu se zajištěním demontáže stávajícího památníku v červenci 1979.²⁴

Bitva Na Běhání byla v období normalizace prezentována jako nejdůležitější bitva ve středověkých Čechách, kdy se střetlo zastaralé rytířství a nová husitská válečná taktika, a samotné zničení památníku během druhé světové války v souvislosti s napadením SSSR následujícího dne, tedy 22. června 1941. Roku 1986 ale ustoupil památník uranové těžbě (v blízkosti se nacházel důl Prokop Holý), byl rozebrán a uložen do Okresního vlastivědného muzea v Ústí nad Labem.²⁵ Fakticky tak s těžbou zmizelo i samotné bojiště. Zdálo by se tedy, že památník i celé dějiště boje vzali nadobro za své a husitský odkaz nehrál již v tehdejší normalizační společnosti důležitou úlohu. Rozhodně ne větší, než hospodářské potřeby. Navíc zájem o místo samotné postupem času upadal a objevovaly se stížnosti jak na nepořádek okolí, tak samotný stav památníku.²⁶

Už ale následujícího roku 1987 byly projednávány možnosti nápravy, tedy výstavba nového památníku, který byl odůvodněn významem samotné bitvy. Reálný odhad výstavby spadl do roku 1996. Projednávala se především nová lokalita, přičemž se vybíralo ze tří možností: ve středu města na Mírovém náměstí, v budoucím parku na Mariánské skále, kde by se jednalo o monumentální variantu, a pak na náměstí v části města Severní terasa. Pro první a poslední variantu sousoší se uvažovalo o výšce sahající do dvou až čtyř metrů, pro prostřední variantu až 30 metrů. Umělecká soutěž měla být uzavřena na počátku roku 1990.²⁷ To celé se odehrávalo po schválení projektu Ideovou

---

²¹RANDÁK, Jan. *V záři rudého kalicha. Politika dějin a husitská tradice v Československu 1948-1956*. Praha: NLN, 2015, s. 363.

²²AMÚNL, fond ONV, kart. 1149, inv. č. 4172, *Návrh na uspořádání oslav 530. výročí bitvy*.

²³AMÚNL, fond ONV, kart. 1153, inv. č. 4218, *Důvodová zpráva*.

²⁴Tamtéž, *Zrušení návrhu celostátní výtvarné soutěže*.

²⁵Tamtéž, *Úvod*.

²⁶Tamtéž, *Stav pomníku*.

²⁷Tamtéž, *Zápis z místního šetření k výstavbě*.

radou, která měla posuzovat i budoucí vítězný návrh a jeho model. Zároveň se ale znovu projednával rozsah budoucí těžby uhlí, protože bylo možné, že se nadále bude vydolované prostředí rozšiřovat.²⁸ Zdůvodněním nového památníku bylo navazování na národní minulost, z nichž husitství bylo tou nejpokrokovější tradicí a východiskem pro výstavbu rozvinuté socialistické společnosti. Památník měl být konkrétním naplněním politiky KSČ a socialistického státu.²⁹ To už ale socialistický stát nestihl zrealizovat.

Obrázek 4.1: Současná podoba památníku bitvy Na Běhání.*

* Zdroj: Osobní archiv autorky

Roku 1994 projednávali představitelé města, co se bude dít u příležitosti 570. výročí bitvy, která zůstala tématem i po Sametové revoluci a změně vládnoucího režimu. Objevil se záměr na vybudování sochy Prokopa Holého v Chabařovicích a vyhotovení expozice k bitvě v ústeckém muzeu.³⁰ Ještě téhož roku převzal městský úřadem Chabařovice kameny z původního památníku, které byly uloženy v prostorách nedalekého trmického zámku. Kameny měly být očištěny a použity k rekonstrukci (druhé) původní památky.³¹ Stavění dalšího

²⁸AMÚNL, fond Muzeum, kart. 61, inv. č. 2300, *Rada KNV*.

²⁹AMÚNL, fond ONV, kart. 1153, inv. č. 4218, *Úvod*.

³⁰AMÚNL, fond Muzeum, kart. 32, inv. č. 1311, *Muzeum města Ústí nad Labem*.

³¹AMÚNL, fond Muzeum, kart. 58, inv. č. 2239, *Potvrzení*.

památníku přímo ve městě, jak bylo ještě před nedávnem projednáváno, už nebylo na pořadu dne, protože by památník připomínal událost, kdy bylo město samotné vypleněno. O průběhu rozhodování bylo informováno i MK.³² Samotná rada města Ústí nad Labem se navíc vyjádřila proti obnově památníku, protože jeho původní provedení bylo údajně nekvalitní a samotná lokalita historické bitvy už neexistovala.³³ Navíc se objevovaly i obavy z velkých finančních nákladů celého projektu a s tím i případná kritika ze strany veřejnosti. Pokud měl být památník ztvárněn, mělo jít o menší nenákladné umělecké dílo.³⁴ Tehdejší radní uvažovali poměrně střízlivě, a i když bitvu samotnou a její odkaz reflektovali, nepouštěli se do nové výstavby památníku. Chabařovice ale památník, který má podobu svého předchůdce, obnovily. Roku 1994 byl položen základní kámen a k samotnému odhalení díla došlo roku 2000. Památník odkazuje na samotnou bitvu, a na výrazná místa české národní paměti, což souzní s jeho původním vyzněním. Deska před památníkem reflektuje i jeho dramatický vývoj a vybízí, „*abychom se navzájem milovali, dobrých násilím tlačití nedali a pravdy každému přáli*“.³⁵

Během téměř jednoho století památník bitvy Na Běhání několikrát osciloval mezi výstavbou, obnovou nebo ambiciózními velkolepějšími plány na přestavbu, nezájmem a úplným zničením. Na příkladu tohoto památníku je poměrně dobře patrné to, že vnímání husitství bylo a možná stále je v Čechách dlouhotrvajícím, proměnlivým, a přesto stálým fenoménem, ke kterému se více či méně aktivně hlásili nebo ho alespoň pozitivně vnímali mnozí vládnoucí představitelé i část veřejnosti. K husitství se odvolával už vyostřený nacionalismus 19. století, který v některých oblastech pozdějšího mnohonárodnostního Československa, včetně Ústí nad Labem, přetrvával. Zároveň ale ústecký archivář a historik popisuje, že již před válkou zájem o samotný stále nedostavěný památník a zdejší festivity klesal a po ní také.³⁶ Přesto se ho podařilo v novém provedení postavit, což přisuzují spíše snaze o všeobecnou nápravu po období okupace a také nasazení místních aktivních obyvatel, kteří iniciovali vznik i první památné stavby. Během období normalizace už šlo v souvislosti s památníkem o zdůrazňování vojenského významu bitvy samotné a propojování husitského vojenství s tehdejší ČSLA. A i když musel památník ustoupit těžbě uhlí, ještě před rokem 1989 bylo jednáno o nápravě stávající situace, ke které došlo poněkud paradoxně až po změně vládnoucího režimu. Tedy v době, kdy se pomníky a památníky na

³²Tamtéž, *Vhodná prezentace*.

³³Tamtéž, *Jednání rady města*.

³⁴Tamtéž, *Požadavky na ztvárnění pomníku*.

³⁵Viz. *Památkový katalog*. Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/pamatnik-bitvy-na-behani-12165848>. [cit. 2022-06-09]

³⁶BOUČEK, Jan. *Dva pomníky jedné bitvy*. In: *Ústecký sborník historický*, 1966, s. 37.

mnoha místech Československa z předešlého období umísťovaly do muzejních depozitářů. Památník byl obnoven za velké iniciativy místní samosprávy, která kontrastuje s o poznání menším zájmem v samotném Ústí nad Labem. Jan Randák nabízí termín *Gesamtkunstwerk* pro prosazování husitské tradice v budovatelském období v Československu, které zahrnovalo různé platformy či prvky, které se vzájemně propojovaly.³⁷ Památník husitské bitvy Na Běhání se z tohoto širokého pole působnosti kulturní politiky státu ale do určité míry vymyká. Byl jím mnohem více následující příklad.

4.2 Pomník Aloise Jiráska v Litomyšli

Litomyšl je město s tradičně bohatým kulturním životem a velký podíl na tom mají i místní rodáci nebo výrazné osobnosti, které zde působili. Vedle pravděpodobně nejznámějšího z nich, skladatele Bedřicha Smetany, to byl i Alois Jirásek (1851-1930), který zde mezi lety 1874-1888 pedagogicky působil. Rodák z Hronova se po studiu historie v Praze věnoval její výuce a později proslul jako spisovatel historických románů, a svou předkládanou interpretací ovlivnil pohled na minulé události u mnoha svých čtenářů. Jeho dílo obsahuje několik literárních žánrů a z hlediska námětů obsáhl Jirásek v podstatě všechna období českých dějin. Stal se výraznou osobností v tehdejší společnosti a aktivně politicky vystupoval, nejprve za mladočeskou stranu, později za národní demokracii. V březnu 1930 mu byl vypraven okázalý pohřeb v panteonu Národního muzea za účasti nejvýraznějších osobností.³⁸

Pro Litomyšl je stěžejní rovněž jméno již zmíněného Zdeňka Nejedlého (1878-1962), který se postupem času názorově vyprofiloval v úplný opak Aloise Jiráska na pomyslné pravolevé ose politického spektra. Ve svém badatelském i politickém působení se k Litomyšli a jejím kulturním osobnostem neustále vracel. Jiráskova vyzdvihoval v rozhlasových promluvách nebo nejruznějších projevech už delší dobu před vystavěním samotného památníku.³⁹ Nebyl ale rozhodně prvním. Už před válkou existovala *Společnost pro postavení pomníku Aloise Jiráska v Litomyšli*, jejímž původním záměrem bylo odhalit pomník roku 1944 při příležitosti 300. výročí založení litomyšlského gymnázia, kde Jirásek

³⁷RANDÁK, Jan. *V září rudého kalicha. Politika dějin a husitská tradice v Československu 1948-1956*. Praha: NLN, 2015, s. 352.

³⁸Podrobněji k samotné osobnosti Aloise Jiráska např.: JANÁČOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek*. Praha: Melantrich, 1987. JIROUŠEK, Filip. *Dva politické životy Aloise Jiráska, Kramářův politik a Nejedlého falešný symbol*. In: *Rodným krajem: vlastivědný sborník kraje Aloise Jiráska, Boženy Němcové a bratří Čapků*. Červený Kostelec: Vlastivědný spolek při Městském kulturním středisku, 2021, č. 62, s. 57-61.

³⁹SOkA Svitavy, *Kronika města Litomyšle*, sign. KR-29, str. 45.

vyučoval, a sešlo se hned několik návrhů na jeho vyhotovení. Celý projekt byl ale válečnými událostmi přerušen. Po roce 1945 se myšlenka na zbudování pomníku vrátila, a i zmíněná společnost obnovila svou činnost. Novým kýženým termínem pro odhalení se stal rok 1951, tedy 100. výročí od spisovatelova narození. Pracovalo se s již přijatými návrhy z výběru před válkou, kdy byl jako první vybrán návrh Karla Pokorného, na druhém místě návrh od Vincence Makovského.⁴⁰

Do příprav celého projektu Nejedlý přímo zasahoval a podílel se na určování podoby či umístění památníku.⁴¹ Právě rok 1951 byl totiž důležitým výročím, kdy se ve městě odehrávaly Jiráskovy oslavy. Oslavy ale nebyly limitovány jen na Litomyšl, ale odehrávaly se po celém státě. *Jiráskovská akce* představovala jednu z nejvýraznějších kulturních celostátních kampaní, kterou vyhlásil Klement Gottwald. Hlavním iniciátorem byl ale Nejedlý, který tak mohl populárně-naučnou a z hlediska časové náročnosti na zpracování i výhodnější formou šířit marxistický výklad českých dějin, jemuž dosud chybělo odborné historiografické knižní zpracování.⁴² Akce zahrnovala mohutné vydávání Jiráskova díla v edici Odkaz národu, úpravu letohrádku Hvězda na Bílé hoře na Museum Aloise Jiráska, a také výstavbu několika pomníků. Vítězný návrh K. Pokorného dle rozhodnutí vládní komise pro oslavy A. Jiráska nakonec připadl Praze a model V. Makovského měl stát v Litomyšli. Bronzový pomník prezentuje sedícího spisovatele v rozepnutém plášti. Na jeho kresle jsou vyobrazeny následující scény: taneční páry, muž zavírající bránu s českým lvem a dvě postavy symbolizující revoluční rok 1848.⁴³ Celý projekt řídilo MŠ včetně Z. Nejedlého, který přípravy v Litomyšli osobně sledoval a např. urgoval proplacení výdajů MNV v Litomyšli z Jiráskova fondu.⁴⁴⁴⁵

12. března 1951 v den výročí Jiráskova úmrtí byla Hvězda „odevzdána“ k přeměně na Jiráskovo muzeum a promluvil zde Z. Nejedlý. Jiráska vykreslil jako „*udržovatele národních tradic a pěvce slávy, utrpení i budoucnosti českého lidu*“.⁴⁶ V Litomyšli se hlavní oslavy mezi 5.-8. červencem odehrály spolu s koncerty, divadelním představením, promítáním filmů a přednáškami. Část programu organizovaná nekatolickými církvemi musela být po zásahu tajemníka

⁴⁰Tamtéž, str. 226-227.

⁴¹Tamtéž, str. 534.

⁴²RANDÁK, Jan. *V záři rudého kalicha. Politika dějin a husitská tradice v Československu 1948-1956*. Praha: NLN, 2015, s. 319.

⁴³Viz. *Památkový katalog*. Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/socha-aloise-jiraska-13751214>. [cit. 2022-06-15]

⁴⁴SOkA Svitavy, *Kronika města Litomyšle*, sign. KR-30, str. 47-51.

⁴⁵SOkA Svitavy, fond MěstNV Litomyšl, kart. 52/6, *MŠVU, Jiráskův pomník*, 1952.

⁴⁶SOkA Svitavy, *Kronika města Litomyšle*, sign. KR-30, str. 51.

MŠ pozměněna se zdůvodněním, že se nejedná o církevní, ale politickou událost. Během celých oslav bylo hojně odkazováno na husitství, které právě Jirásek tolik zpopularizoval,⁴⁷ a s jehož odkazem pracovala oficiální kulturní politika státu. „...oč ve své době usiloval Hus a jeho hnutí, činíme dnes také, aby nad sobectvím a lží zvítězila pravda v celém světě...Věřím, že i já – ačkoliv mi nezbyvá již mnoho života – se toho dočkám. Nejsme sami, stačí se podívat na mapu,“ prohlásil Z. Nejedlý.⁴⁸ Součástí oslav bylo položení základního kamene k pomníku 7. července na Olivetské hoře, nikoliv původně zamýšlené odhalení. U této příležitosti opět vystoupil Z. Nejedlý, který zdůraznil především vazby Jiráska k městu Litomyšl.⁴⁹

Následující roky vyplňují zdlouhavá jednání a komplikace, a především čekání místních na to, kdy bude pomník konečně dostavěn.⁵⁰ To se spolu s úpravami okolního prostranství podařilo až v roce 1959 v rámci oslav 700. výročí města Litomyšle, i když se samotné červnové odhalení neobešlo bez potíží. Vojenskému jeřábníkovi při zasazování sochy na podstavec dílo spadlo na auto a památník se v dolní části pokřivil.⁵¹ Odhalení pomníku samozřejmě nechyběl Z. Nejedlý.⁵² I přes dlouhou časovou prodlevu od Jiráskovské akce, a ne příliš projevovaný zájem o osud pomníku byli ještě v roce 1959 nejvyšší představitelé státu spravováni o jeho umístění.⁵³ Státní orgány, Státní památková správa a MK skrze dr. Janoucha z Ideové rady, postup na sochařské práci sledovali a urgovali. Jednalo se zejména o včasné vyhotovení sádrového modelu a následné odlití v podniku ZUKOV, stejně jako o zdlouhavé vyplácení finančních prostředků z Jiráskova fondu, který ale neoplýval rozsáhlými možnostmi.⁵⁴ Právě kvůli složité spojitosti s celostátní Jiráskovskou akcí byl pomník dlouho vyjmut z plánu decentralizace péče, ke které došlo až závěrem roku 1958.⁵⁵

Samotnou smlouvu s V. Makovským uzavřel ČFVU. Je třeba podotknout, že autor ve stejném období pracoval na soše pro výstavu v Bruselu, která byla před pomníkem A. Jiráska upřednostněna, a sám vytvoření modelu částečně financoval.⁵⁶ Členové rady provedli kolaudaci pomníku, resp. jeho sádrového modelu 27. ledna 1959 v ateliéru sochaře v Brně. Kolaudaci byli přítomni tři

⁴⁷Tamtéž, str. 60-63.

⁴⁸Tamtéž, str. 63.

⁴⁹Tamtéž, str. 64-66.

⁵⁰SOkA Svitavy, *Kronika města Litomyšle*, sign. KR-30, str. 276.

⁵¹Tamtéž, str. 369.

⁵²SOkA Svitavy, fond MěstNV Litomyšl, kart. 52/6, *Učitel'ské noviny*, 18.6.1959.

⁵³Tamtéž, *Usnesení vládní komise*.

⁵⁴NA, fond MŠK, kart. 1867, sign. 30Litomyšl, *Proplacení honoráře*.

⁵⁵NA, fond MŠK, kart. 1846, sign. 30, *Decentralizace péče, Stav věci*.

⁵⁶SOkA Svitavy, fond MěstNV Litomyšl, kart. 52/6, *Dopis ministromi*, 1.3.1956.

Obrázek 4.2: Současná podoba pomníku Aloise Jirásků v Litomyšli.*

* Zdroj: Osobní archiv autorky

členové rady a tři zástupci MNV Litomyšl. Následně byl model převezen k odlití.⁵⁷ Rozhodnutí Ideové rady byla kontrolním krokem v celém procesu schvalování a dohledu, který nemohl být opomenut. A tak především MNV musel čekat na její jednotlivá schválení.⁵⁸ Byl to ostatně MNV v Litomyšli, kdo se musel potýkat s bezprostřední kritikou místních obyvatel mířící na několik let stojící osamělý žulový podstavec ve středu města.⁵⁹

Pomník A. Jirásků před starou budovou gymnázia v mnohém navazoval už na starší motivace před druhou světovou válkou. K jeho realizaci ale mělo dojít až za celostátní Jiráskovské akce v naprosto odlišných politických podmínkách a za velkého osobního přispění ministra Nejedlého. Fakt, že byl ale dokončen až o několik let později a za mnoha organizačních komplikací spíše svědčí o postupném upadávaní zájmu ze strany centrálních institucí v době nastupující destalinizace. Navíc o pomníku během jeho „aktivního provozu“ neexistují podrobnější záznamy. Pomník stojí v Litomyšli dodnes, netýkaly se ho výraznější veřejné kauzy nebo dohady, a organicky dotváří prostor parku v samotném historickém středu města. Zájem o samotného Aloise Jirásků a jeho dílo je, dovolím si tvrdit, mimo zainteresované badatele v současnosti

⁵⁷NA, fond MŠK, sign 30Litomyšl, kart 1867, *Litomyšl – pomník A. Jirásků – kolaudace*.

⁵⁸SOKA Svitavy, fond MěstNV Litomyšl, kart. 52/6, *Litomyšl – pomník A. Jirásků*.

⁵⁹Tamtéž, *Korespondence ve věci pomníku A. Jirásků v Litomyšli*.

minimální. Ačkoliv i jeho literární tvorba je často vnímána rozporuplně, sám autor nevzbuzuje absolutně odmítavé nebo naopak nekriticky pozitivní reakce. Jiráskovská akce byla určitým vyvrcholením tohoto zájmu o autora, potažmo zájmu o samotné husitství, a mohla se opírat o návaznost s předcházejícími desetiletími.

Po úmrtí Nejedlého přišel od V. Kopeckého návrh na zřízení Muzea Z. Nejedlého v Litomyšli⁶⁰ a roku 1966 byl skutečně otevřen Památník Zdeňka Nejedlého v osmi sálech místního zámku. Dalšího uznání v podobě pomníku před místní školní budovou se Nejedlý dočkal roku 1978. Původní iniciativa k jeho vytvoření vyšla od místního archiváře a historika Jindřicha Růžičky. Stavbu provázely, jak už to bývá, problémy finančního nedostatku a zároveň dlouhého schvalování a vyjednávání, kterého se mj. účastnila i Ideová rada. Na rozdíl od Jiráska nebyl ale pomník Nejedlého v provedení Jana Hány a Ludka Čecha vnímán po roce 1989 bezproblémově. Spor o sochu, ke které se vyjadřovali jak místní, tak nejrůznější známé osobnosti trval s menšími přestávkami od 90. let až do roku 2019 a to z různě názorově vyhraněných pozic.⁶¹ I přes to ale socha za velkého nasazení několika místních politických reprezentací a uznání části odborníků zůstala stát v Litomyšli dodnes a nemá být vnímána jako oslava Z. Nejedlého, ale spíše varováním a připomenutím této pro Litomyšl rozporuplné osobnosti, na což odkazuje instalovaná informační tabule s textem: „*Rozmnožil i poškodil kulturu českou, přinesl poctu i úhonu rodnému městu, jež oceňuje dobré, zavrhuje špatné jeho skutky.*“⁶² Tento případ představuje v současnosti ne tak rozšířené řešení pomníkových sporů, které jsou součástí širší společenské debaty o nedávné minulosti v České republice.

4.3 Pomník kpt. Jaroše v Mělníce

Tato podkapitola má mezi pomníky a památníky reprezentovat příklad přímo související s druhou světovou válkou. Osobnosti Otakara Jaroše se věnuje a v minulosti věnovala celá řada publikací, ať už od vojenských historiků či nadšenců a zájemců o zahraniční odboj Čechoslováků za druhé světové války.⁶³

---

⁶⁰Tamtéž, ÚV KSČ Praha.

⁶¹Podrobněji k soše Z. Nejedlého a pomníkovým aférám nejen v Litomyšli: BOŠTÍK, Martin. *Příběh sochy Zdeňka Nejedlého v Litomyšli – Cesta k destrukci jednoho kultu*. Litomyšl: Regionální muzeum v Litomyšli, 2022.

⁶²Tamtéž, s. 177.

⁶³Řada těchto publikací je problematických a často přebírá informace ze starších dobově poplatných, a především nepřesných zdrojů. Ostatně i na to naráží jedna z posledních publikací věnující se O. Jarošovi: KLŮC, Jiří. *Kapitán Otakar Jaroš. Příběh hrdiny od Sokolova*. Cheb: Svět křídel, 2018, s. 5-6.

Otakar Jaroš se narodil v Lounech v roce 1912, ale celá rodina brzy přesídlila do Mělníku. Jaroš studoval na místním gymnáziu, posléze na Vyšší elektrotechnické škole v Praze a po jejím absolvování nastoupil do vojenské služby, kde se zaměřil na telegrafní a radiotelegrafní činnost. V roce 1937 úspěšně ukončil studium na Vojenské akademii v Hranicích. V létě po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava se rozhodl jako mnozí další českoslovenští vojáci k odchodu do Polska, odkud se po jeho napadení někteří dostali do sovětské internace. Badatel Jiří Klůč zmiňuje existující rozdíly plynoucí z politické orientace mezi vojáky, kteří se, velmi zjednodušeně, dělili na příznivce SSSR a usilovali o vstup do Rudé armády, a druhou skupinu přející si přesun do Francie, mezi nimiž byl i Jaroš.⁶⁴ Po napadení SSSR nacistickým Německem bylo povoleno vytvoření československých jednotek v Buzuluku, a Jaroš se stal velitelem 1. roty s hodností nadporučíka. V březnu 1943 se vojáci přesunuli do Charkova a odtud pokračovali do obce Sokolovo, kde došlo 8. března 1943 ke střetu s německými jednotkami. O. Jaroš zde padl, ale přesné okolnosti jeho úmrtí nejsou známy, resp. existuje jejich několik různých verzí tradovaných přeživšími vojáky. Téhož roku byl Jaroš a jeho další dva spolubojovníci povýšeni na kapitány a jejich hrdinský příběh byl mezi samotnými vojáky velmi živý, po Jarošovi byl např. pojmenován tank. Kpt. Jaroš se tedy stal legendou československého východního odboje již během války. Nastolený trend samozřejmě pokračoval i po jejím konci, kdy bylo Jarošovo jméno na pomnicích, sochách i pamětních deskách, na jménech ulic, v názvu pěveckého sboru a jeho osud byl i zfilmován.⁶⁵

Jarošův druhý život byl spjat s Mělníkem prakticky okamžitě po květnovém osvobození. Již 22. června 1945 se zde konala tryzna na památku padlých obyvatel, a na prvním místě se objevuje právě Otakar Jaroš.⁶⁶ Na druhé schůzi obnoveného MNV byl jmenován spolu s prezidentem Benešem čestným občanem Mělníka.⁶⁷ V místní kronice je na několika místech dobře patrná i poválečná dobová atmosféra. Kromě majetkových a pozemkových změn či národní očisty jsou zmiňovány spolupráce MNV se sovětskou armádou, přejmenovávání ulic (Stalinovo náměstí, náměstí Rudé armády, Koněvova ulice) a návštěvy města významnými osobnostmi, včetně V. Kopeckého a Z. Nejedlý nebo zástupců Rudé armády. Zároveň již v červenci pořádala kulturní akce v Mělníce *Společnost pro kulturní a hospodářské styky se SSSR na Mělníce*, v jejíž deklaraci spolupráce obou národů bylo odkazováno i na kpt. Jaroše.⁶⁸

V jarních měsících roku 1946 proběhla jednání mezi MNV a činiteli vlády

---

⁶⁴Tamtéž, s. 77.

⁶⁵Podrobněji k osobnosti a druhému životu Otakara Jaroše viz. Tamtéž.

⁶⁶SOka Mělník, fond MěNV Mělník, *Kronika 1953-1959*, s. 23.

⁶⁷Tamtéž, s. 24.

⁶⁸Tamtéž, s. 24-26.

o umístění pomníku O. Jaroše. Už zde je patrné soupeření s městem Louny, které taktéž usilovalo o výstavbu památníku kapitánovi, který se tam narodil. Přípravy památníku se ale, jak už to bývá, táhly několik let.⁶⁹ Dlouhou dobu nebylo definitivně rozhodnuto o umístění pomníku. Prvně zvažovanou možností bylo náměstí, kde by ale kvůli tomu musela být odstraněna kašna s jiným sousoším.⁷⁰ Z užšího výběru umělecké soutěže na podobu pomníku vzešel vítězně návrh Oskara Kozáka, kterého navrhl sochař Malejovský. Soutěž byla detailně a mnohokrát projednávána v Památníku osvobození na Vítkově, tedy VHÚ.⁷¹ K vojenskému pomníku se vyjadřovalo MNO, které projevovalo velký zájem na urychlení celého procesu.⁷² Ideová rada byla pověřena schválením umístění pomníku.⁷³ Technické náležitosti a kalkulaci měla na starost zase Státní památková správa, resp. B. Janouch, rovněž člen rady.⁷⁴ Ideová rada taktéž přikládala projektu důležitost a vydávala doporučení k zajištění jeho financí,⁷⁵ s přemístěním kašny ale zásadně nesouhlasila. Vyslala své zástupce, aby na místě prošetřili i možnost jiného umístění.⁷⁶ Kvůli takovému postupu byly obě tyto složky státní správy nařčeny SPB, že zdržují realizaci a umístění pomníku. Připomeňme, že i SPB měl svého zástupce v radě.⁷⁷ Již zhotovená socha byla provizorně uložena na dvoře mělnického MNV a přes hlavu měla postava plátěný obal, „*aby se veřejnosti pomník neokoukal*“.⁷⁸ Dle členů rady se tak stalo kvůli nekonání místních činitelů,⁷⁹ zejména KNV, který nezajistil na rok 1955 žádné investice.⁸⁰ I po decentralizaci a obzvláště po těchto konfliktech v radě sledovali vývoj mělnického pomníku a byli podrobně spravováni o plánech na jeho odhalení a finanční řešení.⁸¹

Pomník byl odhalen roku 1958 u příležitosti květnového výročí osvobození Československa.⁸² Bronzová socha od Oskara Kozáka stojící na mramorovém podstavci prezentuje Jaroše v zimním vojenské uniformě, s dalekohledem a sevřenou pěstí. Dílo doprovází nápis na soklu *Kapitán Otakar Jaroš, hrdina*

⁶⁹SOKA Mělník, fond MěNV Mělník, *Kronika 1953-1959*.

⁷⁰NA, fond MŠK, kart. 1868, sign. 30Mělník, *Pomník kpt. Jaroše a kašna se sousoším sochaře Makovského*.

⁷¹Tamtéž, *Zápis porotního řízení užší soutěže*.

⁷²Tamtéž, MNO, *Opis*.

⁷³Tamtéž, *Mělník, pomník kpt. O. Jaroše*.

⁷⁴Tamtéž, *Mělník – pomník kpt. Jaroše*.

⁷⁵NA, fond SPS, kart. 32, inv.č. 85, *Zápis ze schůze ze dne 8. května 1957*.

⁷⁶Tamtéž, *Zápis ze schůze ze dne 5. října 1955*.

⁷⁷NA, fond MŠK, kart. 1868, sign. 30Mělník, *Pomník hrdiny SSSR kpt. Jaroše – stížnost*.

⁷⁸Tamtéž, MNO, *Opis*.

⁷⁹NA, fond SPS, kart. 32, inv.č. 85, *Návrh dlouhodobého plánu výstavby*.

⁸⁰Tamtéž, *Zápis ze schůze ze dne 5. dubna 1955*.

⁸¹Tamtéž, *Zápis ze schůze ze dne 14. února 1958*.

⁸²SOKA Mělník, fond MěNV Mělník, *Kronika 1953-1959*.

Obrázek 4.3: Pomník kpt. Jaroše v Mělníce.*

* Zdroj: SOkA Mělník, Slavín-Sbírka dokumentů k významným osobnostem, kat. CH-J

Sovětského svazu a reliéfy s válečnou tematikou. 9. května byli odhalení přítomni jak členové rodiny O. Jaroše, tak ministr Josef Tesla, generál Ludvík Svoboda, zástupce Sovětského velvyslanectví a konečně i zástupci MNV v Lounech a dalších výrazných společenských organizací. U příležitosti oslav byla uspořádána přehlídka vojenské jednotky a ohňostroj.⁸³ Během odhalení sochy a v následujících letech bylo zdůrazňováno, že Jaroš jako první příslušník jiného státu získal titul Hrdina sovětského svazu.⁸⁴ Ve skutečnosti byl třetím takto vyznamenaným cizincem.⁸⁵

Během mnoha nejen místních komemoračních akcí byla často prezentována i Jarošova rodina. Pomník kpt. Jaroše byl při návštěvách výrazných postav SSSR rovněž cílem cesty. Např. po památníku v Lidicích navštívil v roce 1958 plukovník Pankov právě Mělník, kde se setkal i s matkou kpt. Jaroše Annou, což bylo velmi emotivně zdůrazňováno i v dobovém tisku.⁸⁶ Stejně tak bylo zdůrazňováno i to, že se jednalo o odboj na východě a společný postup Čechů,

⁸³Tamtéž.

⁸⁴SOkA Mělník, Slavín, kat. CH-J, O. Jaroš, *Výstřižek z časopisu Svobodné slovo*.

⁸⁵KLŮC, Jiří. *Kapitán Otakar Jaroš. Příběh hrdiny od Sokolova*. Cheb: Svět křídel, 2018, s. 6.

⁸⁶SOkA Mělník, Slavín, kat. CH-J, O. Jaroš, *Výstřižek z Obrany lidu*.

Slováků a Sovětů, a to, že šlo o první zahraniční jednotku v SSSR. To bylo kladeno do přímého rozporu se západním odbojem ztělesněným E. Benešem a jeho pomocníky, mezi něž byl řazen i popravený generál Heliodor Píka. Z jejich popudu se měli vojáci v SSSR údajně šetřit pro úkoly v osvobozeném Československu, aby zde získaly odpovědné funkce v politickém a bezpečnostním aparátu státu. To ale vojáci rozhořčeně odmítli a žádali o zapojení do bojů v rámci Rudé armády přímo Stalina, který jim vyhověl.⁸⁷ Chování vojáků, ale především jejich československo-sovětský společný postup měl být nedílnou součástí výchovy příslušníku ČSLA.⁸⁸ K osudům Otakara Jaroše vyšla i celá řada popularizačních prací pro veřejnost nebo v oficiálním literárně uměleckém časopisu MNO *Československý voják*. Např. článek *Velitel první roty* od publicisty Miroslava Kroha je bohatý na celou řadu kulturních a politických odkazů. Popisuje Jaroše čtoucího na počátku války Rudé právo a text K. Gottwalda, stejně jako Jiráskovy Skaláky. Na počátku války si Jaroš vybírá cestu do Polska a SSSR, a ne západní odboj, kde je sice lepší situace, ale SSSR je mu podstatně bližší. Dalším srovnáním je pak ryze pozitivní návštěva K. Gottwalda a Jana Sergeje Ingra, „*československého ministra s anglickým přízvukem. Plete si samopal s kulometem, na radiostanici se dívá jako na čínskou zeď a noví poddůstojníci mají co dělat, aby se nedali do hlasitého řehotu.*“⁸⁹ Válečné události a osobnost O. Jaroše především sloužily pro ryze aktuální politický boj namířený proti západním kapitalistickým státům nebo představitelům předcházející politické reprezentace Československa. Prezentace zmíněných událostí byla značně přibarvená a zároveň můžeme zmínit hned několik momentů, kde zdůrazňovány nebyly. Patří mezi ně např. Jarošova velká aktivita v Sokolu během mládí, prvorepublikové vlastenectví, zamlčovaná internace vojáků před napadením SSSR a role západního odboje či Heliodora Píky.

Pomník byl významným dějištěm sebezprezentace pro tehdejší režim a jeho politiku paměti, a to zejména během výročí konce druhé světové války, která byla jeho výrazným legitimizačním momentem. Vzpomínky na samotné válečné události se většinou přesunuly do ryze aktuálních témat, z nichž největší byla spolupráce se Sovětským svazem dokumentovaná na příběhu konkrétního člověka ze středních Čech za účasti jeho rodiny. Touha po uctění osobnosti O. Jaroše a potřebné kroky k výstavbě pomníku byly podniknuty ještě před únorem roku 1948. Ačkoliv byly Jarošův druhý život a s ním spojená prezentace nejen skrze pomník během komunismu značně zdeformovány, pomník dodnes

⁸⁷Tamtéž, *Výstřižek z Hlasu revoluce*, 1953.

⁸⁸Tamtéž, *Výstřižek z Rudého práva*, 7.3.1958.

⁸⁹Tamtéž, *Velitel první roty – Miroslav Kroh*.

stojí v původním provedení v blízkosti Mělnického kulturního centra a po celou dobu své existence si udržel status památkové ochrany.⁹⁰

4.4 Pomník Svárovské stávky ve Velkých Hamrech

Události spojené s dělnictvem 19. a 20. století byly mezi lety 1948 a 1989 hojně připomínány. To je i případ Svárovské stávky, o které většina současníků pravděpodobně nemá větší povědomí. Během zmiňovaného poválečného období sice vznikalo k událostem roku 1870 několik připomínek, nicméně dobově poplatných s jasným vymezením negativních a pozitivních stran tohoto střetu, které pak sklouzávalo k značně ahistorickému srovnávání životních podmínek zaměstnanců továren během stoletého vývoje.⁹¹⁹² Je jistě třeba zmínit kontext i předcházejícího 19. století, kdy v habsburské monarchii vrcholil proces modernizace odvislý do velké míry od celkové proměny hospodářské produkce. Právě oblast severních Čech platí za zářný příklad nástupu industrializace, kdy od postupného obchodování tzv. faktorů dochází ke vzniku soustředěné textilní tovární výroby, a podobně jako většina hospodářské produkce zažívaly i severočeské továrny rozmach souvislý s hospodářskou liberalizační politikou 50. a 60. let 19. století. I pro Svárov, resp. Velké Hamry, a celý region Jablonecka a Liberecka je stěžejní jméno podnikatele Johanna Liebiga, který založil svou firmu roku 1828 a postupně se stal světoznámým výrobcem textilu, za což si vysloužil baronský titul. Ačkoliv jeho obchodní praktiky nebyly vždy korektní, ke svým zaměstnancům se choval na tehdejší dobové poměry nadprůměrně. Podporoval výstavbu sociálních zařízení a bydlení pro dělníky a jejich rodiny a zavedl firemní úrazové pojištění. První zmíněný fakt byl během let 1948 a 1989 hojně připomínán, druhý zamlčován. Liebigovi synové pokračovali v tomto podnikání i po jeho smrti v roce 1870.⁹³

Události z roku 1870 souvisí se záměry ředitelství továrny ve Svárově, konkrétně jejím ředitelem Václavem Palmem, snížit výplaty zaměstnancům. Několik kol jednání mezi oběma stranami sporu selhalo a 31. března vyvrcholil

---

⁹⁰Viz. *Památkový katalog*. Dostupné z: <https://www.pamatkovykatalog.cz/socha-kpt-ja-rose-14556974>. [cit. 2022-06-17]

⁹¹SOkA Jablonec nad Nisou, NAD 1086: osobní fond Vladimír Mikolášek, kart. 11, inv. č. 326, *Kde domovem byl hlad, Stráž severu*, 27. března 1949.

⁹²Už v roce 1946, v době probíhajícího odsunu německých obyvatel, byla vydána brožura kritizující Liebiga a jeho rodinu jako germánského kapitalistu. Viz. Tamtéž, *Bojovníkům a průkopníkům osvobozené práce*.

⁹³HLAVÁČ, Miroslav M. *Tvůrci českého zázraku*. Praha: APS Agency, 2000, s. 111-114.

konflikt stávkou dělníků a následným střetem mezi nimi a četnictvem s vojáky. K přibližně 1200 stávkujícím se přidali dělníci z okolních průmyslových městeček. Do řad protestujících bylo vypáleno několik střel a výsledkem bylo mnoho raněných a sedm mrtvých včetně malého chlapce, který byl zabit zbloudilou střelou. Oběti stávky byly pohřbeny na hřbitově v sousedním Držkově. Stěžejním důsledkem této události se stal tzv. koaliční zákon přijatý 7. dubna téhož roku, který přinesl obecnou legalizaci do té doby zakázaných stávek zaměstnanců, a proto bývá tento den považován za zrození legálního odborového hnutí v monarchii.⁹⁴

Střet ve Svárově byl ve větší míře připomínán právě až ve druhé polovině 20. století. Tématu se aktivně věnovali i místní publicisté, jako byl např. Vladimír Mikolášek. Ve svých textech odkazují i na námět stávky ve filmu Karla Kachyni ze 70. let *Pavlinka*, který vznikl dle literární předlohy Alfréda Technika. Podobně se Svárovské stávce věnovalo i Severočeské divadlo v Liberci v inscenaci *Svárov (Liebigova společnost)*, která zobrazovala zástupce různých společenských tříd 19. století, tedy „dožívající feudály typu Ehrenbergů, vytlačených ze svých mocenských pozic dravými kapitalisty Liebigy, kteří se už ve svém kulminačním bodu střetají s nastupující dělnickou třídou“.⁹⁵ Hra měla zobrazovat nejen samotný vývoj, ale i „česko-německý problém“ tehdejší společnosti. Politik Karel Kreibich ve svém textu věnujícímu se stávce ale zdůraznil, že pracovníci továrny byli českého i německého původu.⁹⁶

Vhodným uctěním a připomenutím obětí střetu dělnictva s četníky a vojáky se měl stát pomník přímo ve Velkých Hamrech, protože dosud sloužil jako připomínka pouze kříž na hřbitově v Držkově, kde byly pohřbeny oběti střetu.⁹⁷ Pomník se objevuje v podrobném návrhu plánu celostátní výstavby již roku 1955.⁹⁸ Ale až v roce 1960 byla vypsána umělecká soutěž, ve které zvítězil sochař Vladimír Kýn s manželkou a architekt Bedřich Hanák. Jejich dílo představuje dvě postavy na pískovcovém soklu, z nichž ta stojící ukazuje na ležící postavu po svém boku a má levou ruku zaťatou v pěst. Pomník byl odhalen 16. června 1963 po drobnějších úpravách okolí přímo u mostu do

⁹⁴BERÁNEK, Jan. *Svárovská stávka 1870*. Praha: Rovnost, 1951. Částečně dostupné z: <http://www.vhu.cz/exhibit/beranek-jan-svarovska-stavka-1870/>. [cit. 2022-05-10]

⁹⁵SOKA Jablonec nad Nisou, NAD 1086: osobní fond Vladimír Mikolášek, kart. 11, inv. č. 326, *Nová česká hra z historie severních Čech 1950-1951*.

⁹⁶Tamtéž, *K 80. výročí střelení ve Svárově*, Karel Kreibich.

⁹⁷V Držkově byl roku 1981 postaven další památník věnovaný Svárovské stávce. Na konci 80. let v jeho blízkosti došlo k autobusové nehodě, památník byl poničen a ztratil památkovou ochranu. Viz. PÝCHA, Čeněk. *Dějiny ve veřejném prostoru: Proměny institucí paměti*. Praha: Univerzita Karlova, 2020, s. 74. Dizertační práce.

⁹⁸NA, fond SPS, kart. 32, inv.č. 85, *Návrh dlouhodobého plánu výstavby*.

továrny. Přítomni odhalení byli pionýři i politici.⁹⁹ Největší mezi mnohými oslavami a připomínkovými akcemi byl samozřejmě jubilejní rok 1970, kdy se konaly výstavy, manifestace s kladením věnců a předávání pamětních medailí.¹⁰⁰ Historickou obec na této události prezentoval Jiří Kořalka a dále se vzpomínkové akce zúčastnili zástupci ÚV KSČ, krajských, okresních i místních NV a dalších veřejných organizací.¹⁰¹ Většinou šlo o několikadenní program, který se přirozeně propojil i s oslavami prvního máje. Branná organizace Svazarm zde pořádala závody. Mělo se tak dít v místě „významného kroku dějin dělnického revolučního hnutí, neb společně stávkovali čeští i němečtí dělníci a tím byl dán důkaz o tom, že proletářský internacionalismus je zárukou k dovršení pokrokových myšlenek na celém světě“.¹⁰² Je zde patrný posun k mírnějším vyjádřením ve srovnání s některými texty z 50. let. Většina akcí spojených s pomníkem se navíc omezovala jen do konkrétních výročí a o významnějším dění okolo pomníku nemáme doklady.

V 70. letech existovaly plány na doplnění pomníku o pamětní síň, protože na Jablonecku údajně působily buržoazní západní ideologie, které způsobily idealizování kapitalismu. Síň tak měla sloužit k důslednější politické výchově obyvatel regionu.¹⁰³ K jejímu vybudování ale nikdy nedošlo. Ostatně ani samotný figurální pomník nebyl vždy v odpovídajícím reprezentativním stavu. Musel být restaurován už v roce 1979 přímo autory Jaroslavou Lukešovou a Vladimírem Kýnem. Pískovcový materiál totiž údajně ne příliš dobře reagoval na dlouhodobě chladné přírodní podmínky Jizerských hor a na popílek, který sem dopadal z blízké továrny národního podniku Seba. Autoři se při rekapitulaci pozastavovali nad nevhodným prostorovým řešením okolí památníku, včetně reklamních poutačů.¹⁰⁴ Totožná situace se opakovala i roku 1989.¹⁰⁵ Členové ideové rady byli v kontaktu se sochařem Kýnem pouze v roce 1985 v souvislosti s návrhem na doplnění pomníku o novou pamětní desku.¹⁰⁶ Pomník vznikl právě v době 60. let, která tvoří „slepé místo“ co se samotného fungování rady týče.

Pomník se stal národní kulturní památkou na základě usnesení vlády ČSR č.

⁹⁹SOKA Jablonec nad Nisou, NAD 1060: fond MNV Velké Hamry, *Kronika 1961-1965*.

¹⁰⁰Tamtéž, *Pamětní kniha s podpisy 1960-1970*.

¹⁰¹Tamtéž, *Kronika 1966-1970*.

¹⁰²SOKA Jablonec nad Nisou, NAD 1019: fond MNV Velké Hamry, *Přílohy ke kronice 1979-1980, Příloha č. 14*.

¹⁰³SOKA Jablonec nad Nisou, Svárov, *Připomínka k vybudování pamětní síně*.

¹⁰⁴SOKA Jablonec nad Nisou, NAD 1019: fond ONV Jablonec n. N., kart. Odbor kultury – ev. pam. 1963-1989, *Restaurátorská zpráva 1979*.

¹⁰⁵Tamtéž, *Restaurátorská zpráva 1989*.

¹⁰⁶NA, fond MK ČSR/ČR, kart. 228, sign. 30IR, *Záznam z jednání 7 (1/86)*.

Obrázek 4.4: Manifestace na počest 110. výročí Svárovske stávky.*

* Zdroj: SOkA Jablonec n. N., NAD 1060: fond MNV Velké Hamry, Přílohy ke kronice 1979-1980, příloha č. 19-21

70/78 ze dne 24. února 1978.¹⁰⁷ Statut národní kulturní památky ale ztratil dle *Narižení vlády Václava Klause č. 262/1995 Sb.* ze dne 16. 8. 1995 spolu s dalšími místy, jejichž velkou část tvořily právě připomínky na minulost dělnického hnutí.¹⁰⁸ Argumentem pro takový krok bylo vyhlášení národní kulturní památkou výhradně z politických důvodů. Tomu se ale městský úřad ve Velkých Hamrech snažil zabránit a trval na zachování statusu národní kulturní památky ihned v roce 1991, kdy se začala otázka národních kulturních památek projednávat.¹⁰⁹

Pomník Svárovske stávky odkazuje na jednu z těch výraznějších událostí revolučního odborového hnutí v českých dějinách, a tedy na jeden ze základních pilířů komunistického legitimizačního příběhu. Je ostatně překvapivé, že místo samotné bylo doplněno pomníkem až v roce 1963.¹¹⁰ Stalo se pak dějištěm místních festivit až do konce komunistické vlády. Více méně poklidnou situaci rozčeřilo až odebrání označení národní kulturní památky, které přineslo rozpor

¹⁰⁷SOkA Jablonec nad Nisou, NAD 1019: fond MNV Velké Hamry, *Přílohy ke kronice 1979-1980, Příloha č. 23.*

¹⁰⁸SOkA Jablonec nad Nisou, NAD 1019: fond ONV Jablonec n. N., kart. Odbor kultury – ev. pam. 1963-1989, *Narižení vlády ze dne 16. srpna 1995.*

¹⁰⁹Tamtéž, *MÚ Velké Hamry.*

¹¹⁰Čeněk Pýcha ve své dizertační práci poukazuje na to, že v seznamu národních kulturních památek vystupují pomníky a památníky z oblasti dějin revolučního a dělnického hnutí právě až od roku 1978. Oficiální péče o památky poskytla takto zaměřeným památkám větší institucionální ochranu než v 50. letech, kdy tato ochrana měla spíše deklarativní charakter. Viz. PÝCHA, Čeněk. *Dějiny ve veřejném prostoru: Proměny institucí paměti.* Praha: Univerzita Karlova, 2020, s. 73, 79. Dizertační práce.

mezi místní samosprávou a „velkou politikou“ v Praze. Zároveň je tak patrné, že i když se místo nerozšířilo o pamětní síň, sloužilo během dlouhou dobu své existence jako výrazné pietní místo dramatické události zakořeněné i po tak dlouhé době přinejmenším v regionální paměti. A ačkoliv šlo o jasně politicky motivovaný počín, stojí na stejném původním místě už několik let bez jakéhokoliv stupně památkové ochrany.

4.5 Pomník Klementa Gottwalda v Brně

Klement Gottwald (1896-1953) se narodil v Dědicích na Vyškovsku. Později se vyučil truhlářem, během první světové války prošel východní a italskou frontou a aktivně se už od mládí zajímal o literaturu a politické dění. Roku 1920 odešel z armády kvůli práci v politice, kdy začínal v Banské Bystrici jako novinář komunistického časopisu *Hlas lidu*. Později ve své novinářské práci pokračoval ve Vrútkách a Moravské Ostravě. Gottwald původně patřil k příznivcům levicovějšího proudu sociální demokracie. Po stoupajícím napětí a konfliktech uvnitř této strany byla v květnu 1921 v Karlíně ustanovena samostatná KSČ a Gottwald se ve velmi nízkém věku dostal do jejího vedení. Představoval křídlo prosazující bolševizaci strany v duchu Komunistické internacionály a KSSS. Během V. sjezdu KSČ roku 1929 svrhli Gottwald a tzv. karlínští kluci původní stranické vedení, což ale bezprostředně vedlo k oslabení strany a k úbytku jejich voličů. Během meziválečného období vystupovala KSČ s ostrou kritikou namířenou prakticky ke všem ostatní politickým oponentům a využívala vyhraněnou rétoriku třídního boje. Tento ostrý kurz zmírnilo až vyhocené dění v sousedním Německu. Druhou světovou válku, která výrazně proměnila rozložení politických sil v Československu, přečkal Gottwald v Moskvě. Vrátil se jako nejvýraznější autorita velmi silné politické strany. Politický vrchol pak zažil jako předseda vlády po květnových volbách roku 1946, vítěz politické únorové krize a konečně jako „první dělnický prezident“. Stal se symbolem úspěšného politického vůdcovství KSČ. Bylo mu věnováno muzeum, pomníky, přejmenovány po něm byly ulice i město. Vývrcholením vytváření Gottwaldova kultu byl vznik mauzolea na pražském Vítkově. Do doby Gottwaldova prezidentství ale spadá především prosazování všeobecné sovětizace a krutá doba politických procesů a nezákonnosti. I přes menší náznaky odklonu od Gottwaldova odkazu ale došlo k důraznější kritice až v 60. letech i v souvislosti s fungováním rehabilitačních komisí. Během normalizace ale Gottwald nadále

platil za nejvýznamnější osobnost v dějinách KSČ.¹¹¹

Nejstarší dohledaný záměr vystavět *pomník K. Gottwalda, prvního československého dělnického prezidenta a jednoho z nejvýznamnějšího představitelů československého dělnického revolučního hnutí a boje proti fašismu*, v největším moravském městě byl zahrnut ve volebním programu NV města Brna na počátku 70. let. Původní zamýšlenou lokalitou byla ale Gottwaldova třída. K podrobnějšímu projednávání přišlo urbanistické řešení a situování sochy v červenci 1973.¹¹² Umělecká soutěž z prosince 1976 rozhodla o první ceně pro sochaře Antonína Širůčka.¹¹³ Základní kámen k pomníku už putoval na novou lokaci-Žerotínovo náměstí.¹¹⁴ Slavnostní akt položení základního kamene se odehrál u příležitosti otevření nové budovy stranického sekretariátu.¹¹⁵ Původním finálním termínem byl listopad roku 1978, kdy byl Gottwaldův pomník projednáván spolu s pomníky Jana Švermy a sociálnědemokratického politika a novináře Josefa Hybeše.¹¹⁶ Pomník Gottwalda, kterému dosud v Brně nebyla věnována žádná socha, byl zahrnut do plánu výstavby do roku 1980 a výstavba nové budovy pro KSČ byla vhodnou příležitostí tento „deficit napravit.“ S vypracováním podrobnějšího ideového zdůvodnění se organizátoři nenamáhali.¹¹⁷

Zvolený sochař Širůček ale následujícího roku zemřel, a do popředí se dostal druhý vítězný návrh sochaře Františka Navrátila a architekta Miroslava Kramoliše. Tento návrh měla posoudit v roce 1979 Ideová rada,¹¹⁸ což se také stalo, a s kladným výsledkem.¹¹⁹ Schůze rady k pomníku Brna se konala dvě hodiny v Malé zasedací místnosti Valdštejnského paláce.¹²⁰ Na základě vzešlých připomínek bylo v tomto případě pozměněno umístění pomníku v rámci prostoru Žerotínova náměstí. Samotné dílo pak mělo být dokončeno až po kompletním shlednutí a schválení Ideové rady.¹²¹ V roce 1980 byl vypracován podrobný projekt, který formuloval i požadavky na hospodárnost a hladký průběh stavby. Investorem akce byl sice městský výbor, pověřen byl ale

¹¹¹Podrobněji viz. KAPLAN, Karel a KOSATÍK, Pavel. *Gottwaldovi muži*. Praha: Paseka, 2004, s. 10-77.

¹¹²AMB, fond B1/51 NVmB Odbor kultury 1952-1990 (1998), kart. 46, *Odbor územního plánování a architektury NV města Brna*.

¹¹³NA, fond MK ČSR/ČR, kart. 189, sign. 30IR-Brno, *Věc: posouzení návrhu realizace*.

¹¹⁴AMB, fond B1/51 NVmB Odbor kultury 1952-1990 (1998), kart. 46, *Základní kámen k pomníku*.

¹¹⁵Tamtéž, *Položení základního kamene*.

¹¹⁶Tamtéž, *Kult. 405*.

¹¹⁷Tamtéž, *návrh na vypsání soutěže*.

¹¹⁸NA, fond MK ČSR/ČR, kart. 189, sign. 30IR-Brno, *Věc: posouzení návrhu realizace*.

¹¹⁹AMB, fond B1/51 NVmB Odbor kultury 1952-1990 (1998), kart. 44, *Opis*, s. 4 (12/76).

¹²⁰Tamtéž, *Pozvání*.

¹²¹AMB, fond B1/51 NVmB Odbor kultury 1952-1990 (1998), kart. 46, *Realizace pomníku*.

stranickými a státními orgány. Pomník měl vhodně ideově doplnit Žerotínovo náměstí, na kterém již stála budova sekretariátu KSČ.¹²² I v rámci tohoto brněnského pomníku hrál významnou úlohu ČFVU. NVmB totiž u něj objednával hospodářskou smlouvu na model 1:1, realizaci, dopravu i samotné osazení. Dodací lhůta díla byla stanovena na listopad 1981.¹²³ Podnik Dílo pak uzavřel smlouvu s vyhotovitelem samotného pomníku, což byl v tomto případě ČKD Blansko.¹²⁴

Po celou dobu projednávání byli zástupci Brna s radou v čilém kontaktu. Členové rady se vyjadřovali například k průběhu soutěže, jejímu personálnímu složení a výši ocenění.¹²⁵ V roce 1980 posuzovala rada i návrh na realizaci a přidala několik doporučení ohledně umístění a proporcí figurálního pomníku.¹²⁶ Práce Františka Navrátila se, nejen kvůli tomuto rozhodnutí, dlouze protahovala. Sochař se přesunul do ateliéru mimo Brno, kde ještě neměl zajištěn příděl paliva, a tak aby proces pracovníci odboru kultury urychlili, zařizovali Navrátilovi topivo.¹²⁷ Zpoždění způsobovaly i špatně vyměřené dodávky žuly.¹²⁸ Při obhlídce v sochařově ateliéru v dubnu 1981 navíc členové rady spolu se zástupcem ÚV KSČ neschválili stav modelu k odlití a naopak doporučili „ponechat více času a prostoru na vyzrání díla, neuspěchat je k realizaci a realizovat až model s plnou odpovědností umělecké kvality“.¹²⁹ I takováto rozhodnutí odhalení pomníku přirozeně zdržovala, a původně plánované odhalení 23. listopadu 1981 u příležitosti 85. narození K. Gottwalda neproběhlo.¹³⁰ Sám sochař navíc údajně preferoval pomalejší postup práce, během které „se neustále porovnával s Myslbekem“.¹³¹

Jednání Ideové rady proběhlo i o rok později. Přítomni mu byli oba tvůrci pomníku, zástupkyně odboru kultury NV města Brna a zástupce podniku Dílo v Brně. Tématem bylo jak vypořádání se autora s předcházejícími připomínkami, tak shlédnutí sádrového modelu v měřítku 1:1. Rada poté doplnily drobnější výtky k aktuálnímu modelu (subtilnější sokl, vypuštění iniciál apod.), ale konečně doporučila model k odlití.¹³² Sekretariát ÚV schválil roku

¹²²Tamtéž, *Projektový úkol na pomník*, říjen 1980.

¹²³Tamtéž, *Hospodářská smlouva č. 58/79*.

¹²⁴AMB, fond B1/51 NVmB Odbor kultury 1952-1990 (1998), kart. 44, *Objednávka odlití plastiky*, 5.10.1979.

¹²⁵Tamtéž, *Opis, s. 4 (12/76)*.

¹²⁶NA, fond MK ČSR/ČR, kart. 189, sign. 30IR-Brno, *str. 21 (5/80)*.

¹²⁷AMB, fond B1/51 NVmB Odbor kultury 1952-1990 (1998), kart. 44, *kult. 1182*.

¹²⁸Tamtéž, *Záznam z jednání*, 6.11. 1980.

¹²⁹AMB, fond B1/51 NVmB Odbor kultury 1952-1990 (1998), kart. 46, *Realizace pomníku K. Gottwalda*.

¹³⁰Tamtéž, *Výstavba pomníku*.

¹³¹Tamtéž, *Vzkaz*, 2.12.1980.

¹³²AMB, fond B1/51 NVmB Odbor kultury 1952-1990 (1998), kart. 44, *str. 1 (2/82)*.

1983 samotnou realizaci, což se stalo již podruhé, prvně se tak stalo téměř o desetiletí dříve.¹³³ Ideová rada tedy projednávala otázku brněnského pomníku mnohokrát v průběhu jeho několikaletého plánování. U menších prvotních plánů a modelů vydávala souhlasná stanoviska, později ale přinášela námitky, které celý projekt zejména v roce 1981 výrazně zpozdily. Při vzájemné komunikaci napříč institucemi opět vyšla najevo nezastupitelná role tajemníka v radě, v tomto případě Jiřího Kužela.¹³⁴

Obrázek 4.5: Pomník Klementa Gottwalda v Brně.*

* Zdroj: AMB, Xc346

Rok 1983 byl na významná výročí v komunistickém Československu poměrně bohatý. Uběhlo 65 let od vzniku státu, 35 let od komunistického únorové převratu, 15 let od federalizace státu, 100 let od úmrtí Karla Marxe a 30 let od smrti prvního komunistického prezidenta.¹³⁵ Ideologické oddělení MěstNV KSČ v Brně navrhovalo spojit odhalení pomníku s 35. výročím únorových událostí. Zúčastnit se ho měli zástupci místních podniků a organizací Národní fronty, místní funkcionáři, zástupci Sovětské armády z Olomouce a generální konzul SSSR. K tomu ale nakonec opět nedošlo.¹³⁶ Odhalení proběhlo až 17. června u příležitosti 35. výročí zvolení Gottwalda prezidentem před budovou MěstV KSČ. Dílo z bronzu na žulovém podstavci zobrazovalo Gottwalda v řečnické póze. Odhalení byli přítomni politici z krajských i městských orgánů. Nejvýše postaveným byl předseda české vlády Josef Korčák.¹³⁷ Již roku 1985 musel být

¹³³NA, fond KSČ-ÚV-02/4, sv. S44/83, arch. j. 79/3, *Realizace pomníku*.

¹³⁴AMB, fond B1/51 NVmB Odbor kultury 1952-1990 (1998), kart. 44, str. 1 (2/82).

¹³⁵AMB, fond B27 ONV Brno II, kniha 7, *Kronika druhého brněnského obvodu 1983*, s. 2.

¹³⁶AMB, fond R149 KSČ MěstV Brno, kart. 331, inv. č. 30, *Návrh politickoorganizačního zabezpečení*.

¹³⁷AMB, fond B27 ONV Brno II, kniha 7, *Kronika druhého brněnského obvodu 1983*, s. 10.

pomník opravován, socha totiž nebyla pevně spojena s podstavcem.¹³⁸ O dva roky později byl pomník ještě doplněn o Gottwaldův podpis z bronzu. Na tomto se zásadně podílel podnik ČFVU Dílo,¹³⁹ který uzavřel s umělcem Pavlem Krylem podrobnou smlouvu.¹⁴⁰

Pomník byl na jaře 1990 přesunut do dvora budovy bývalého MěstV KSČ, tak jak se tomu dělo v mnoha případech s pomníky z období minulého režimu. Mezi pracovníky odboru kultury ale dosud panovala značná personální kontinuita, a tak ti, co rozhodovali o výstavbě pomníku, teď dali pokyn k jeho odstranění s ohledem na rostoucí tlak veřejnosti. V Brně bylo projednáváno ještě odstranění sousoší *Komunisté*, pomníku V. I. Lenina a pamětní stély K. Gottwalda, jejichž autorem byl Miloš Axman. Oba autoři, Axman i Navrátil, byli žádáni o udělení souhlasu k odstraněním soch a symbolů z veřejného prostoru.¹⁴¹ V plánu bylo uložit díla do depozitářů místních muzeí, konkrétně Gottwaldův pomník do Muzea města Brna.¹⁴² Uvolněný prostor byl v roce 2002 vyplněn sochou *Mim* (či *Pierot*) od Jiřího Marka. Důvodem pro umístění právě na tomto místě byla existence prvního českého brněnského Divadla na Veveří.¹⁴³

Gottwaldův pomník z období normalizace je příkladem odmítnutí jeho důrazné kritiky z 60. let. Na tomto příkladu je dobře patrný složitý systém schvalování a posuzování uměleckých děl umístěných ve veřejném prostoru. Zapojena do něj byla celá řada stranických i státní orgánů a dalších institucí, které výsledný postup značně zdržovaly. Nepomohlo tomu ani v mnoha ohledech výstřední jednání autora. Dále stojí za pozornost absentující hlubší ideové rozpracování celého záměru a akcentování toho, že Gottwaldův pomník dosud v Brně chybí. Tuto mezeru bylo třeba zaplnit. Navíc mohl být pomník vztahován k několika datům a událostem. Gottwald tak sice mohl být univerzálním, ale ve své podstatě značně vyprázdněným symbolem pro normalizační období. Pokud na moment odhlédneme od dobových nálad ve společnosti z let 1989 a 1990, s chybějící jasnou ideou a záměrem není divu, že byl pomník v roce 1990 uložen do depozitáře.

¹³⁸AMB, fond B1/51 NVmB Odbor kultury 1952-1990 (1998), kart. 44, *kult. 1329*.

¹³⁹Stejně tak si u Díla objednával národní výbor grafické řešení pozvánek k nejrůznějším slavnostním příležitostem. Viz. AMB, fond B1/51 NVmB Odbor kultury 1952-1990 (1998), kart. 47, *Objednávka*.

¹⁴⁰Tamtéž, *Hospodářská smlouva*.

¹⁴¹Miloš Axman ale umírá již v lednu 1990.

¹⁴²Tamtéž, *žádost o vyslovení souhlasu*, 18.1.1990.

¹⁴³Viz. *Mim* (Jiří Marek). Dostupné z: <https://www.gotobrna.cz/misto/jiri-marek-mim/>. [2022-06-21] *Internetová encyklopedie dějin Brna*. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_objektu&load=646. [2022-06-21]

4.6 Pomník V. I. Lenina v České Lípě

Tento pomník je mezi zde zmiňovanými nejpozději zrealizovaný, což se bohužel negativně projevilo na množství přístupných archivních pramenů. Jedná se údajně o poslední vztyčenou sochu V. I. Lenina ve střední Evropě.¹⁴⁴ Vladimír Iljič Uljanov (1870-1924) bývá označován za zakladatele komunistického Ruska a je nepochybně nejznámější osobností říjnové revoluce roku 1917.¹⁴⁵ Proslul také jako tvůrce leninismu – ideologie vycházející z původního Marxova učení 19. století, které ale značně uzpůsobil tehdejšími podmínkami pro myšlenku světové socialistické revoluce vedoucí k nastolení rovnostářské společnosti. Nekladl důraz na individuum, ale lidské masy.¹⁴⁶ „*Pokles radikality, či dokonce její vymizení ve fázi, kdy politická moc ještě nebyla zcela vydobyta, nevyhovovaly Leninovým plánům na převzetí politické moci.*“¹⁴⁷ Vystala tak potřeba revolucionářů přiživujících napětí a teror k úspěšnému dovršení revoluce.

Podobně jako v předešlém případě se jedná o zakladatele, který se po smrti stal opěvovaným symbolem revolučních událostí a existence nového společenského uspořádání. Ivana Ryčlová hovoří o Leninově kultu, který se začal v SSSR po jeho smrti systematicky vytvářet, jako o vytváření obrazu „*spasitele dělnické třídy*“.¹⁴⁸ Trend adorace sovětských vůdců se přenášel i do dalších zemí východního bloku, včetně Československa. Většina pomníků věnovaných J. V. Stalínovi ale pochází z 50. let,¹⁴⁹ na rozdíl od jeho předchůdce, kterého nepotkalo tak důrazné veřejné odmítnutí.

Na krajské úrovni byl schválen návrh zrealizovat pomník v České Lípě už v prosinci 1982, v červnu 1985 i v sekretariátu ÚV KSČ, na což navázalo posouzení náhledu, dokumentace, ideového záměru i umístění díla Ideovou radou v lednu následujícího roku. Pomník neměl prezentovat jen samotného Lenina a jeho dílo, ale i družbu se SSSR, která se promítla do spolupráce v atomové energetice. Socha a její okolí byly koncipovány jako dějiště oslav výročí říjnové revoluce, výročí V. I. Lenina, slibu pionýrů, přísah vojáků a příslušníků lidových milic.¹⁵⁰ S drobnými

¹⁴⁴PANÁČEK, Michal, RÁDL, Michal, ŠVÁCHA, Filip a VLČEK, Tomáš. *Ztracené květy: plastiky a umělecká díla druhé poloviny 20. století ve veřejném prostoru v České Lípě*. Česká Lípa: Vlastivědný spolek Českolipska, 2019, s. 131.

¹⁴⁵Podrobněji např. zde: SERVICE, Robert. *Lenin. Životopis*. Praha: Argo, 2002.

¹⁴⁶HANUŠ, Jiří a kol. *Lenin: kontinuita a/nebo diskontinuita ruských dějin?* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, s. 7-9.

¹⁴⁷VLČEK, Radomír. *Lenin a světová revoluce*. In: Tamtéž, s. 57.

¹⁴⁸RYČLOVÁ, Ivana. *Kult V.I. Lenina jako sovětský kulturní fenomén*. In: Tamtéž, s. 117-132.

¹⁴⁹Viz. *Sochy a města*. Dostupné z: <https://sochymesta.cz/zaznamy>. [cit. 2022-06-21]

¹⁵⁰Srov. NA, fond KSČ-ÚV-02/1, kart. 50, arch. j. 48/9, *Návrh na realizaci pomníku*. NA, fond MK ČSR/ČR, kart. 228, sign 30IR, *Záznam z jednání 3 (1/86)*.

připomínkami schválila Ideová rada model pomníku v červnu 1986.¹⁵¹ Finální návrh s realizací podaný severočeským KV schválil posléze ještě sekretariát ÚV KSČ 14. října 1987,¹⁵² tedy jen několik málo dní před odhalením pomníku.

Výtvarné řešení proběhlo na základě konkurzu ve spolupráci s oblastní pobočkou podniku Dílo a investorem projektu byl ONV Česká Lípa.¹⁵³ Vybrané dílo manželů Vladimíra a Boženy Kodymových představuje klasickou podobiznu Lenina v rozevlátém kabátě vytvořenou ze slitiny železa a neželezných kovů stojící na vysokém podstavci.¹⁵⁴ Pomník byl odhalen 31. října 1987 před nově vystavěnou budovou tehdejšího OV KSČ za přítomnosti členů ÚV i sovětských diplomatů. Nejvýraznější osobností na této akci byl bezpochyby Vasil Bilak, který přítomným vyřídil pozdrav od generálního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta Gustáva Husáka. Pomník byl podle něj projevem tradic dělnického hnutí na Severu Čech a také toho, že právě v tomto kraji v Podbořanech, byl postaven první pomník Lenina za hranicemi SSSR. Ve svém obsáhlém projevu se dotkl jak říjnové revoluce, tak sovětské politiky a jejího vlivu na české prostředí. Po historickém exkurzu se ale přesunul k aktuálnějším problémům, zmínil jednání mezi Spojenými státy a SSSR o raketách středního doletu, kdy mírové snahy přičkl výhradně Sovětům, a samozřejmě i otázky hospodářské přestavby, kterou přirovnal k „*návratu k bolševické tradici*“.¹⁵⁵

Zbudování pomníku mělo dle OV teoretický, ale i praktický odkaz. Ten spočíval jak v historicko-filozofické a politické rovině, ale i jako důkaz vazeb Československa se SSSR. Zároveň byl pomník spojován s rozvojem města a uranovou těžbou v jeho blízkosti, které byly údajně projevem spolupráce obou zemí. Socha nebyla vztyčena k výročí týkající se Lenina samotného, ale během 70. oslav říjnové revoluce, která byla považována za výrazný dějinný přelom. Právě ekonomický kontext rozvoje a program perestrojky byly ale velmi výrazným a opakujícím se motivem nejen v dobovém tisku.¹⁵⁶ Další v menší míře zmiňovanou souvislostí byla samotná existence SSSR a jeho vojenské vítězství roku 1945.¹⁵⁷ I když měl tedy pomník naplňovat především revoluční odkaz, neméně důležité byly i aktuální ekonomické souvislosti. OV se na tyto oslavy připravoval jen zběžně, mnohem více se např. věnoval 40. výročí od konce války o dva roky dříve. Zároveň si ale byli místní funkcionáři velmi dobře

¹⁵¹NA, fond MK ČSR/ČR, kart. 228, sign 30IR, *Záznam z jednání 1 (4/86)*.

¹⁵²NA, fond KSČ-ÚV-02/1, kart. 50, arch. j. 48/9, *Potvrzení realizace pomníku*.

¹⁵³NA, fond MK ČSR/ČR, kart. 230, sign. 30IR – Česká Lípa, *Návrh ideového záměru*.

¹⁵⁴Viz. *Sochy a města*. Dostupné z: <https://sochyamesta.cz/zaznam/20034>. [cit. 2022-06-17]

¹⁵⁵SOkA Česká Lípa, *Průboj*, 1987, roč. 39, č. 257.

¹⁵⁶SOkA Česká Lípa, *Českolipský nástup*, 1987, č. 42, 43, 44.

¹⁵⁷SOkA Česká Lípa, fond OV KSČ Česká Lípa, kart. 210, *Oslavy politických výročí*.

Obrázek 4.6: Pomník V. I. Lenina v České Lípě a V. Bilak při jeho odhalení.*

* Zdroj: SOkA Česká Lípa, Průboj, 2. 11. 1987.

vědomí významu svého počínání na poli politiky paměti. „*Strana chápe historii v tom smyslu, že pomáhá formovat socialistické vědomí. Historie je významný nástroj při výchově třídnímu uvědomění, socialistickému vlastenectví, proletářskému a socialistickému internacionalismu. Bez poznání minulosti nelze správně pochopit ani současné sociální procesy.*“¹⁵⁸

Ještě v říjnu 1989 se odbor kultury ONV dožadoval prohlášení této sochy za kulturní památku, a MK schvalovací proces skutečně zahájilo, ale už ho vzhledem k celospolečenským událostem nestihlo dokončit.¹⁵⁹ Hned na jaře 1990 byl pomník uložen do skladu technických služeb města.¹⁶⁰ Přesto ale nebyl kompletně zničen. V dosud na původním místě stojícím podstavci je uložena schránka s listem pamatujícím na oslavy odhalení pomníku.¹⁶¹ Zároveň se v roce 2017 sešli u uložené sochy u příležitosti stého výročí říjnové revoluce členové KSČM.¹⁶²

¹⁵⁸SOkA Česká Lípa, fond OV KSČ Česká Lípa, kart. 33, *Zápis z 8. zasedání.*

¹⁵⁹Osobní archiv M. Rádl, *Socha V. I. Lenina v České Lípě – žádost o prohlášení za kulturní památku.*

¹⁶⁰Viz. *Sochy a města.* Dostupné z: <https://sochyamesta.cz/zaznam/20034>. [cit. 2022-06-17]

¹⁶¹PANÁČEK, Michal, RÁDL, Michal, ŠVÁCHA, Filip a VLČEK, Tomáš. *Ztracené květy: plastiky a umělecká díla druhé poloviny 20. století ve veřejném prostoru v České Lípě.* Česká Lípa: Vlastivědný spolek Českolipska, 2019, s. 131.

¹⁶²LÁNSKÝ, Tomáš. *Osudy soch. Lenina oběsili, rudoarmějce potopili, Gottwald jim zčernal.* iDnes, 3.11.2019. Dostupné z: https://www.idnes.cz/liberec/zpravy/sochy-ceskolipsko-lenin-stalin-gottwald-rudoarmejec.A1911101_105701_liberec-zpravy_jape. [cit. 2022-06-12]

Odstranění pomníku z veřejného prostoru je vypovídajícím gestem o společenských náladách a postojích k minulosti. Většinová veřejnost se od pomníku snažila odpoutat, pro určitou část společnosti ale vlastně nadále funguje v „okleštěných podmínkách“ ke svému původnímu účelu. Stavba pomníku V. I. Lenina v 80. letech nebyla sice v Československu ojedinělým, ale ani široce rozšířeným jevem.¹⁶³ Pro českolipský pomník byla originální interpretace spočívající v propojení Leninova ideového odkazu s ekonomickou rovinou právě probíhající přestavby. Fakt, že na prostranství zůstala zachována upomínková schránka, která je ukrytá před zraky veřejnosti, je ve své podstatě zajímavým, i když pravděpodobně nezamýšleným řešením odstranění problematického pomníku. Zároveň je na tomto Leninově pomníku dobře dokumentovatelný vztah k vlastní komunistické minulosti, která i přes snahu o různé a viditelné odmítnutí v 90. letech minulého století zůstává naší nedílnou součástí.

---

¹⁶³Od stejných autorů jako v České Lípě byl roku 1980 odhalen pomník V. I. Lenina v Kyjově. Viz. *Sochy a města*. Dostupné z: <https://sochyamesta.cz/zaznam/4617>. [cit. 2022-06-18]

5. Závěr

Ideová rada pro pomníky, památníky a pamětní desky při Ministerstvu kultury vznikla z rozhodnutí politického byra ÚV KSČ a její členové se začali scházet od počátku roku 1955. Měla být nástrojem k efektivnějšímu fungování péče o pomníky a památníky ve všech směrech, a konečně také nápravou nekontinuálního vedení této agendy v předcházejícím období. Zásadní úlohu k naplnění tohoto cíle měli sehrát zástupci velmi výrazných kulturních i vědeckých institucí (jako byly ÚD KSČ, VHÚ, NM, ČSAV, SPB) či respektované osobnosti ve stěžejních oborech: architekti, pracovníci ministerstva a památkové správy. Rada tak představovala významnou platformu pro setkávání a společné projednávání a dohody na postupech ohledně pomníků a památníků všech těchto institucí a odborníků. Do čela Ideové rady se z počátku postavil zkušený pracovník v odboru propagandy a agitace ÚV KSČ Zdislav Buřival.

Ideová rada v zásadě spolupracovala s výše zmíněnými institucemi a pak samozřejmě s národními výbory všech úrovní nebo s uměleckými svazy. Její fungování bylo problematické, byla sice nadřazena národním výborům, ty ale ne vždy tuto hierarchii respektovaly. Pro první období fungování rady je stěžejní role ÚD KSČ, který předkládal vypracované návrhy, se kterými rada dále pracovala a do velké míry z nich vycházela. Některé kompetence ale nebyly jasně vymezeny nebo všeobecně známy, a tak místo společného postupu se zmíněnými organizacemi docházelo i k občasným neshodám.

Zasedání rady probíhala s proměnlivou intenzitou, avšak s pevně stanoveným programem, úkoly a postupy. Typickou náplní bylo kromě posuzování konkrétních pomníků, památníků či pamětních desek provádění komplexních revizí současného stavu a vytváření dlouhodobých koncepčních plánů. Tato agenda se ale týkala zejména Čech, Moravy a Slezska. Po celou sledovanou dobu, nejen tu po federalizaci státu, je patrné jen malé povědomí o situaci na Slovensku, kde navíc z počátku sledovaného období neexistoval analogický orgán.

Ideové radě byla nepochybně přisuzována značná důležitost. Svědčí o tom zejména aktivní účast velmi výrazných osobností 50. let. Odpověď na otázku, zda byli „radní“ ve svém snažení po všeobecně hladké organizaci úspěšní, není jednoznačná. Rada v podstatě začínala fungovat ještě v neúplně stanovených podmínkách, které se měly zanedlouho opět přerušit. Neměla dostatek času na to, komplexně svou činnost, alespoň tak jak byla prvotně stanovena, rozvinout.

V souvislosti s plánovanou decentralizací z roku 1958 přešla většina

konkrétní péče na národní výbory a rada byla nadále pověřena „pouze“ vrcholným řízením agendy a poradní funkcí. Ačkoliv to ale může působit tak, že byla, co se týče pravomocí, okleštěna, nadále měla možnost rozhodovat o mnoha stěžejních věcech, jak bylo ukázáno např. na mělnickém pomníku kpt. Jaroše v otázce jeho umístění. Tento zásah se přirozeně do fungování rady promítl, scházela se podstatně méně než v prvních třech letech působení. I přes tento decentralizační krok se ale nadále výrazně podílela na politice paměti v Československu.

Aktuální politický vývoj i interní organizační situace na ministerstvech se promítly nejen do rozhodování o konkrétních památných místech, ale i do frekvence zasedání rady. 60. léta stejně jako konec 80. let jsou dokumentovány jen velmi málo. Ideová rada z období normalizačních 70. let sice navazuje na svoji předchůdkyni, nicméně se jedná o dost rozdílný orgán. Nejvýraznějším rozdílem je její samotné složení, které tvořili dominantně sochaři, umělci a architekti. To samozřejmě proměnilo i obsah jednání, který se změnil ve prospěch posuzování uměleckých a architektonických hledisek. Po celá 70. a 80. léta tvořili radu i zástupci oddělení propagandy a agitace a oddělení kultury z ÚV KSČ. Sekretariát ÚV ostatně vydával důležitá rozhodnutí a potvrzení pro jednotlivé památníky. Vytvořil taktéž ideové zásady, podle kterých rada rozhodovala a svým způsobem tak nahradil roli ÚD KSČ z 50. let.

Rada byla úzce provázána s ČFVU a ten zase s podnikem Dílo. Personální vazby jsou patrné i mezi radou, uměleckými porotami a soutěžícími. V tomto období můžeme hovořit o velmi přesném mechanismu, který produkoval umístování pomníků, památníků a jiných uměleckých děl do veřejného prostoru. I samotná rada byla v tomto období jasně strukturovaná, její fungování určoval příslušný statut i jednací řád s jasně vymezenými úkoly. I přes to občas docházelo ke kompetenčním nejasnostem a organizačním problémům, rada ovšem nedisponovala prostředky umožňující „ráznější odpověď“. Obecně je ale pro období normalizace patrná snaha po větší systematičnosti, organizovanosti a zohledňování i finančních nákladů u projektů. Příkladem této systematičnosti může být i existence Ideové rady na Slovensku, provázanost s hospodářskými plány či fakt, že do výstavby památníků už zasahovalo jediné ministerstvo.

Tematická zaměření ve vytvářených koncepčních plánech a v realizacích nejsou úplným překvapením. Vycházely totiž z dobových poměrů kulturní politiky a prací tehdejších ideologů, kteří navíc stáli v čele resortů, které do politiky paměti výrazně zasahovaly. Opět tak můžeme vysledovat dominantní linii husitství, selských rebelií a revolučním hnutím postupující českými dějinami. Výraznou ideovou složku představoval rovněž proces národní emancipace v 19. století a konflikt s německým obyvatelstvem vrcholící druhou

světovou válkou a jejich vyhnáním. Druhá světová válka vynesla roli SSSR jako osvoboditele Československa. To jsou ve zkratce témata, která vévodila plánům výstavby a péče o pomníky, památníky a pamětní desky. Aktualizace těchto momentů byla přenesena do hospodářského, ale rovněž i geopolitického a vojenského rámce. Jakkoliv se KSČ a stát pod jejím vládnutím snažili prezentovat v 50. letech jako zcela nová společnost a systém, co se politiky paměti týče, v mnohém už navazovali na dobře známá a zavedená témata. Ty pak dokázali využít pro aktuální politické potřeby a cíle.

Činnost ideové rady reflektují i dokumenty z „regionů“, ovšem v proměnlivém množství. Rada korigovala umístění, doporučovala odlišná umělecká ztvárnění a navrhovala velmi konkrétní kroky. Ačkoliv se může její konání jevit jen jako „byrokraticky zautomatizované“, rozhodovala o podstatných záležitostech. Pro většinu místních politiků ale představovala velké zdržování rozhodovacího a schvalovacího procesu. V mnoha případech jsme svědky pnutí mezi místními politiky a „centrem“, a to bez ohledu na povahu vládnoucího režimu. Aleida Assmann se o této dichotomii mezi centrální a regionální mocí vyjadřuje jako o nikdy se neuvolňujícím napětí. Od existence mnoha politických subjektů je odvislá i šíře zájmů odrážející se mj. v památníkové a pomníkové tvorbě.¹

Ideová rada pro pomníky, památníky a pamětní desky nebyla nejvíce rozhodujícím segmentem politiky paměti v komunistickém Československu. I přes existenci mocnějších stranických vlivů ale dokázala sama ovlivnit mnohé. Stranickou a státní linii od sebe ostatně nelze v tomto případě striktně odlišit. Rada si značný vliv udržela po celou dobu svého fungování, ačkoliv ne tolik jako v počáteční míře. Dynamický vývoj během čtyř desetiletí zapříčinil mnoho změn, z nichž tou nejdůležitější byla celková proměna z historicko-společensko-vědecky orientované společnosti v převážně uměleckou a na umělecké a architektonické hodnoty zaměřenou radu.

System schvalování a posuzování pomníků, památníků a pamětních desek byl v Československu poměrně složitý. Významnou překážkou byla i celá řada organizačních a finančních komplikací. Na politice paměti se podílela celá řada institucí i jednotlivců a jejich konání předurčovaly různé motivace, ve kterých můžeme vysledovat obě v úvodu zmíněné tendence, tedy onu „kontrolní mocenskou“ i „humanisticky didaktickou“ složku. Slovy Aleidy Assmann je úlohou monumentů *„propojovat události podivuhodné minulosti s reálnou současností. Představují mosty nad propastí zapomnění, kterou zároveň*

---

¹ASSMANNOVÁ, Aleida. *Prostory vzpomínání: podoby a proměny kulturní paměti*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018, s. 51.

*vyznačují.*² Vytvářejí identitotvorný element, vypovídají o společné minulosti a upevňují postavení státu, potažmo jeho představitelů.³ Právě tyto základní hodnoty většinou reprezentují a akcentují pomníky a památníky ve veřejném prostoru. Konkrétní dopad a emoce s nimi spojenými jsou ale poplatné času a „*dříve či později zevšední*“.⁴ Toho jsme byli svědky na některých blíže studovaných konkrétních příkladech, které emoce v posledních letech nezbuzovaly. V souvislosti s obnoveným památníkem Na Běhání, anebo překvapivým, i když minimálním vývojem okolo českolipského pomníku Lenina se ale tato *hranice zevšednění* může nacházet mnohdy jinde, než očekáváme. A velmi živé pomníkové spory jsou toho zářným příkladem.

V 90. letech minulého století panovalo přesvědčení o všeobecném útlumu zájmu o pomníky, památníky a politiku paměti ze strany státu.⁵ Tato situace se ale v posledních několika letech značně proměnila. Kauzy okolo Koněvova pomníku a pomníku vlasovců v Řeporyjích měly mezinárodní rozměr, spory o historický výzkum se zase promítly do personálního složení Památníku Lidice. Všechny tyto kauzy silně rezonovaly veřejným prostorem a vyvolaly vzrušenou společenskou debatu. I současní politici vedou politiku paměti, jak je vidět na příkladu zájmu zřídit pražské Muzeum paměti XX. století. (Ne)potřeba politiky paměti je prodiskutována jak odborníky, tak ve veřejných médiích. V takových souvislostech je přínosné promýšlet koncepty z oblasti memory studies jako takové, ale i záležitosti spojené s pomníky a památníky z minulých let. Mohou totiž poukázat právě na směsici nejrůznějších motivací a záměrů a také proměnu či mnohočetnost významových rovin spojenými s místy paměti.

---

²Tamtéž, s. 59.

³Tamtéž.

⁴Tamtéž, s. 47.

⁵Např. HOJDA, Zdeněk a POKORNÝ, Jiří. *Pomníky a zapomněnky*. Praha: Paseka, 1996, s. 240.

6. Seznam použitých pramenů a literatury

6.1 Archivní prameny

Archiv města Brna:

fond B1/51 NVmB Odbor kultury 1952-1990 (1998)

fond B27 ONV Brno II

fond R149 KSČ Měst.V Brno

Archiv města Ústí nad Labem:

fond Muzeum

fond ONV

Národní archiv:

fond KSČ-ÚV-02/1

fond KSČ-ÚV-02/4

fond MK

fond MK ČSR/ČR

fond MŠK

fond SPS

Osobní archiv Mgr. Michala Rádla

Státní okresní archiv Česká Lípa:

fond OV KSČ

Českolipský nástup

Průboj

Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou:

fond MNV Velké Hamry

fond ONV Jablonec n. N.

osobní fond Vladimír Mikolášek

Státní okresní archiv Mělník:

fond MěNV Mělník

Slavín

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli:
fond MěstNV Litomyšl
Kronika města Litomyšle

6.2 Dobové texty

CAJTHAML-LIBERTÉ, František. *Husitské bojiště „Na Běhání“ u Ústí n. L.* Ústí n. L.: O. J. Bukač, 1924.

KOPECKÝ, Václav. *Ideologie strany komunistické.* Praha: Tiskový odbor Ústředního svazu československého studentstva, 1932.

KOPECKÝ, Václav. *Pod praporem leninismu, pod praporem KSČ vpřed, k plnému vítězství socialismu v naší vlasti: Projev Václava Kopeckého na slavnostním zasedání ÚV KSČ u příležitosti 35. výročí založení strany.* Praha: ÚV KSČ, 1956.

KOPECKÝ, Václav. *Zápas o nové vlastenectví: referát na konferenci ideových pracovníků KSČ v Praze 9. ledna 1948.* Praha: ÚV KSČ, 1948.

NEJEDLÝ, Zdeněk. *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa.* Praha: Okresní výbor Komunistické strany Československa, 1947.

NEJEDLÝ, Zdeněk. *Komunisté – dědici velkých tradic českého národa.* Praha: Sekretariát ÚV KSČ, 1948.

ŠTOLL, Ladislav. *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii (úryvky).* In: PŘIBÁŇ, Michal, ed. *Z dějin českého myšlení o literatuře 2: antologie k Dějinám české literatury 1945-1990.* Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2002, s.16-32.

6.3 Odborná literatura

ASSMANNOVÁ, Aleida. *Prostory vzpomínání: podoby a proměny kulturní paměti.* Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018.

BOŠTÍK, Martin. *Příběh sochy Zdeňka Nejedlého v Litomyšli – Cesta k destrukci jednoho kultu.* Litomyšl: Regionální muzeum v Litomyšli, 2022.

BOUČEK, Jan. *Dva pomníky jedné bitvy.* In: *Ústecký sborník historický*, 1966.

- CUDNY, Waldemar a APPELBLAD, Håkan. *Monuments and their function in urban public space. In: Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography*, 73, 5, 2020, s. 273-289.
- ČORNEJ, Petr a BĚLINA, Pavel. *Slavné bitvy naší historie*. Praha: Marsyas, 1995.
- ČORNEJ, Petr, KOFRÁNKOVÁ, Václava, HRDINA, Martin, ŠEBEK, Jaroslav, KESSLER, Vojtěch a HLAVAČKA, Milan. *Místa paměti v procesu formování moderního českého národa*. Praha: Historický ústav, 2021.
- DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl II., Biografický slovník československých diplomatů (1918-1992)*. Praha: Academia, 2013.
- DOUŠA, Pavel. *Ústřední muzeologický kabinet 1955-1989. In: Muzeum: muzejní a vlastivědná práce*, č. 1, 2011, s. 3-14.
- ERLL, Astrid a NÜNNING, Ansgar, ed. *Cultural Memory Studies: an international and interdisciplinary handbook*. Berlin: Walter de Gruyter, 2008.
- HALBWACHS, Maurice. *Legendární topografie evangelíí ve Svaté zemi. In: Město: antologie francouzských společenských věd*. Praha: CEFRES, 1996.
- HALBWACHS, Maurice, NAMER, Gérard a JAISSON, Marie, ed. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.
- HANUŠ, Jiří a kol. *Lenin: kontinuita a/nebo diskontinuita ruských dějin?* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013.
- HARTMANNOVÁ, Johana. *Fenomén památníků jako míst paměti mezi lety 1945-2015*. Praha: Univerzita Karlova, 2019. Bakalářská práce.
- HIRSCH, Marianne. *The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture after the Holocaust*. Columbia: University Press, 2012.
- HLAVÁČ, Miroslav M. *Tvůrci českého zázraku*. Praha: APS Agency, 2000.
- HLAVAČKA, Milan, MARÉS, Antoine a POKORNÁ, Magdaléna, ed. *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha: Historický ústav, 2011.
- HOJDA, Zdeněk a POKORNÝ, Jiří. *Pomníky a zapomínky*. Praha: Paseka, 1996.
- JANÁČOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek*. Praha: Melantrich, 1987.

JAREŠ, Jakub, PÝCHA, Čeněk a SIXTA, Václav, ed. *Jak vystavujeme soudobé dějiny. Muzeum v diskuzi*. Praha: ÚSTR, 2020.

JIROUŠEK, Filip. *Dva politické životy Aloise Jiráska, Kramářův politik a Nejedlého falešný symbol*. In: *Rodným krajem: vlastivědný sborník kraje Aloise Jiráska, Boženy Němcové a bratří Čapků*. Červený Kostelec: Vlastivědný spolek při Městském kulturním středisku, 2021, č. 62, s. 57-61.

KAPLAN, Karel a KOSATÍK, Pavel. *Gottwaldovi muži*. Praha: Paseka, 2004, s. 10-77.

KARLÍČEK, Petr. *Hraničář František Xaver Kučera (1893-1938)*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2006. Bakalářská práce.

KESSLER, Vojtěch. *Paměť v kameni: druhý život válečných pomníků*. Praha: Historický ústav, 2017.

KLŮC, Jiří. *Kapitán Otakar Jaroš. Příběh hrdiny od Sokolova*. Cheb: Svět křídel, 2018.

KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci. Kulturní politika, její systém a aktéři 1948-1956*. Praha: Libri, 2006.

KOHOUTEK, Jan. *Ideologická komise ÚV KSČ a československá kinematografie v liberalizačním procesu 60. let. Příspěvek k dějinám cenzury*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. Bakalářská práce.

KRATOCHVIL, Alexander, ed. *Paměť a trauma pohledem humanitních věd: komentovaná antologie teoretických textů*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2015.

KŘEŠŤAN, Jiří. *Zdeněk Nejedlý: politik a vědec v osamění*. Praha: Paseka, 2012.

LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Praha: Argo, 2007.

MACDONALD, Sharon. *Memorylands. Heritage and Identity in Europe Today*. London: Routledge, 2013.

MASLOWSKI, Nicolas, ŠUBRT, Jiří a kol. *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum, 2015.

NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk: Československo 1948-1956*. Brno: Host, 2018.

- NORA, Pierre. *Mezi pamětí a historií. Problematika míst. In: Politika paměti: antologie francouzských společenských věd.* Praha: Francouzský ústav pro výzkum společenských věd, 1998, s. 7-32.
- PANÁČEK, Michal, RÁDL, Michal, ŠVÁCHA, Filip a VLČEK, Tomáš. *Ztracené květy: plastiky a umělecká díla druhé poloviny 20. století ve veřejném prostoru v České Lípě.* Česká Lípa: Vlastivědný spolek Českolipska, 2019.
- PÝCHA, Čeněk. *Dějiny ve veřejném prostoru: Proměny institucí paměti.* Praha: Univerzita Karlova, 2020. Disertační práce.
- PÝCHA, Čeněk. *Místa paměti v digitálním prostředí. In: Historie – Otázky – Problémy,* roč. 10, č. 1/2018, s. 32-45.
- RANDÁK, Jan. *V záři rudého kalicha. Politika dějin a husitská tradice v Československu 1948-1956.* Praha: NLN, 2015.
- RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu 1945-1989.* Praha: Vyšehrad, 2020.
- ŘÍHOVÁ, Vladislava a KŘENKOVÁ, Zuzana. *Archivní fondy podniku Českého fondu výtvarných umění Dílo. Písemné prameny pro výzkum umění ve veřejném prostoru socialistického Československa. In: Opuscula historiae atrium.* Brno: Masarykova univerzita, 2016, č. 2, s. 65-119.
- SERVICE, Robert. *Lenin: Životopis.* Praha: Argo, 2002.
- SOMMER, Vítězslav. *Angažované dějepiscectví: stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950-1970).* Praha: NLN, 2011.
- ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001.
- ŠUBRT, Jiří a PFEIFEROVÁ, Štěpánka. *Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání. In: Historická sociologie,* č. 1/2010, s. 9-29.
- ŠUSTROVÁ, Radka a HÉDLOVÁ, Luba, ed. *Česká paměť. Národ, dějiny a místa paměti.* Praha: Academia, 2014.
- WELZER, Harald, MOLLER, Sabine a TSCHNUGGNALL, Karoline. *„Můj děda nebyl nácek“: nacismus a holocaust v rodinné paměti.* Praha: Argo, 2010.

6.4 Další použité zdroje

Anna Hyndráková, roz. Kovaníková (1928-2022): <https://www.pametnaroda.cz/cs/hyndrakova-roz-kovanikova-anna-20140219-0>

BERÁNEK, Jan. Svárovská stávka 1870: <http://www.vhu.cz/exhibit/beranek-jan-svarovska-stavka-1870>

Biografický slovník: <http://biography.hiu.cas.cz>

Historie ministerstva: <https://web.archive.org/web/20080424084810/http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=1839>

Internetová encyklopedie dějin Brna: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_objektu&load=646

Internetová jazyková příručka, Akademický slovník cizích slov, Ústav pro jazyk český AV ČR: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=ideologie>

LÁNSKÝ, Tomáš. *Osudy soch. Lenina oběsili, rudoarmějce potopili, Gottwald jim zčernal*: https://www.idnes.cz/liberec/zpravy/sochy-ceskolipsko-lenin-stalin-gottwald-rudoarmejec.A191101_105701_liberec-zpravy_jape

Mim (Jiří Marek): <https://www.gotobrnno.cz/misto/jiri-marek-mim/>

Památkový katalog: <https://pamatkovykatalog.cz/soupis>

PamMap.sk: <https://www.pammap.sk/bratislava?miesta=27,1056&zdroje=5626>

Zákon č. 22/1958 Sb. o kulturních památkách: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1958-22>

Sochy a města: <https://sochyamesta.cz/zaznam/20034>

Ženevské úmluvy: <https://valecnehroby.army.cz/vh-v-zenevskych-umluvach>

6.5 Seznam vyobrazení

4.1	Současná podoba památníku bitvy Na Běhání.	53
4.2	Současná podoba pomníku Aloise Jiráska v Litomyšli.	58
4.3	Pomník kpt. Jaroše v Mělníce.	62
4.4	Manifestace na počest 110. výročí Svárovske stávký.	67
4.5	Pomník Klementa Gottwalda v Brně.	71
4.6	Pomník V. I. Lenina v České Lípě a V. Bilak při jeho odhalení. .	75